

«Zaštita Židovskih groblja u Europi: nastavak postupka mapiranja, uključivanje sudionika i podizanje svijesti (EAC/S10/2019)»

«Lokalna židovska groblja»

Hrvatska

I. Uvod

- **Naslov nastavnog plana:** Židovsko groblje u Đakovu
- **Ime nastavnika:** Ines Jančula
- **Škola:** Gimnazija A. G. Matoša Đakovo
- **Nastavni predmet:** povijest
- **Kratak sažetak nastavnog plana:** Učenici na terenskoj nastavi i kroz rad na povijesnim izvorima istražuju život Židova u Đakovu, židovsko groblje i nekadašnji logor Đakovo. • **Dob i razred učenika:** 18 godina, 4. razred gimnazije
- **Trajanje:** dva nastavna sata od četrdeset i pet minuta
- **Nastavni plan koji ste već koristili:** da

II. Osnovne informacije

- 1. Kontekst nastavnog plana / opis problema** – Učenici 4. razreda gimnazije u sklopu kurikuluma povijesti uče o NDH i ustaškim zločinima. Malo njih zna da je jedan od ustaških logora postojao i u Đakovu, a da su žrtve logora pokopane na židovskom groblju u Đakovu. Njihovi grobovi su obilježeni i točno znamo ime žrtve, dob i mjesto odakle je te je tako ovo groblje

Žrtava holokausta jedinstveno groblje u svijetu. Dva nastavna sata koristimo za posjet židovskom groblju gdje se upoznajemo s povijesti Židova u Đakovu i njihovom sudbinom, te logorom Đakovo i sudbinom zatočenika.

2. Trajno razumijevanje – Želim da se učenici bolje upoznaju sa židovskom zajednicom koja je nekada bila vrlo aktivna u našem gradu, a danas je više nema. Želim poboljšati kvalitetu učeničkih spoznaja o holokaustu u našim krajevima i potaknuti na razmišljanje o moralnim pitanjima primjenjivim i u suvremenom svijetu.

3. Ciljevi: Učenici će:

- usvojiti znanje o životu Židova u Đakovu prije Drugoga svjetskog rata
- usvojiti znanje o stradanju žena i djece u logoru Đakovo
- istražiti Židovsko groblje u Đakovu
- usvojiti znanje o posljedicama rata na ljudsko društvo u cjelini
- proširiti znanja o holokaustu
- izdvojiti bitne činjenice analizom povijesnih izvora
- analizirati slikovne izvore
- kreirati digitalni plakat

4. Izvori:

- Dizdar, Zdravko – Grčić, Marko – Ravlić, Slaven - Stuparić, Darko, *Tko je tko u NDH, Hrvatska 1941.-1945.*, Minerva, Zagreb, 1997.
- Dobrovšak, Ljiljana, *Demografski prikaz Židova u Đakovu i Đakovštini od početaka naseljavanja do Prvog svjetskog rata*, Zbornik Muzeja Đakovštine (2009.)
- Grbešić, Grgo, *Prijelazi Židova u Katoličku crkvu u Đakovačkoj i srijemskoj biskupiji od*

1941. do 1945., Croatica Christiana periodica, god. 27., br. 52, Đakovo, 2003.

- *Holokaust u nastavi*, priručnik za nastavnike, urednik N. Popović, Durieux, Zagreb 2005.
- Lekšić, Željko, *Đakovačka glavna ulica - zgrade i njihovi vlasnici od sredine 19. do početka 21. stoljeća*, Zbornik Muzeja Đakovštine, 7., Đakovo
- Maestro Lea, *Logor Đakovo / Đakovo Camp*, Jevrejska opština Sarajevo – La Benevolencija, Sarajevo, 2013.
- Maestro, Lea, *Groblje žrtava sabirnog logora u Đakovu*, Jevrejska zajednica Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2011.
- Ostajmer, Branko, *Dr. Mato Horvat i njegov rukopis "Građa za kulturnu prošlost Đakova koja se odnosi na đakovačke Židove i one iz Vrpolja"*, Zbornik Muzeja Đakovštine, 10. (2011.), Đakovo
- Ostajmer, Branko, *Obitelj Frank i njihova prisutnost u životu grada Đakova*, Zbornik Muzeja Đakovštine 12., Đakovo
- Švob, Melita, *Židovi u Hrvatskoj – židovske zajednice*, Izvori, Zagreb: Židovska općina Zagreb, 2004.
- Vasiljević, Zoran, *Sabirni logor Đakovo*, Slavonski Brod: Centar za povijest Slavonije i Baranje, Slavonski Brod, 1988.
- www.yadvashem.org
- www.ushmm.org
- www.iusp-jasenovac.hr
- <https://www.centropa.org/>
- <https://www.esjf-surveys.org>

- www.cendo.hr
- <https://www.zo-osijek.hr>
- <https://hr-hr.facebook.com/djakovozeanostalgicne/>

5. Posebne vještine: digitalne vještine

6. Izazovi i rješenja: Prijašnjih godina s učenicima bi posjećivala groblje, ali ove godine zbog Covid-19 te epidemioloških mjera istraživanje groblja sam morala provesti virtualno. U tome su mi pomogle brojne fotografije groblja koje sam pokazala učenicima.

7. Provedba: Nastavni plan je proveden kroz terensku nastavu, frontalni i individualni rad te razgovor.

8. Prenosivost: Nastavni plan može se iskoristiti i za nastavu povijesti za učenike 8. razreda osnovne škole. Može se provesti i bez terenskog dijela (posjeta Židovskom groblju u Đakovu) tako da se provede u učionici uz pomoć fotografija i izvora. **9. Učinak:** Učenici nakon provedenog nastavnog plana bolje shvaćaju važnu ulogu Židova u izgradnji i životu Đakova u drugoj polovici 19. st. te prvoj polovici 20. st. Učenici su upoznati i sa Židovskim grobljem te shvaćaju jedinstvenost i specifičnost dijela groblja na kojem su pokopane žrtve holokausta.

10. Održivost: Nastavni plan trebao bi potaknuti mlade na bolje očuvanje kulturne baštine, pogotovo baštine Židova čija zajednica više ne postoji u Đakovu.

Poučavanje prema nastavnom planu

1. UVODNI DIO (10 minuta)

Za motivaciju analiziramo spomenik „Peace in Heaven“ autorice Dine Merhav koji se nalazi na ulazu u groblje.

Pitanja za učenike: Koji simbole prepoznajete na spomeniku?

Zašto je autorica izabrala baš njih?

Koja je poruka spomenika?

Spomenik „Peace in Heaven“

2. NAJAVA NASTAVNE JEDINICE

Učenicima govorim da ćemo danas upoznati Židovsko groblje u Đakovu te uz pomoć njega saznati nešto više o Židovima u Đakovu te logoru Đakovo i sudbinama zatočenika. **3. GLAVNI DIO (70 MINUTA)**

Prvo posjećujemo stari dio Židovskog groblja u Đakovu. Tamo učenike upoznajem sa životom Židova u Đakovu prije Drugoga svjetskog rata. Usput razgledavamo spomenike s posebnim osvrtom na grob prvog rabina u Đakovu Hermana Somera.

Grob prvog rabina Hermana Somera

Židovi su se u Đakovo naselili sredinom 19.st., a porijeklom su iz Mađarske, Češke i Moravske.

Po zanimanju na početku svojeg doseljavanja djelovali su kao pokućarci, sitni trgovci i gostioničari, a kasnije se ističu kao trgovci, obrtnici, te u višim intelektualnim zvanjima (liječnici, učitelji i odvjetnici) i industrijom (mlinskom).

Učenici razgledavaju spomenike, čitaju imena na njima, promatraju simbole... Razgovaramo o viđenom. Dobili su zadatak naći grobove uglednih obitelji Reichsmann, Brück, Švarc i Frank. Mogu im se postaviti pitanja: U kakvom je stanju većina nadgrobnih spomenika i grobova? Zašto izgledaju zapušteno?

Grobnica obitelji Frank

Grobnica obitelji Reichsmann

Dio groblja

Dio groblja

Đakovački Židovi su bili aktivni u raznim društvenim organizacijama i davali doprinose razvoju grada. Prije holokausta je u Đakovu živjelo dvadeset židovskih obitelji. Oni su se vjenčavali unutar svoje zajednice i bile su rijetke obitelji mješovitih brakova. Sinagoga se gradi u razdoblju od 1863. do 1880., a uz nju se nalazi rabinov stan i ured židovske općine.

Učenicima pokazujem fotografiju sinagoge.

Pitanja za učenike: Zna li gdje se nalazila sinagoga?

Što mislite što se s njom dogodilo?

Što se danas nalazi na njezinom mjestu?

Sinagoga u Đakovu

Učenicima postavljam pitanja: Kada je osnovana NDH?

Koji prostor je obuhvaćala?

Kakvi zakoni su doneseni za Židove?

Koja prava su Židovima oduzeta tim zakonima? Kakva je bila sudbina Židova u NDH?

Rasni zakoni doneseni su i u Đakovu. Ustaški povjerenik Franjo Brajer donio je odredbe prema kojima je Židovima zabranjeno kretanje ulicama od 19 do 6 sati ujutro, zabranjeno kretanje po parkovima i sjedenje na klupama, u javnosti su smjela ići najviše po dva Židova zajedno, zabranjeno je bilo kakvo sastajanje, na sajmovima su smjeli kupovati prije 10 sati, a u trgovinama između 15 i 17 sati. 19. 4. 1941. god. njemačka nacionalna manjina svečano je obilježavala sutrašnji rođendan A. Hitlera. Vođe Kulturbunda potom su zapalili zgradu s

uredima Židovske bogoštovne općine sa stanom i sinagogom. Vatrogascima nije dopušteno gašenje vatre. Zapaljena je i sva arhiva s matičnim knjigama. 13. svibnja 1941. đakovačkim Židovima podijeljene su žute trake s natpisom “Židov” i morali su ih obavezno nositi na vidljivu mjestu. Stariji Đakovčani pamte kako su ugledni Židovi bili prisiljavani mesti ulice.

Predstavnici Židovske općine u Đakovu, koja je brojila oko 200 članova, 21. lipnja 1942. pozvani su kotarskom predstojniku gdje su dobili naredbu da Židovi moraju napustiti Đakovo i preseliti se na pustaru u Viškovcima. Kasnije su odvedeni u logor u Tenji kraj Osijeka i od tamo u koncentracijske logore, najviše u Auschwitz, gdje im se uglavnom gubi svaki trag. Danas više nema Židova u Đakovu, a groblje stoji kao podsjetnik na neka davna vremena kada su bili sastavni dio života grada.

S učenicima odlazim na dio groblja gdje su pokopane žrtve logora Đakovo. Postavljam im pitanje: Zate li čiji su ovo grobovi?

Nakon toga im dajem zadatak da se prošetaju između redova, pogledaju nadgrobne pločice, imena na njima, dob žrtava, mjesta odakle dolaze... Razgovaramo o njihovim zapažanjima.

Sabirni logor u Đakovu mjesto internacije uglavnom židovskih i manjim dijelom srpskih žena i djece, osnovan je početkom prosinca 1941., a raspušten postupnom evakuacijom zatočenika tijekom lipnja i srpnja 1942. Logor je bio smješten u zgradi napuštenog mlina “Cereale” koji je bio u vlasništvu đakovačke biskupije. Zgrada je bila hladna i bez

električnih instalacija, a logor se nalazio u neposrednoj blizini grada i glavnih đakovačkih ulica. Najveći dio zatočenika bio je s područja BiH. Kasnije su dovezene i Židovke iz Slavenskog Broda i Požege, a manji dio bio je iz ostalih zemalja (većinom Austrije, Mađarske i Poljske).

Učenicima pokazujem fotografije logora. Postavljam im pitanje: Zate li gdje se nalazio logor?

Što se danas nalazi na tom mjestu?

Zgrada mlina Cereale

Dvorište mlina

Tijekom prvih mjeseci postojanja logora zatočenicama je bila osigurana prehrana. Uprava logora maksimalno se trudila spriječiti nastanak zaraza. Zatočenicice su imale mogućnost primati pisma i pošiljke koje su vrlo često sadržavale osnovne higijenske potrepštine.

Novi transport s 1.161 ženom i 233 djeteta stigao je u Đakovo 26. veljače 1942. godine, a još jedan s 250 osoba iz Stare Gradiške. Iako je kontakt s logorašima dopremljenim iz Stare Gradiške bio strogo zabranjen, uši su ipak prenijele tifus i na druge logoraše. Uskoro je 3.000 logoraša bilo oboljelo od tifusa te je započelo masovnije umiranje.

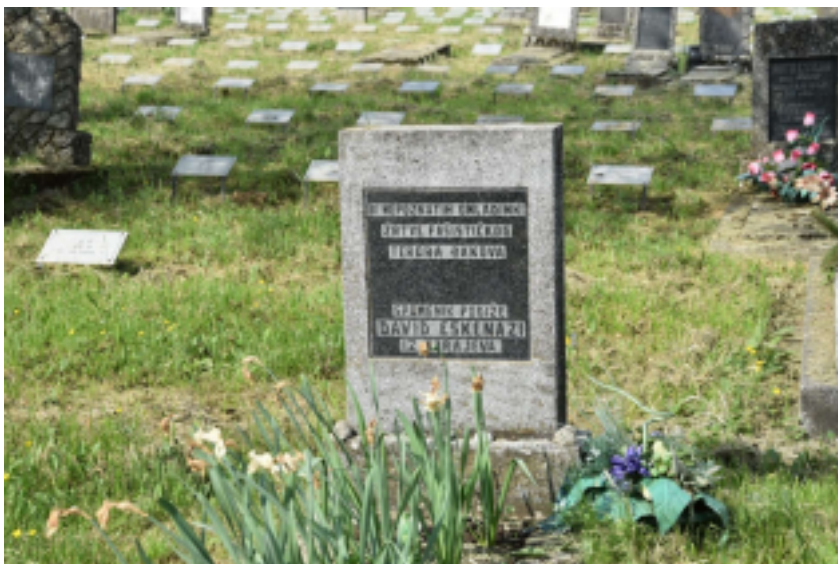
Ustaše preuzimaju upravu nad logorom u ožujku 1942. godine. Time je đakovački logor postao dio jasenovačke stvarnosti. Ustaše su svakodnevno primjenjivali metode fizičke torture nad zatočenicama i djecom.

Raspuštanje logora i evakuacija zatočenica logora Đakovo provedena je od 15.06.1942. do

15.07.1942. godine. Deportacija je vršena u tri navrata, a otpremljeno je oko 2400 žena i djece koji su odvedeni u logor III Ciglana Jasenovac gdje im se gubi svaki trag.

S učenicima odlazim do spomenika omladinkama. Postavljam im pitanja: Što piše na spomeniku? Što mislite, tko su one bile?

Među posljednjim žrtvama logora bile su mlade djevojke koje su ustaše primorale da im budu ljubavnice. Pred kraj trajanja logora i neposredno prije konačne evakuacije djevojke su netragom nestale. Nakon rata je otkriveno da su ih ustaše zaklali i bacili u jamu u dvorištu logora.

Spomenik omladinkama

Učenicima postavljam pitanje: Što mislite, jesu li žrtve holokausta i inače bile ovako pokopane, u obilježenim grobovima? Tko je mogao biti zaslužan za ove grobove? Je li on žrtve

pokopao dostojanstveno uz dozvolu ustaških vlasti?

Spomen ploča grobaru Stjepanu Kolbu

Stjepan Kolb od 1910. bio je grobar na Židovskom groblju u Đakovu. Od trenutka osnivanja logora u Đakovu bio je zadužen za pokapanje preminulih i ubijenih žena i djece. Uredno je vodio evidenciju u koju je unosio imena i prezimena umrlih. Od njega se zahtijevalo da mrtve logorašice i djecu sahranjuje isključivo noću te da se leševi ukapaju bez odjeće. Kolb je zahvaljujući uložnim protestima uspio organizirati da se mrtvi ne pokapaju goli. Njegova najveća zasluga je što je vodio brigu da svaka pokojnica i svako umrlo dijete dobiju posebnu raku i tablu s imenom i brojem kako bi se znalo tko u raki leži. Tako je ovo groblje jedinstveno groblje žrtava holokausta u svijetu.

Na groblju je pokopano ukupno 566 žrtava logora, najviše u dobi od 60 – 70 godina (27,40%). Od tog broja je 57 djece.

S učenicima odlazim do groba Flore i Sare Levi. Postavljam im pitanja: Što piše na spomeniku?
Tko je podigao spomenik?

Bjanka je jedna od zatočenica koje su preživjele logor Đakovo. Tijekom postojanja logora uspješno je provedena akcija spašavanja Židovske djece u veljači i ožujku 1942. Akciju je dopustilo i Ustaško ravnateljstvo u Osijeku te Župska redarstvena oblast. Ta su djeca usvojena u Židovskim obiteljima u Osijeku i Slavenskom Brodu, ali nažalost rijetki se se uspjeli spasiti jer su i te obitelji kasnije poslone ili u Jasenovac ili u Auschwitz. Među tom djecom su bile i Bjanka i njezina mlađa sestra Sarina. Bjanka je ispričala svoje svjedočanstvo boravka u logoru koje ćemo sada pročitati (svjedočanstvo se nalazi u prilogu).

Nakon pročitaneog svjedočanstva slijedi razgovor s učenicima. Postavljam im pitanja:

Odakle je obitelj Levi?

Što se dogodilo s muškim dijelom obitelji?

Kako je izgledalo putovanje do logora Đakovo? Što se s putovanja Bjanki zauvijek urezalo u pamćenje?

Kakav je bio prvi susret s logorom Đakovo?

Kako su izgledali prvi mjeseci u logoru?

Tko je u pomagao zatočenicima u logoru?

Što je prvih mjeseci najviše mučilo logoraše?

Kako se Bjanka osjećala u trenucima odlaska iz logora? Zašto je bila tužna?

Što se dogodilo s njezinom mlađom sestrom?

Što se dogodilo s Bjankom?

Što misliš, zašto je Bjanka jednom prilikom izjavila „U Đakovu je jedini podsjetnik da sam nekada imala obitelj.“?

Grob Flore i Sare Levi

4. ZAVRŠNA AKTIVNOST (10 minuta)

Učenici postavljaju pitanja ako ih imaju i razgovaramo o njihovim dojmovima. Dajem im vremena za još malo šetnje po groblju.

Zadajem im domaću zadaću – mogu izabrati jednu od tema: „Židovi u Đakovu“ ili „Logor Đakovo“. O izabranoj temi moraju napraviti digitalni plakat u Canvi. Gotove uratke mi moraju poslati, a ja ću ih pregledati i ocijeniti. Najuspješnije ćemo prezentirati u razredu na sljedećem nastavnom satu.

Refleksija

Ovaj nastavni plan je namijenjen terenskoj nastavi povijesti na Židovskom groblju u Đakovu. Učenici su vrlo zainteresirani prilikom posjeta groblju jer ono predstavlja dio njihove zavičajne povijesti s kojom mnogi prije posjeta nisu bili upoznati. Nastavnici koji će koristiti ovaj nastavni plan, ako nemaju mogućnost dolaska na groblje u Đakovu mogu iskoristiti priložene fotografije i održati sat uz pomoć njih. Za nastavni sat mogu iskoristiti i samo dijelove nastavnog plana (npr. svjedočanstvo preživjele).

BJANKA AUSLENDER rođ. LEVI

»Otac i stari djeda bili su negdje u ljeto 1941. godine odvedeni u logor Jasenovac, a u listopadu iste godine odvedene smo baka, majka, mlađa sestra i ja u logor Đakovo. . Sjećam se da je sabiralište bilo u sarajevskoj kasarni u blizini stare željezničke stanice u nekoj velikoj hali sa slamom na podu. Tu smo provele nekoliko dana, a nakon toga upućeni smo sa još žena i djece negdje ... u nepoznato. Utrpali su nas u teretne vagone i putovali smo dosta dana i noći, stajali i kretali, pa opet stajali. Dobro se sjećam da smo bili u paničnom strahu i da su se prvi - put inače zablombirana vrata vagona otvorila u Zagrebu na nekom sporednom kolosijeku. Došli smo do malo zraka nakon nesenog smrada koji nikada zaboraviti neću. U Zagrebu su žene, članice jevrejske općine dijelile čaj, kruh i svijeće... Zatim je transport krenuo dalje, govorkalo se da idemo u Loborgrad... Opet dugotrajan put, pa povratak jer je navodno Loborgrad bio popunjen, pa glasine da smo kod Slavenskog Broda i na koncu transport se zaustavio u Đakovu. I danas, nakon 43 godine, led i mi se krv u žila ma kada se sjetim tog užasnog puta praćenog glađu, smradom, prljavštinom plačem djece, zapomaganjem bolesnih i sl. Izlazak iz vagona doživjeli smo kao »spasenje«. Direktno iz

vagona bili smo iskrcani u dosta veliki Žicom zatvoreni prostor u kojem se, nalazila uska povisoka zgrada (kasnije smo saznali da je to bio đakovački mlin). Mi smo bili prvi zatočenici koji smo stigli u Đakovo, otprilike 200-300 osoba.

Prije nego smo ušli u zgradu obavezno smo morali ići pod tuš. To su bili tuševi montirani u velikom šatoru, sjećam se da smo goli čekali na red, da je bilo hladno - voda, zrak - ali da je valjda najhladnije bilo u našim srcima. Nakon tuširanja stajali smo u dugom redu da bi 'fasovali' stare vojničke deke i nešto hrane, a za tim smo se nekim uzanim stepenicama popeli u veliku dugu prostoriju gdje smo ugrabile neko slobodno mjesto i smjestile se na podu -

majka, baka, sestra i ja, te majčine dvije sestre sa svojom djecom. Logoraši su bili pod strogom ustaškom stražom, ali se sigurno zna da su ti prvi mjeseci za zatočenike bili najpodnošljiviji, jer još nije harao tifus, a nije se još ni masovno umiralo. Prvih mjeseci dobivali smo povremeno pakete sa hranom. Poznato je da su članice Jevrejske općine iz Osijeka u nekoliko navrata ulazile u logor, dijelile hranu, pružale liječničku pomoć, a vjerovatno su pomagale oko organiziranja i drugih humanitarnih akcija... Ja sam u Đakovu provela par mjeseci, otprilike do siječnja 1942. godine.

Tamo nam je glavna preokupacija bila borba za održanjem golog života, a da bi se to koliko-toliko uspjelo stariji su se međusobno organizirali. Tako su žene liječnice obilazile bolesnike, sakupljali bi se lijekovi, postojao je neki 'šnajderaj' pa 'zabavište' i slično. Pada mi na pamet i jedan refren koji se tamo pjevušio: 'Logor nam je dom naš sada, krevet nam je ležaj tvrd, a sloboda već je blizu, veselimo se njoj...' U logoru nas je grozno mučila glad. Bili smo stalno gladni i vjerujte taj osjećaj se toliko duboko urezao da ga i nakon toliko dugo vremena gotovo fizički osjećam i doživljavam.

Nakon par mjeseci (2-3 mjeseca) pro čuo se glas da će djeci do 12 godina starosti biti omogućeno da napuste logor i da će biti smještena kod jevrejskih porodica iz Osijeka i Slavonije. To se i ostvarilo za jednu ili dvije grupe djece među kojima smo bile moja mlađa sestra i ja. Živo se sjećam tih tužnih trenutaka rastanka i nikada dok živim tu bol neću zaboraviti.

Co-funded by the
European Union

Završetak ove moje žalosne prošlosti bio je taj da je moja sestra sa porodicom iz Osijeka odvedena na Tenjsku cestu a zatim u Auschwitz. Ja sam ostala na životu samo zato jer se nisam nalazila u, stanu porodice koja me primila kada su odvedeni (zvala se Ela Gutter, Rajznerova 2). Tih dana nalazila sam se u Belišću kod Elinih rođaka koji su bili 'zaštićeni' (miješani brak). Ostala sam još neko vrijeme kod te porodice a u proljeće 1942. godine moja tetka koja je pobjegla iz Sarajeva u Mostar poslala je po mene...

Nisam se nikada vratila u Sarajevo jer od moje najbliže porodice nitko nije ostao živ...«

(Vasiljević, Zoran, *Sabirni logor Đakovo*, Slavonski Brod: Centar za povijest Slavonije i Baranje, Slavonski Brod, 1988.)

I Uvod

Naslov nastavnog plana: Židovsko groblje u u Minecraftu

Ime nastavnika: Sanela Toša Ljubičić

Škola: OŠ Darda

Predmet: povijest

Kratak sažetak nastavnog plana. Učenici kroz rad na povijesnim izvorima istražuju židovsko groblje u Dardi te izrađuju u Minecraft Education Editionu nadgrobnne spomenike kao na slikovnim izvorima s židovskog groblja u Dardi

Dob i razred učenika: 14 godina, osmi razred

Trajanje : dva nastavna sata od četrdeset pet minuta

Nastavni plan koji ste već koristili: Ne

II Osnovne informacije

1. Kontekst nastavnog plana / opis problema – Židovsko groblje u Dardi je zapušteno. Veliki broj učenika na putu do škole prolaze pokraj njega. O židovskoj povijesti učimo u petom razredu osnovne škole i u osmom razredu. No ne povezuju ono što uče u udžbeniku s onim što pronalaze oko sebe. Na ovaj način učenici mogu naučiti više o židovskoj povijesti, moguće ih je lakše motivirati jer su uvijek više zainteresirani za nešto što se nalazi u njihovoj neposrednoj blizini. Odgojni zadatak je da ne bacaju smeće po židovskom groblju ili oko njega.

2. Trajno razumijevanje – Kod učenika želim postići da shvate važnost ostavljanja tragova u svojoj prošlosti jer ostavljanjem tragova ostavljamo poruku budućim generacijama.

3. Ciljevi:

Istražiti židovsko groblje u Dardi

Analizirati slikovne izvore

Imenovati osobe s nadgrobnog spomenika

Opisati simbole s nadgrobnih spomenika

Kreirati nadgrobnni spomenik u Minecraftu

Kreirati jedan simbol s nadgrobnih spomenika u Minecraftu

4. Izvori:

Stjepan Sršan, Baranja, Osijek 1999, str 175

Stjepan Sršan, Kanonske vizitacije, knjiga I, Osijek 2003, str 346

Stjepan Sršan, Kanonske vizitacije, knjiga II, Osijek 2003., str 43
Skupina autora . „Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj, Zagreb, 1998, str 56

<https://www.centropa.org/search/site/BERGER>

<https://jewish-heritage-europe.eu/page/9/?s=croatia>

<https://www.centropa.org/search/site/illes>

<https://cendo.hr/Onama.aspx>

<https://cendo.hr/Opcine.aspx?id=16#16>

<https://pixabay.com/>

<https://www.zo-osijek.hr/>

<https://www.esjf-cemeteries.org/>

5. Posebne vještine. Digitalne vještine

6. Izazovi i rješenja: neki učenici nisu upoznati s igricom Minecraft, no radom u paru s boljim učenicima moguće je taj nedostatak kompenzirati

7. Provedba: frontalni, individualni

8. Prenosivost: Izrađen je svijet u Minecraftu koji je podijeljen s učenicima

9. Učinak: Učenici nakon provedenog nastavnog plana su više zainteresirani za istraživanje židovskog groblja u Dardi

10. Održivost: Nastavni plan bi trebao potaknuti druge da se više bave očuvanjem kulturne baštine i proučavanje prošlosti Baranje.

POUČAVANJE PREMA NASTAVNOM PLANU

1. Uvodni dio (10 minuta)

Učenicima ponavljanje povijesti Židovskog naroda pomoću kviza na Worldwallu

<https://wordwall.net/resource/13879553>

2. Motivacija (5 minuta)

Učenicima pokazati fotografije Židovskog groblja. Upitati ih znaju li gdje se nalazi Židovsko groblje. Objasniti im da će kreirati Židovsko groblje u Minecraftu

3. Glavni dio (45 minuta)

Učenicima pomoću prezentacije pokazujem simbole i riječi koje mogu pronaći na Židovskom groblju. Objasnjavam im da na početku se nalazi „Po Nikbar“ (Ovdje počiva), פ'ו , na kraju će pronaći riječi ת נ צ ב ה (neka njegova duša živi vječno)

Od simbola najčešća je Davidova zvijezda, drvo života, svijećnjak, dvije spojene ruke. Nakon izlaganja učenici rade samostalno. Svaki učenik dobiva jedan slikovni izvor (sliku nadgrobnog spomenika) koju treba izraditi u Minecraftu. Uz slikovni izvor dobiva hebrejsku abecedu i najčešće korištenje riječi na

grobovima. Zadatak im je da probaju dešifrirati što piše na nadgrobnom spomeniku Bihari Beno.

4. Učenici prezentiraju svoje izgrađene nadgrobne spomenike U Minecraftu (40 minuta)

Refleksija

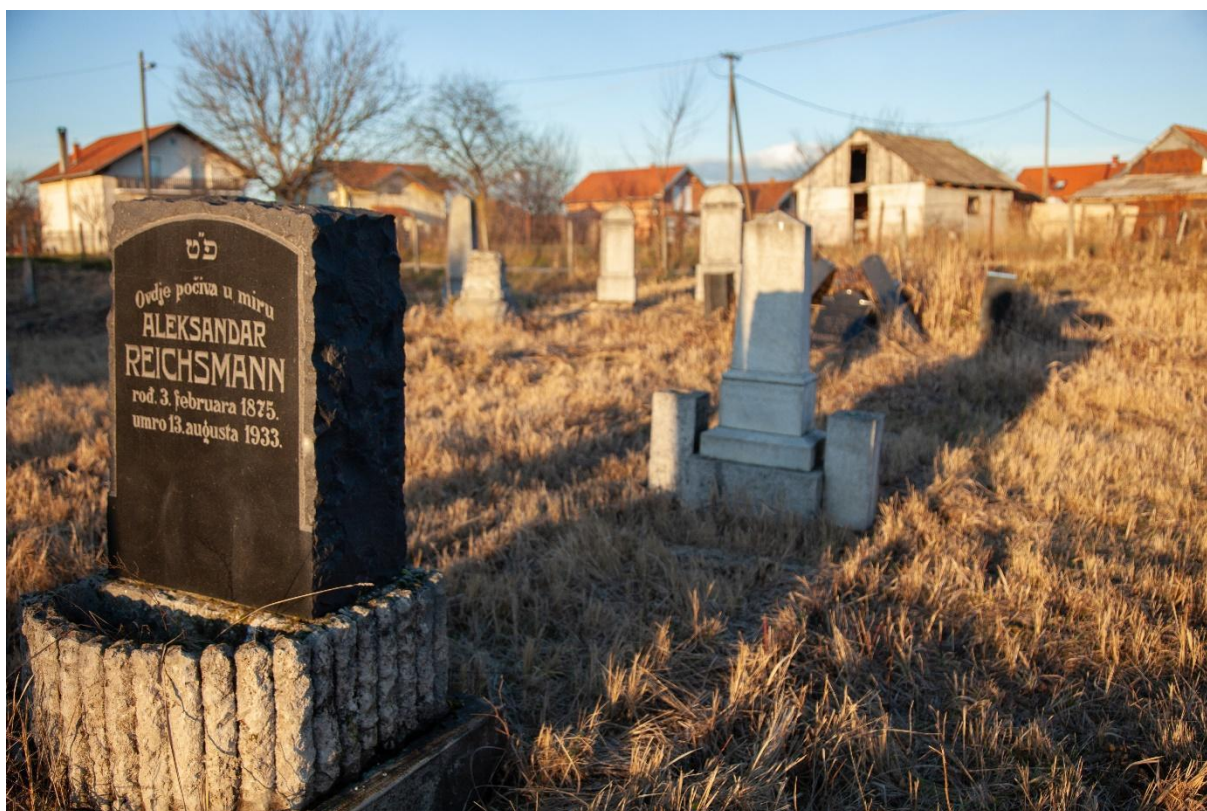
Ovaj nastavni plan jako dobro funkcionira tijekom nastave na daljinu. Učenicima je zanimljivo na ovaj način raditi i vrlo su aktivni prilikom izrade nadgrobnih spomenika.

Kako bi učenici bili što motiviraniji najbolje je raditi na primjerima iz lokalne povijesti

Učenci koji imaju razvijene digitalne vještine bez ikakvih problema su odradili zadatak, no neki učenici nisu nikad igrali Minecraft pa im je zadatak bio težak. Takvim učenima je najbolje zadati izradu nadgrobnog spomenik na A4 papiru

SLIKOVNI IZVORI

PISANI IZVOR

Hebrew Alphabet

1	א	aleph
2	ב	bet
3	ג	gimel
4	ד	dalet
5	ה	hay
6	ו	vav
7	ז	zayin
8	ח	khet
9	ט	tet
10	י	yud
20	כ	kaf
30	ל	lamed
40	מ	mem
50	נ	nun
60	ס	samech
70	ע	ayin
80	פ	pay
90	צ	tzade
100	ק	kuf
200	ר	resh
300	ש	shin
400	ת	tav

Otac

אב

Moj otac

אבי

Naš otac	בִּינּוּ א
Majka	אִם
Moja majka	אִמִּי
Naša majka	מִנּוּ א
Moj suprug	עֲלִי ב
Moja žena	שְׁתִּי א

TRAGOVI ŽIDOVSKJE BAŠTINE U MOM ZAVIČAJU

Nastavni plan

Nastavnik: Tomislav Vuković

Škola: Osnovna škola Dalj

Izvanastavna aktivnost: Kulturna i duhovna baština zavičaja, 7. razred

Pogodno i za nastavne predmete: povijest, etika, vjeronauk, hrvatski jezik, njemački jezik, građanski odgoj

Dob i razred učenika: od 13 godina (7. i 8. razred osnovne škole te srednja škola)

Tijekom ove nastave učenici će proučavati lokalitete značajne za židovsku zajednicu u Osijeku. Lokaliteti uključuju zgradu Židovske općine, spomenik žrtvama fašizma, mjesto nekadašnje sinagoge te židovsko groblje. Budući da takvi lokaliteti postoje u gotovo svim većim gradovima kontinentalne Hrvatske, nastavni plan je moguće prilagoditi i za druga mjesta kao što su Vinkovci, Vukovar, Đakovo, Slavonski Brod, Požega, Koprivnica, Karlovac, Varaždin, Sisak ili Zagreb.

Trajanje:

U učionici: 90 minuta (dva nastavna sata)

Na terenskoj nastavi: 90 minuta, uz još jedan dodatni sat od 45 minuta nakon povratka u učionicu, kada će učenici prezentirati svoja otkrića.

OSNOVNE INFORMACIJE

Kontekst

Ovaj nastavni plan dio je učenja o Židovima u istočnoj Slavoniji. Njime se osvještava važnost očuvanja kulturne baštine te sjećanja na postojanje Židovske zajednice koja je prije Drugog svjetskog rata značajno doprinijela razvoju istočnoga dijela Hrvatske.

Ovakva nastava osmišljena je uz posjet lokalitetima koji su ključni za razumijevanje bilo koje židovske zajednice – Židovska općina, spomenik žrtvama fašizma, sinagoga te groblje. U Osijeku se ti lokaliteti nalaze u širem središtu grada te se mogu obuhvatiti uz samo 20 minuta lagane šetnje. Uz svaki od lokaliteta, bilo uživo ili virtualno, učenici se informiraju o dijelovima židovske baštine te o konkretnim sudbinama vezanima uz stradanje u holokaustu. Sadržaj se može prilagoditi interesu i uzrastu učenika, no naglasak je na ljudskim pričama i razumijevanju suštine holokausta.

Sam način izvođenja ovisi o praktičnim mogućnostima. U pet godina otkad podučavam o ovoj temi, isprobao sam ga kao terensku nastavu s učenicima, dok sam u školskoj godini 2020./21. zbog epidemije Covida-19 bio ograničen na provođenje plana virtualno, u učionici. Provođenje takve

lekcije *in situ* svakako ima dodatnu vrijednost i ostavlja jači dojam na učenike, no osnovni ciljevi mogu se ostvariti i u učionici.

U svakom slučaju, za uspjeh nastave važno je prethodno uvesti učenike u temu, odnosno odraditi lekciju o judaizmu te o Židovima u Hrvatskoj, kako bi učenici tijekom provedbe nastavnoga plana već imali aktivno predznanje o toj temi.

1

Trajno razumijevanje

Cilj je da za desetak godina, kada učenici zaborave statističke informacije, godine ili imena osoba iz lekcije, trajno upamte sljedeće:

- da je *Osijek prije Drugog svjetskog rata bio izrazito multietnički grad u kojem je židovska zajednica imala značajnu ulogu.*
- da se *holokaust nije dogodio samo u Njemačkoj ili u Auschwitzu, nego i na mjestima pokraj kojih svakodnevno prolaze.*
- da je *važno održavati sjećanje na žrtve holokausta, što uključuje i brigu za mjesta židovske baštine.*
- da su *osječki židovski spomenici na groblju na četiri jezika: hebrejskom, njemačkom, mađarskom i hrvatskom.*
- da su na *spomenicima najčešći simboli židovska zvijezda, drvo života, menora i svećenički blagoslov.*
- da se *hebrejski natpisi čitaju s desna na lijevo.*
- da je *židovski običaj na spomeniku ostaviti kamenčić.*

CILJEVI ZA UČENIKE

Učenici će na ovakvoj nastavi naučiti:

- ...da hrvatski Židovi uglavnom imaju prezimena koja zvuče njemački.
- ... da Židovska općina nije samo vjerska, nego i socijalna zajednica koja vodi brigu o svojim članovima: pomaže siromašnima, djeci bez roditelja, bolesnima.
- ...da je popisom stanovništva 1931. godine većina hrvatskih Židova iskazala hrvatski jezik kao materinski.
- ...da je većina osječkih Židova u ljeto 1942. stočnim vagonima otpremljena u Auschwitz, gdje su djeca i bolesni odmah sprovedeni u plinske komore.

Učenici će na nastavi steći sljedeće vještine:

- kako dešifrirati i analizirati hebrejske, njemačke i mađarske natpise na židovskim nadgrobnim spomenicima.
- kako prepoznati širu opasnost koju nose diskriminacija, govor mržnje i kršenje ljudskih prava.

Učenici će također ojačati sljedeću vrstu ponašanja:

- osnažit će se za izbjegavanje radikalnih i ekstremističkih ideja u budućnosti. -

uočit će važnost prihvaćanja drugih i drugačijih.

- osvijestit će važnost o čuvanju Židovske kulturne baštine, kao i kulturne baštine općenito.

ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI

Ovaj nastavni plan kompatibilan je sa sljedećim ishodima iz predmetnoga kurikuluma nastave povijesti:

Osnovna škola, 8. razred

POV OŠ A.8.1. Učenik analizira međusobne odnose i dinamiku u pojedinim društvima tijekom 20. stoljeća.

Opća gimnazija, 4. razred

POV SŠ A.4.1. Učenik prosuđuje odnose različitih društvenih skupina te dinamiku društvenih promjena u Hrvatskoj, Europi i svijetu u prvoj polovici 20. stoljeća.

2

Prirodoslovno-matematička, jezična, prirodoslovna i klasična gimnazija, 4. razred POV SŠ

A.4.1. Učenik prosuđuje međusobne odnose različitih društvenih skupina te dinamiku društvenih promjena u Hrvatskoj, Europi i svijetu u prvoj polovici 20. stoljeća.

NASTAVNI MATERIJALI I IZVORI:

- fotografije opisanih lokaliteta u Osijeku (rad autora nastavnog plana)
- fotografije iz svakodnevnog života osječke Židovske zajednice prije Drugog svjetskog rata preuzete sa stranice www.centropa.org
- tablica sa hebrejskim alfabetom sa stranice Europske inicijative za Židovska groblja ESJF (www.esjf-cemeteries.org)
- slike simbola sa Židovskih nadgrobnih spomenika sa stranice ESJF (www.esjf-cemeteries.org)

Izazovi i rješenja:

Izazov u provedbi ovog nastavnog plana predstavljala su ograničenja putovanja zbog Covida 19. S obzirom da je škola u kojoj predajem smještena van grada, jedina opcija bila mi je virtualni posjet obrađenim lokalitetima, odnosno rad u učionici.

Kako sam 2016. godine proveo sličan sadržaj na terenu, na ulicama Osijeka, istaknuo bih da je terenska nastava ipak ostavila dublji dojam na učenike, te bih svakako preporučio terenski oblik kad god je to moguće.

Prenosivost:

Ovakav nastavni iskoristiv je u svakom gradu u kojem je prije Drugog svjetskog rata živjela Židovska zajednica. Na samom početku ovog nastavnog plana već su navedeni primjeri konkretnih hrvatskih gradova u kojima postoje ili su postojale zgrade Židovske općine, sinagoga, Židovsko groblje,

spomenik žrtvama fašizma i slični lokaliteti.

Učinak na očuvanje lokalne baštine:

Učenike se prilično dojmila ovakva nastava, budući da su im ranije asocijacije na Židove bile država Izrael, religija te stradanje u Drugom svjetskom ratu. Većina ih ranije nikad nije ni razmišljala o postojanju Židovske zajednice u Slavoniji. Kako je naglasak lekcije na očuvanju konkretnih lokaliteta, poput Židovskog groblja i spomenika žrtvama fašizma, dugoročni učinak predstavlja svijest o važnosti očuvanja takvih mjesta. U budućnosti će upravo današnji tinejdžeri odlučivati o zaštiti mjesta kao što su Židovska groblja pa je važno na njih gledati kao na vrijednu spomeničku baštinu, a ne samo kao na mjesto pokapanja.

Motivacija učenika

Važno je napomenuti da je ovoj lekciji prethodila lekcija o osnovama judaizma te o Židovima u Slavoniji i Osijeku, temeljena na predavanju u PowerPoint prezentaciji. Takvo predavanje je esencijalno kako bi učenici prije početka upoznavanja osječke baštine razumjeli osnovne pojmove kao što su sinagoga, rabin, Židovstvo, Davidova zvijezda i slično.

3

TIJEK NASTAVNOGA PLANA

1. UVOD (15')

Asocijacije (5')

Svaki učenik dobiva papir na koji treba napisati tri asocijacije na pojam „židovska baština“. Očekivano je da će se prisjetiti pojmova s prethodnoga sata kao što je sinagoga, ali i pojmova vezanih uz holokaust.

Nakon nekoliko minuta za refleksiju, učenici čitaju svoje pojmove, a nastavnik ih zapisuje, projicira na ekranu te povremeno traži dodatna pojašnjenja od učenika.

Diskusija (10') – Što čini nečiji identitet? Što čini židovski identitet?

Učenici najprije analiziraju statističke podatke o Židovima u Osijeku iz popisa stanovništva:

Godine 1831. – u Osijeku je obitavalo osam židovskih obitelji s ukupno 43 člana.

Godine 1846. – zabilježeno je 33 obitelji sa 175 članova.

Godine 1857. – popisano je 578 članova židovske zajednice.

Godine 1931. – na popisu stanovništva 2 445 osoba su se izjasnile kao židovi po vjeroispovijesti. Podaci židovske općine iz 1930. pak bilježe nešto veći broj židova - 3 020, ubrajajući u to članove općine i njihove obitelji.

Ponegdje se u izvorima nalazi i podatak od preko 4 000 židova, odnosno više od 10% stanovništva Osijeka.

Godine 2011. – u cijeloj Osječko-baranjskoj županiji samo se 26 osoba izjasnilo kao židov.

Osječka židovska općina pak broji šezdesetak članova, no mnogi od njih imaju samo jednog

djeda ili baku Židovskog porijekla.

Pitanje za raspravu s učenicima:

Postaje li se Židovom isključivo po rođenju ili je to pitanje identiteta?

Pri računanju statistike važno je razumjeti da se prije Drugog svjetskog rata stanovnici nisu izjašnjavali po narodnosti i nacionalnosti, nego samo po religiji i materinjem jeziku, što ostavlja mogućnost za različite interpretacije tko se sve može ubrajati među Židove. Npr. 1930ih većina osječkih Židova koristila je hrvatski kao materinji jezik. Dio djece rođen je u miješanim brakovima, a bilo je i osoba koje su tijekom života promijenile vjeru i prešle na kršćanstvo. Sve to stoga ostavlja dvojbu oko računanja, no ne umanjuje značaj osječke Židovske zajednice za razvoj Osijeka prije Drugog svjetskog rata.

Napomenuti da neki ortodoksni Židovi ne priznaju osječke Židove kao „prave“ Židove zato što mnogi, osobito mlade generacije, više nisu predani samo judaizmu. Može se reći da im Židovstvo predstavlja tek fragment baštine predaka.

- Vezano uz podatak od samo 26 Židova na popisu stanovništva u Osječko-baranjskoj županiji, upitati učenike koji je razlog tome. Može li osoba osjećati pripadnost dvama identitetima? Znate li vi za sličan primjer, nevezano uz Židove?

2. OBRADA (50')

Najaviti učenicima da su na prethodnome satu učili općenito o Židovima, a da će sada učiti kako je živjela lokalna Židovska zajednica u Osijeku.

4

Nastavnik na ekranu redom otkriva fotografije. Najprije daje kratka objašnjenja o svakom mjestu te potom pokreće raspravu s učenicima, temeljenu na pitanjima napisanima *kurzivom*:

Lokacija 1. Židovska općina / Park Oskara Nemona

Zgrada Židovske općine izgrađena je 1900. godine, a zemljište za njenu gradnju židovskoj je zajednici darovao sam Grad. Zgrada je do 1941. služila kao židovska škola i bila je na glasu kao jedna od boljih u gradu. Inače, prva židovska škola u Osijeku osnovana je još 1852.

Godine 1975. zgrada je nadograđena je i pretvorena u Pravni fakultet. Danas Židovska općina Osijek koristi tek nekoliko prostorija na prvom katu, a u njihovom je sklopu i mala sinagoga.

Ovdje je važno istaknuti da Židovska općina nije samo vjerska, nego i socijalna zajednica, koja vodi brigu o svojim članovima pomažući siromašnima, djeci bez roditelja i bolesnima.

Kako su živjeli osječki Židovi?

- analiza dviju slika te čitanje kratke biografije temeljene na intervjuu s Verom Tomanić, preuzetog sa stranice www.centropa.org

Vera Tomanić, rođena je 1917. u Belišću, a po jedan učenik pročitat će na glas uokvirene tekstove.

Prva je Verina slika snimljena za njen Bat mitzvah.

Fotografija je snimljena 1930. godine u osječkoj sinagogi. Na slici slavim svoj Bat mitzvah. U Osijek smo se preselili 1929. iz Belišća, kada sam upisala Žensku realnu gimnaziju jer u Belišću nije bilo srednje škole. U Osijeku su bile dvije sinagoge; jedna u Gornjem gradu i jedna u Donjem gradu. Bila je to velika zajednica, vrlo aktivna i vrlo religiozna. Sinagoga je bila dobro posjećena, velika i lijepa. To se posebno činilo na moju Bat mitzvah. Došli su mnogi moji rođaci i prijatelji. Osjećala sam se vrlo počašćeno i dobila sam puno poklona. Od roditelja sam dobila zlatni lanac.

5

Nakon toga pojasniti učenicima što su Bar mitzvah i Bat mitzvah te upitati učenike s kojom bi oni to svečanošću usporedili. Pamte li neku proslavu koja je njima ostala u posebnom sjećanju?

Druga je slika Vere i njenih dviju prijateljica, snimljena u Tvrđi 1934.

Slika je snimljena 1934. godine, u vrijeme dok je Vera pohađala gimnaziju. Na slici su s njom njene prijateljice, Zora Gild prva slijeva te u sredini Dodika Flug. Vera je na slici desno. Gimnazija koju je Vera pohađala nije bila židovska, ali u to vrijeme ravnatelj škole bio je Židov, gospodin Herschl. Mnogi su židovski učitelji tamo radili. Njena prijateljica Dodika Flug rođena je 1917. godine u Osijeku, a 1942. godine odvedena je u logor Stara Gradiška, odakle se nije vratila.

Napomena: učenicima je ovo prilika da se upoznaju s Centropinim obrazovnim materijalima, pri čemu im nastavnik na ekranu ukazuje na Centropinu bazu podataka s filmovima i biografijama. Bazu može odmah proučiti tko se dodatno zainteresira za temu, dok u budućnosti ona učenicima može poslužiti kao vrijedan izvor podataka, osobito prilikom srednjoškolskog obrazovanja - za pisanje istraživanja, referata ili rada na projektima.

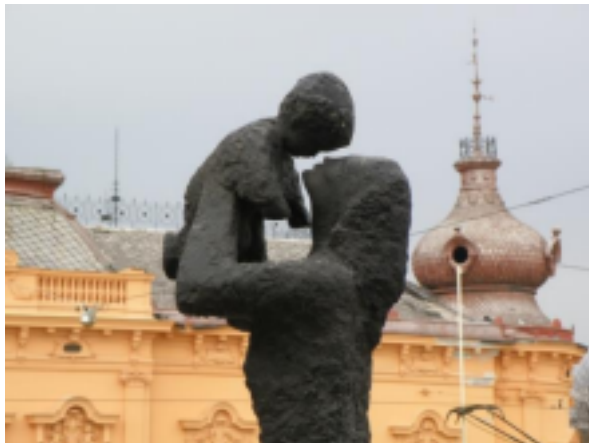
Cilj čitanja ulomaka iz Verine biografije je navesti učenike na zaključak da su osječki Židovi bili dobro integrirani u život šire zajednice te se na prvi pogled nisu isticali od ostalih građana ni po čemu osim po vjeri.

Tek manji dio židovskih obitelji u Osijeku bio je ortodoksan, no bili su svjesni svoga porijekla i slavili su svoje blagdane. Bilo je to vrijeme kad je najčešći jezik u Osijeku bio njemački. Osječki Židovi također su većinom govorili njemačkim jezikom, i to sve do raspada Austro Ugarske. Poslije toga ih je sve više navodilo hrvatski kao materinji.

6

Napomenuti učenicima da u Osijeku nije postojala Židovska četvrt, nego da su pripadnici različitih naroda: Nijemci, Hrvati, Mađari, Srbi, Židovi i drugi, do Drugog svjetskog rata živjeli doslovno jedni pokraj drugih - u raznim dijelovima grada, kuća do kuće.

Spomenik „Majka i dijete“ u Parku Oskara Nemona

Majka i dijete spomenik je žrtvama fašizma, podignut 1965. godine, a originalni naziv mu je *Humanity*. Spomenik je djelo kipara Oskara Nemona, porijeklom Židova, rođenog u Osijeku i izbjeglog u Englesku pred Drugi svjetski rat. Poruka majke koja visoko podiže dijete predstavlja vječnu čovjekovu nadu u svijetlu budućnost. Autor je spomenikom nastojao navesti ljude da razmišljaju o svojim postupcima, istaknuvši da „onaj tko može baciti kamen na majku s djetetom u naručju ili je lud ili zločinac.“ Zanimljivo, po prvotnom projektu spomenik je trebao biti visok 10 metara, ali je poslije ugovorena smanjena verzija. Godine 2009. Grad Osijek se odužio ovome kiparu tako što je park oko spomenika nazvao Parkom Oskara Nemona. Ispred spomenika i danas se polažu vijenci za osječke žrtve holokausta.

Rasprava

- *Upitati učenike gdje je završila većina osječkih Židova.*

Očekivani odgovori su Auschwitz i Jasenovac, pri čemu je većina deportirana u Auschwitz 1942., dok je između 100 i 300 osoba deportirano u Jasenovac.

Nakon toga pokazati sliku spomen-obilježja na mjestu **Sabirnog logora Tenja**.

Napomena: ako se otkrivanje osječke Židovske baštine organizira na terenu, lokalitet Sabirnog logora Tenja jedini je koji nije dostupan pješice, budući da je smješten izvan naselja.

7

Sabirni logor Tenja otvoren je krajem lipnja 1942., i u stvarnosti je funkcionirao kao geto. Bio je ograđen bodljikavom žicom, a u njemu je bilo zatočeno oko 2 500 Osječana te oko 500 Židova iz drugih mjesta. Zbog nedovoljnog broja baraka, mnogi su zatvorenici spavali pod vedrim nebom. Po dolasku u logor, Židovima su najprije oduzimani novac, ručni satovi, vjenčano prstenje, nakit i druge vrijednosti. Sabirni logor bio je u funkciji do kolovoza 1942., kada su zatvorenici većinom otpremljeni u Auschwitz, dok je između 100 i 300 osoba dospjelo u Jasenovac.

Dok su osječki Židovi sprovedeni prema kolodvoru, dio Osječana im je dobacivao uvredljive povike, a drugi su pak zaplakali ugledavši svoje nekadašnje susjede i poznanike. Po dolasku na kolodvor, Židovi su strpani u stočne vagona i otpremljeni u Auschwitz, gdje su djeca i bolesnici odmah sprovedeni u plinske komore. Samo je desetoro osječkih Židova uspjelo preživjeti deportaciju u logore.

Sve uredbe kojima su hrvatski Židovi osuđeni na smrt, deportaciju ili oduzimanje imovine, završavale su zloglasnim ustaškim pozdravom *Za dom spremni*.

- *Upitati učenike u kojim prilikama i danas mogu čuti povike „Za dom spremni“. Objasniti da spomenuti povik nije stari hrvatski pozdrav, kao što revizionisti ponekad pokušavaju navesti, nego je isključivo vezan uz zločinački ustaški režim.*

- *U slučaju nastave vjeronauka ili etike, reflektirati se na petu Božju zapovijed (Ne ubij). Naglasiti bizarnost simbola ustaškog U s križem na vrhu, koji se često pojavljuje na grafitima diljem Hrvatske. Upitati učenike može li se netko smatrati katolikom i kršćaninom ako opravdava ili veliča ustaške zločine. Analizirati kako je moguće da do takvih pojava dolazi u državi u kojoj se više od 86% građana izjašnjava katolicima.*

Lokacija 2. Županijska ulica, mjesto nekadašnje sinagoge

Učenici promatraju staru razglednicu nekadašnje sinagoge te isto mjesto danas. Nastavnik pokazuje spomen-ploču na mjestu nekadašnje sinagoge, a netko od učenika čita latinični tekst na ploči.

Nakon toga nastavnik daje dodatne informacije o sinagogi:

Gornjogradska sinagoga izgrađena je 1869., otprilike 30 godina prije današnje konkatedrale svetih Petra i Pavla. Prije Drugog svjetskog rata, najviše osječkih Židova živjelo je upravo u Gornjem gradu, no zanimljivo je da je postojala i druga židovska općina u Donjem gradu. Time je Osijek bio jedan od rijetkih gradova s dvije sinagoge. Gornjogradska sinagoga spaljena je 1941. godine.

8

Upitati učenike što predstavlja Davidova zvijezda, vidljiva na spomen-ploči, te potom nadovezati priču o obvezi javnog nošenja židovske zvijezde u vrijeme holokausta.

Osječkim Židovima su već 1941. nametani prilično apsurdni propisi. Jedan od njih zahtijevao je nošenje žute trake s crnom Davidovom zvijezdom i natpisom Jude.

- Upitati učenike što se dogodilo ako bi se netko suprotstavio nošenju žute trake. -
Potom izložiti ili pročitati priču o otporu:

Ugledni osječki odvjetnik Mark Leitner jednom je prilikom uz Židovska obilježja istaknuo i odličja koja je primio kao časnik austrougarske vojske. Upitati učenike što misle kako je završio. Premda nije prekršio nijedan zakon, sproveden je u logor i ubijen 1943. Znakovito, kao pravnik se dosjetio kako pokazati otpor bez kršenja apsurdnog zakona o nošenju žute trake. Poruka: uvijek je moguće biti intelektualno nadmoćan nad primitivizmom.

Lokacija 3. Gornjogradsko Židovsko groblje, Ulica sv. Leopolda Bogdana Mandića

Židovsko groblje u Gornjem gradu postoji od 1850. godine, a manje Židovsko groblje također postoji i u Donjem gradu.

Upitati učenike što misle, zašto prezimena hrvatskih Židova najčešće zvuče njemački?
Nakon toga jedan učenik čita navedeni tekst.

Nakon dugih razdoblja diskriminacije i progona, položaj Židova polako se počeo poboljšavati od vremena habsburškog cara Josipa II. (1780.-1790.). On je odnos prema Židovima ublažio donošenjem Edikta o vjerskoj toleranciji. Ipak, Ediktom je istodobno zabranio dokumente pisane na hebrejskom, kao i govorni jezik Jidiš. Stoga su Židovi otad sve dokumente morali pisati na latinskom, njemačkom ili mađarskom. Isto tako, Židovi su tada morali uzeti nova prezimena, umjesto da se nazivaju po ocu ili mjestu rođenja. Neki su pritom jednostavno preveli ranija prezimena, neki su opisali svoje vanjske osobine, no kao rezultat Židovska prezimena na području Hrvatske otad najčešće zvuče kao njemački.

Većina osječkih Židova bavila se trgovinom i obrtom, a od 1880ih sve više postaju odvjetnici, liječnici, bankari, profesori, učitelji, industrijalci. Utjecaj osječkih Židova bio je značajan i za pokretanje nekih tvornica iz kojih su se razvile i danas poznate robne marke na hrvatskom tržištu. Ipak, suprotno predrasudama koje kazuju da su svi bili bogati, najveći broj Židova bio je srednja klasa, a bilo ih je i u nižem staležu činovnika, tekstilnih i drugih radnika.

9

Židovi su naseljavali i okolna sela, a broj im je neprekidno rastao sve do Drugoga svjetskog rata. U Dalju ih je prije Drugog svjetskog rata bilo zabilježeno 18.

Zajednička analiza jednog nadgrobnog spomenika na hebrejskom

- Najaviti učenicima da na gornjogradskom Židovskom groblju postoje spomenici na četiri jezika: hebrejskom, njemačkom, mađarskom i hrvatskom. Napomenuti da su hebrejski najstariji.
- Navesti učenike da sami prepoznaju simbol na ovom spomeniku, Davidovu zvijezdu. Prisjetiti se što predstavlja.
- Nakon toga nastavnik pokazuje i objašnjava sljedeće simbole, od kojih su prva dva preuzeta sa stranice ESJF: menora, svećenički blagoslov / Cohenove ruke te drvo života. Najava učenicima da će u završnome dijelu lekcije sami trebati pronaći i prepoznati te simbole na slikama (ili u stvarnosti, ako se sat održava na terenu).

- Navesti učenike da se prisjete kako se čitaju hebrejski natpisi (s desna na lijevo) te zašto Židovi na grob donose kamenčić, a ne cvijeće.

- Nakon toga slijedi analiza epitafa sa slovima „pey“ i „nun“ פ נ (po nitman / ovdje pokopan) te blagoslova na kraju nadgrobnih natpisa „neka mu duša bude vezana u čvor života“, označenog kraticom:

תוצבה

Podjela učenika u skupine te podjela zadataka

Učenici se potom dijele u manje skupine po troje. Sve skupine dobivaju 10 papira s ispisanim fotografijama nadgrobnih spomenika s Gornjogradskog Židovskog groblja u Osijeku. Fotografije će se djelomično preklapati, osobito kad su u pitanju spomenici na hebrejskome.

Primjeri fotografija:

10

Sve skupine dobivaju listić s identičnim zadatkom:

1. Razdvojite slike prema jeziku na spomenicima.
2. Na spomenicima s hebrejskim natpisima prepoznajte i zaokružite oznake: a) ovdje pokopan: **נ** **י**
b) „neka mu duša bude vezana u čvor života“:
3. Na spomenicima neovisno o jeziku zaokružite sve likovne simbole. Prilikom izlaganja, predstaviti ćete ostalim skupinama koliko ste simbola pronašli.
4. Odaberite jedan spomenik na njemačkom jeziku te prevedite cijeli natpis koji ćete usmeno predstaviti ostalima.
5. Odaberite jedan spomenik na hrvatskom jeziku te pripremite kratko izlaganje o njemu

Napomena: ukoliko se ovaj nastavni plan provodi na terenu, tada učenici ne dobivaju slike nadgrobnih spomenika, nego sami trebaju prošetati kroz groblje i fotografirati spomenike na kojima su pronašli traženi simbol, ime i slično. U tom slučaju će na dodatnom satu izlaganja sami predstaviti fotografije koje su odabrali i snimili.

3. ZAVRŠNI DIO (25')

Rad na zadatku i usmeno izlaganje

11

Učenici u manjim skupinama rade na svom zadatku. Po završetku, jedna osoba iz svake skupine će izložiti ostalima što su istražili i uočili. Dok budu govorili o spomenicima koje su analizirali, nastavnik isti otkriva na ekranu, kako bi svi lakše pratili.

Napomena: U ovome planu, za analizu spomenika je, uz hrvatski, izabran njemački jezik, budući da je lakše prilagodljiv za osnovnoškolski uzrast nego mađarski i hebrejski. Uz pomoć interneta, učenicima u pravilu nije problem prevesti napise s njemačkog jezika, tim više što dio učenika uči taj jezik.

Usmenim izlaganjem na kraju ujedno će se analizirati kompetencije vezane uz interpretaciju kulturne baštine, u ovom slučaju židovskog groblja.

Nakon što su svi učenici izložili rad svoje skupine, slijedi i posljednji zadatak. Njime će se zaokružiti ova tema, ali i provjeriti njeno razumijevanje te učinak na učenike.

Refleksija

Učenici dobivaju radni listić s tri započete rečenice. Nakon što ih dopune, pojedinci čitaju svoje misli na glas, a po završetku nastavnik skuplja sve listiće te prema potrebi dodatno analizira dojam koji je ova lekcija ostavila na učenike.

Najvažnija stvar koju sam danas naučio/la _____

Najviše me iznenadilo _____

Najviše me se dojmilo _____

REFLEKSIJA NA ODRŽANI SAT

Smatram da je vrlo značajno podučavati učenike na temu židovske baštine. Ovaj nastavni plan izradio sam u sklopu izvannastavne aktivnosti Kulturna i duhovna baština zavičaja koja se provodi u dvadesetak multietničkih škola istočne Slavonije i Baranje. Ta izvannastavna aktivnost zasniva se na lokalnoj povijesti i aktivnostima građanskog odgoja. Na tu izvannastavnu aktivnost u pravilu se uključuju učenici koje zanima povijest, što svakako predstavlja dobru početnu točku.

Nastava je funkcionirala dobro, iako se neki učenici nisu osjećali ugodno prilikom učenja i raspravljanja o holokaustu i stradanju. Sa sljedećom generacijom volio bih istu lekciju odraditi na licu mjesta, na terenu, što nastavi daje dodatnu dinamiku i ostavlja dublji dojam na učenike.

Nastavnici koji žive i podučavaju u drugim gradovima lako mogu ovu lekciju prilagoditi za svoje škole. Potrebno je samo proći kroz obrazovni dio lekcije (informacije predviđene za predavanje učenicima) te prilagoditi statističke podatke, odabrati drugu osobu iz Centropine baze podataka, odabrati druge fotografije i slično. Upravo tu prilagodljivost smatram dodatnom vrijednošću ove lekcije, budući da se ona ne mora ograničavati samo na Osijek i Slavoniju, već može biti jednako aktualna i učinkovita u bilo kojem gradu koji je imao aktivnu židovsku zajednicu prije Drugog svjetskog rata.

PRILOZI – ANALIZA SPOMENIKA

Opiši ovaj spomenik

- Od čega je napravljen, na kojim je jezicima pisan epitaf, datirajte ga
- Koji se simboli mogu naći? Što taj simbol označava
- Pronađite početnu kraticu i završnu kraticu na epitafu
- Probaj istražiti zašto je oštećen?
- Spada li ovaj spomenik u mlađi ili stariji dio groblja?

Opšite ovaj spomenik

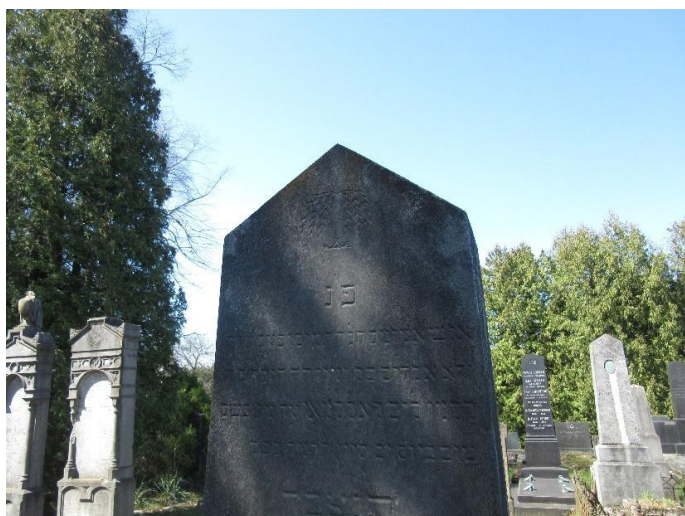
- Od čega je napravljen, na kojim je jezicima pisan epitaf, datirajte ga
- Koji se simboli mogu naći? Što taj simbol označava
- Pronađite početnu kraticu i završnu kraticu na epitafu
- Spada li ovaj spomenik u mlađi ili stariji dio groblja?

Opšite ovaj spomenik

- Opišite ovu grobnicu, izgleda li kao ostale?
- Istraži čija je ovo grobnica, tko je bio zadnja osoba koja je na njoj
- Spada li ova grobnica u mlađi ili stariji dio groblja?
- Od čega je napravljena, na kojim je jezicima pisan epitaf i koji se simboli mogu naći?

Opšite ovaj spomenik

- Od čega je napravljen, na kojim je jezicima pisan epitaf, probajte ga datirati
- Koji se simboli mogu naći? Što taj simbol označava
- Pronađite početnu kraticu i završnu kraticu na epitafu
- Spada li ova grobnica u noviji ili stariji dio groblja?

Opšite ovaj spomenik

- Od čega je napravljen, na kojim je jezicima pisan epitaf, datirajte ga
- Pronađite početnu kraticu i završnu kraticu na epitafu
- Spada li ova grobnica u noviji ili stariji dio groblja?
- Komentiraj natpis na dnu (zašto ne piše datum smrti, poveži što si već učio i razmisli što im se dogodilo)

2. sat – prilozi

1. Grupa - Kratka povijest Židova u Koprivnici (doseljenje, život)
 - Članak D. Ernečić iz „Židovi u Koprivnici“, 2005. Muzej grada Koprivnice
 - Dr. Krešimir Švarc, Prilozi za povijest Koprivničkih Židova, Podravski zbornik, 1991. članak
2. Židovsko groblje u Koprivnici
 - Članak D. Ernečić iz „Židovsko groblje Koprivnici“, 2005. Muzej grada Koprivnice
3. Slavko Löwy (porijeklo, školovanje, djela - posebno u Koprivnici i s posebnim osvrtom na koprivničko groblje)
 - Arhitekt Slavko Löwy i Koprivnica / Donacija Maje Levan Löwy, 2016. Muzej grada Koprivnice
4. Danica – holokaust u Koprivnici s posebnim osvrtom na obitelj Löwy
 - „Židovi u Koprivnici“, 2005. Muzej grada Koprivnice
 - Arhitekt Slavko Löwy i Koprivnica / Donacija Maje Levan Löwy, 2016. Muzej grada Koprivnice
 - <https://danica.hr/obljetnica-noc-u-kojoj-su-odveli-nase-susjede-i-njihovo-51-dijete/>
5. Sinagoga u Koprivnici
 - „Židovi u Koprivnici“, 2005. Muzej grada Koprivnice (članak D. J. Ernečić)

I. UVOD

Naslov : Židovsko groblje u Koprivnici

Nastavnica: Marija Gabelica, Srednja škola Koprivnica / nastavni predmet : povijest

Sažetak – učenici će u sklopu lokalne nastave povijesti proučavati povijest Židovskog groblja u gradu Koprivnici, analizirati spomenike te kroz tu temu više istražiti o povijesti Židovske zajednice u Koprivnici

Predmet: povijest

Dob i razred učenika: 16. i 17. godina / 3. razred

Trajanje sata : 90 min/ 2 školska sata

Nisam još koristila ovaj plan

II. OSNOVNE INFORMACIJE

1. **Kontekst plana /opis problema** - s obzirom na nastavu lokalne povijesti koju provodim u 3. razredu u dva usmjerenja, ova tema nam se uklapa u istraživanje povijesti koprivničkih Židova. Učenici su već učili o II. svjetskom ratu, ustašama i NDH, holokaustu i donekle su upoznati s poviješću Židova u Koprivnici
2. **Trajno razumijevanje** – učenici će i za deset godina pamtiti da su u našem gradu nekad živjeli Židovi koji su u mnogočemu doprinijeli razvoju i unaprjeđenju grada te da osim sinagoge postoji i očuvano Židovsko groblje koje je i kulturni i parkovni spomenik
3. **Ciljevi/zadaci nastavnog plana** – proširiti stečena znanja o lokalnoj i zavičajnoj povijesti, upoznavanje s kulturom i povijesti vlastitog grada, širenje vidika, razvoj tolerancije i građanskih prava, razvoj empatije, osvješćivanje potrebe da se zaštiti kulturna i materijalna ostavština (Koprivničkih) Židova i u budućnosti
4. **Izvori**:
 - Jewish Cemeteries in the Classroom, An ESJF Guide

- Jewish Heritage Sites in Croatia, preliminary report, United States Commission for the Preservation of America's Heritage Abroad 2005., Washington D.C
- Altić, M.S; Povijesni atlas gradova: III. Svezak Koprivnica, 2003. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Muzej grada Koprivnice, Zagreb
- Arhitekt Slavko Löwy i Koprivnica / Donacija Maje Levan Löwy, 2016. Muzej grada Koprivnice, Koprivnica
- Židovi u Koprivnici, 2005. Muzej grada Koprivnice, Koprivnica
- Feletar, D., Koprivničke uspomene : Koprivnica na starim fotografijama, 2017. Šareni dućan, Koprivnica
- Dr. Krešimir Švarc, Prilozi za povijest Koprivničkih Židova, Podravski zbornik, 1991. članak([file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/PZ_1991_Prilozi_za_povijest_koprivnickih_Zidova_str_167_182%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/PZ_1991_Prilozi_za_povijest_koprivnickih_Zidova_str_167_182%20(1).pdf))
- Dr. Krešimir Švarc, Židovi u Kulturnom i društvenom životu Koprivnice od 1929.-1941., Podravski zbornik 2002., članak (file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/PZ_2002_Zidovi_u_kulturnom_i_drustvenom_zivotu_Koprivnice_str_221_228.pdf)
- Brozović, L. Građa za povijest Koprivnice, 1978. Muzej grada Koprivnice, Koprivnica
- <https://danica.hr/obljetnica-noc-u-kojoj-su-odveli-nase-susjede-i-njihovo-51-dijete/>

5. Neke vještine učenika – učenici trebaju znati raditi u nekom digitalnom programu za izradu postera i brošura, (npr. canva), power pointu ili nekom programu za izradu videa

6. Izazovi i kako si ih riješila – s obzirom na covid situaciju i preporuke da se grupno ne putuje, učenici su radili individualno, a zajedno smo u manjoj grupi otišli na Židovsko groblje, dok su sami istraživali na trgu, kod Danice i kod sinagoge

7. Provedba – u razredu smo radili o Židovskom groblju, analizirali epitafe, prošli zajedno sve stavke. S obzirom da nisam provela baš ovaj plan, mogu napisati što smo radili za ovaj projekt. Nakon upoznavanja sa Židovskim grobljem preko prezentacije i načinom ponašanja na groblju, u nekoliko navrata smo (oni koji sudjeluju u projektu) zajedno otišli na groblje, logor Danicu, ispred sinagoge i u Muzej. Učenici su tamo snimali fotografije i videa za film i brošuru.

8. **Prenosivost – učenici će svoja saznanja i** svoje radove će predstaviti pred svojim razredom, a brošuru i film objavit će na webu škole, možda i u Gradskoj knjižnici, drugi učenici i nastavnici imati će priliku vidjeti i naučiti više o samom groblju
9. **Učinkak :** učenici su sami izjavili kako su puno puta prolazili kraj Židovskog groblja ali nikad nisu bili tamo niti su znali što sve postoji tamo, da im je jako zanimljivo i da se osjećaju ugodno sad kad su upoznali to mjesto i saznali više o njemu. Rekli su da im je jako zanimljivo, radili su i preko vikenda i praznika te sam sigurna da će sad barem više ljudi znati za to, a oni su naš ulog za budućnost te će sigurno paziti da se Židovsko groblje i dalje očuva
10. **Održivost:** učenici će sigurno o tome što su saznali međusobno razgovarati i prenijeti svoja saznanja roditeljima i drugim članovima obitelji (od ponašanja na groblju, do svega što tamo ima) te će se i u budućnosti boriti da se ovo mjesto očuva i održava

NASTAVNI PLAN

Motivacija, 5 min

Nastavnica će pokazati sliku Židovskog groblja uslikanu s ceste i pitati učenike znaju li što je to i gdje se nalazi te čega sve ima tamo? Povest će se razgovor. Pitati će učenike jesu li ikad bili unutra? Nastavnica će kroz vođena pitanja saznati što učenici znaju, znaju li što se na groblju sve nalazi.

Etape nastavne jedinice (trajanje u minutama):

Prvi Sat

- 5 min motivacija
- 10 min prezentacija Židovska groblja
- 5 min – primjer i kratka analiza jednog epitafa
- 15 min - vježba /epitafi
- 10 min -predstavljanje rezultata

Drugi sat

- 5 min upute – istraživački zadatak

- 15 min proučavanje materijala
- 15 min predavljanje rezultata
- 7 min – upute za praktični rad - primjer
- 3 min – vrednovanje sata

PRVI SAT

1. Uvod, 5 min

Nastavnica najavljuje temu i motivira učenike

Nastavnica pokazuje sliku Koprivničkog groblja s ceste te kroz razgovor s učenicima pokušava doznati što znaju o groblju, jesu li ikad bili i sl.

2. Prezentacija – 10 min

Nastavnica uz pomoć pripremljene prezentacije upoznaje učenike sa Židovskim grobljem u Koprivnici i njegovim spomenicima, mauzolejima, zanimljivostima, parkom i sl.

3. Primjer i analiza epitafa, 5 min.

Nastavnica na jednom primjeru analize epitafa pokazuje kako izgleda hebrejska abeceda, gdje se nalaze kratice, slova, simboli te objašnjava što će učenici raditi u grupi

4. Grupni rad – analiza epitafa, 15 min

Nastavnica dijeli učenike u 5 grupa po 4 učenika i svakoj daje pripremljene materijale (slike i tekst) te učenici : analiziraju epitafe, diskutiraju , odlučuju tko će predstaviti radi pišu u kratko analizu epitafa

5. Predavljanje radova , 10 min

Učenici po grupama pred razredom predavljanju svoje radove i komentiraju što su radili, što su saznali i naučili.

DRUGI SAT

1. Uvod – upute za istraživački zadatak, 5 min

- Nastavnica daje upute što će se raditi. Učenici će po grupama istraživati svoju temu, a dobiti će potrebne materijale koje trebaju proučiti, sastaviti najvažnije te na kraju predstaviti svoje rezultate pred razredom

2. Proučavanje materijala, 15 min

- učenici će dobiti pripremljene materijale (tekstove, članke, fotografije) koje trebaju analizirati i proučiti, a uz pomoć vođenih pitanja, trebaju odabrati bitne stvari, posložiti i napisati najvažnije
- teme su :
 - Kratka povijest Židova u Koprivnici (doseljenje, život)
 - Židovsko groblje u Koprivnici
 - Slavko Löwy (porijeklo, školovanje, djela - posebno u Koprivnici i s posebnim osvrtom na koprivničko groblje
 - Danica – holokaust u Koprivnici s posebnim osvrtom na obitelj Löwy
 - Sinagoga u Koprivnici

3. Predstavljanje rezultata, 15 min

- učenici predstavljaju svoje rezultate pred razredom (15 min)

4. Upute za praktični rad, 7 min

- nastavnica najavljuje istraživački zadatak kod kuće te zadaje upute za praktični rad
- učenici imaju zadatak, istražiti svoju temu i predstaviti je kroz (digitalni) plakat, prezentaciju, brošuru, video i sl. i poslati nastavnici
- zadatak će se ocjenjivati
- na primjeru jedne brošure nastavnica će pokazati jedan istraživački rad te dati upute za vrednovanje

5. Vrednovanje, 3 min

- na kraju sata učenici popunjavaju izlazne kartice vrednovanje sata i samovrednovanje

III REFLEKSIJA

S obzirom da još nisam u potpunosti upotrijebila ovaj plan u cijelom razredu, ipak sam ga u mnogočemu koristila za istraživanje o Židovskom groblju, izradi brošure i filma pa mogu pisati o tome.

Ovaj nastavni plan namijenjen za blok sat povijesti i kao što sam već napisala poučava se u sklopu lokalne povijesti i pogodan je za istraživački rad, a pretpostavlja da učenici već znaju o povijesti Danice, 2. svj. rata, NDH i holokausta.

Sama sam mnogo naučila iz ovog, saznala sam stvari koje nisam znala o Židovskom groblju te sam razvila znatiželju i za ostala mjesta u našoj Županiji koje bi voljela više istražiti.

Učenici su bili iznimno zainteresirani za ovu temu, više puta smo išli na groblje jer smo uvijek neto zaboravili snimiti i svaki put smo otkrili još nešto novo. U zadnjoj posjeti smo tako otkrili spomenik s Cohenskim blagoslovom. Primijetila sam da se ovisno o vremenskim prilikama otkriju i vide nove stvari na groblju. Dok je tamno, neki se epitafi teže čitaju pa sam se baš iznenadila kad smo otkrili nove simbole koje po tmurnom vremenu nismo vidjeli.

Moja preporuka je da si i na papir zapišete što točno želite slikati da ne morate više puta ići i da uzmete kamenčić koji možete staviti na nečiju grobnicu u znak sjećanja.

I. Uvod

- **Naslov vašeg nastavnog plana**

Židovsko groblje – upoznajmo židovsku baštinu našega grada

- **Vaše ime, škola / obrazovna institucija, nastavni predmet (i)**

Mirna Kovačić, prof. povijesti i geografije, učitelj mentor

Osnovna škola „Đuro Ester“

- **Vrlo kratak sažetak (1-2 rečenice) vašeg nastavnog plana**

Učenici će istraživati svakodnevni život i običaje koprivničkih Židova prije, u vrijeme i nakon holokausta. Također imat će prilike učiti o povijesti koprivničkih Židova, te o njihovom stradanju u vrijeme holokausta. Učenici će sudjelovati u izvanučioničkoj nastavi na Židovskom groblju u Koprivnici.

- **Predmet (npr. etika, povijest, engleski)**

Povijest.

U izvedbi projekta sudjelovat će učitelji: povijesti, geografije i hrvatskog jezika.

- **Dob i razred učenika**

8. razred (14-15 godina)

- **Trajanje (npr. "dva nastavna sata od četrdeset i pet minuta")**

2 nastavna sata (90 minuta)

- **Nastavni plan koji ste već koristili? (Da ili ne)**

Ne

II. Osnovne informacije

1. Kontekst nastavnog plana / opis problema - Kako se ovaj nastavni plan uklapa u širi kontekst vaše nastave u učionici? Postoji li problem na koji pokušavate ukazati pomoću ovog nastavnog plana?

Kako svakodnevno svjedočimo raznim oblicima diskriminacije, nasilja, izrugivanju okrenutom manjinskim skupinama, cilj edukacije o holokaustu, uključujući i aktivnost vezanu uz koprivničko Židovsko groblje, jest kod učenika osvijestili nužnost borbe protiv diskriminirajućih oblika ponašanja, te ih poticali na aktivno uključivanje u prevenciju diskriminacije i nasilja u svojoj okolini. Jedan od ciljeva nastave povijesti jest potaknuti učenike na istraživanje, promišljanje i kritičku analizu povijesnih događaja i procesa, te na osudu svih oblika nasilja i progona. Potrebno je kod učenika razvijati kritički stav prema nacionalizmu, totalitarnom načinu vladanja i metodama kojima se takvi sustavi služe.

2. Trajno razumijevanje - Trajno razumijevanje je glavna ideja koju želite da vaši učenici pamte iz vašeg nastavnog plana. Za deset godina, kada zaborave određene informacije, koji će primarni koncept oni pamtiti?

Jedan od glavnih ciljeva nastave povijesti jest pomoći učenicima razumjeti korijene predrasuda, rasizma i stereotipa u svakom društvu, te na opasnosti koje proizlaze iz ravnodušnosti i tolerantnog stava prema diskriminaciji pojedinaca ili cijelih skupina. Izuzetno je bitno da učenici shvate kako je holokaust bio gubitak za civilizaciju kao cjelinu kao i za države koje su bile direktno uključene.

Važno jest da učenici shvate kako se zločini protiv čovječnosti nisu dogodili iznenada, već zato što su pojedinci, organizacije i vlade donosili odluke koje nisu samo legalizirale diskriminaciju, već su dopuštale predrasude, mržnju i konačno masovna ubojstva.

3. Ciljevi: Koji su ciljevi / zadaci vašeg nastavnog plana? Uključite nešto ili sve od sljedećeg: stečeno znanje, stečene vještine, ponašanje na koje utječe.

- podizanje svijesti o suvremenim oblicima antisemitizma, ksenofobije i svim oblicima mržnje
- promidžba poštivanja ljudskih prava, naročito prava manjina
- očuvanje uspomena na žrtve holokausta
- podizanje svijesti o lokalnom povijesnom naslijeđu

- podizanje svijesti o opasnosti od radikalnih, ekstremističkih pokreta i totalitarnih režima
- prepoznaju važnost očuvanja kulturno-povijesne baštine
- predstavljaju žrtve kao individue, žitelje našega grada, članove zajednice, a ne kao dio statistiku koja upućuje na ratne strahote
- razvijaju sposobnosti timskog i istraživačkog rada
- analiziraju povijesne izvore (slikovne i pisane)
- isticanje važnosti sjećanja na žrtve holokausta te brigu o memorijalnim područjima

4. Koji su izvori korišteni? Navedite sve potrebne materijale, uključujući primarne izvore, online izvore i hyperlinkove te specifične filmove i intervjue. Priložite sve tekstove koji su dio ove lekcije ili projekta.

https://issuu.com/esjf/docs/jewish_cemeteries_in_the_classroom_-_an_esjf_guide

https://www.centropa.org/pictures-stories?type%5B%5D=photo&field_photo_country_now_n_tid=149#collapsed

file:///C:/Users/User/Downloads/PZ_1991_Prilozi_za_povijest_koprivnickih_Zidova_str_167_182.pdf

[file:///C:/Users/User/Downloads/PZ_2002_Zidovi_u_kulturnom_i_drustvenom_zivotu_Koprivnice_str_221_228%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/PZ_2002_Zidovi_u_kulturnom_i_drustvenom_zivotu_Koprivnice_str_221_228%20(1).pdf)

<https://povijest.net/stradanja-koprivnickih-zidova-1941-godine/>

<https://blog.vecernji.hr/zvonimir-despot/kako-su-u-jednoj-noci-1941-nestali-koprivnicki-zidovi-9103>

https://www.researchgate.net/publication/279673488_Zidovi_i_njihov_utjecaj_na_transformaciju_naselja_podravskog_visegranica_krajem_19_i_pocetkom_20_stoljeca

https://hr.wikipedia.org/wiki/Koprivni%C4%8Dka_sinagoga

<https://epodravina.hr/kolumna-crtice-iz-povijesti-doseljavanje-zidova/>

<https://core.ac.uk/download/pdf/286446941.pdf>

<https://www.muzej-koprivnica.hr/zbirke/odjel-povijesti/zbirka-judaica/>

<https://mzo.gov.hr/vijesti/preporuke-za-poducavanje-i-ucenje-o-holokaustu/3399>

Ernečić, D. (ur.), Židovi u Koprivnici, Muzej Grada Koprivnice, Koprivnica, 2005.

Shanak, I., Židovska povijest, Židovska religija, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2006.

Holokaust u nastavi, priručnik za nastavnike, Memorijalni muzej Holokusta u Sjedinjenim Američkim Državama, 2005.

Bruchfeld, S., Levine, P.A., Pričajte to svojoj djeci – O holokaustu u Europi 1933.-1945., Srednja Europa, Zagreb, 2018.

Materijal potreban za izradu eksponata: hamer papiri, kolaž papiri, računalo, printer u boji, pisaći pribor (markeri, flomasteri), ljepila, škare, materijal za izradu 3D modela (glina, karton, stiropor...)

5. Postoje li neke posebne vještine koje su potrebne vašim učenicima? Ako jesu, navedite ih

Većina učenika pokazuje velik interes za proučavanje ovog dijela povijesti, prije svega što zato što učenje o holokaustu postavlja pitanja pravednosti, pravde, osobnog identiteta, ravnodušnosti i poslušnosti. Vještine koje učenici stječu tijekom svog obrazovanja, s naglaskom na historiografske vještine, dodatno će se razviti (npr. društvena svijest, uključujući samokritičnost, odgovornost i snošljivost). Učitelj će tijekom terenske nastave upoznati učenike s načinima istraživanja prošlosti, te isticati važnost spoznaje na primjerima iz prošlosti.

6. Izazovi i rješenja: Je li bilo izazova u provedbi nastavnog plana? Kako ste to riješili? (Na primjer , „Kao rezultat ograničenja putovanja zbog Covida-19 našim studentima nije bilo dozvoljeno da grupno posjete groblje, zbog čega sam fotografirao groblje i podijelio slike sa svojim razredom.“)

Eventualnu zapreku u izvedbi ovog nastavnog plana može predstavljati transport učenika do lokalnog Židovskog groblja (logistički problemi, problemi s financiranjem prijevoza). U Koprivnici, Židovsko groblje smješteno je na udaljenosti od 2 km od škole te je dolazak učenika lako organizirati. Groblje je otvoreno za javnost i dobro održavano, a uključuje i spomen obilježje žrtvama holokausta.

7. Provedba: Recite nam detaljno kako ste proveli nastavni plan (grupni rad, aktivnosti itd.).

Realizacija nastavnog plana predviđena je u trajanju od 2 škola sata (eventualno se može odvojiti više vremena za boravak na Židovskom groblju ukoliko to dopuštava organizacija terenske nastave).

Učenici će tijekom prvog nastavnog sata u učionici istraživati svakodnevni život i običaje koprivničkih Židova prije, u vrijeme i nakon holokausta. Također imat će prilike učiti, o povijesti koprivničkih Židova, te o njihovom stradanju u vrijeme holokausta. Tijekom drugog školskog sata (koji je vremenski odvojen

od prvog minimalno 2 tjedna) učenici će sudjelovati u izvanučioničkoj nastavi na Židovskom groblju u Koprivnici.

Učenici će na prethodnom nastavnom satu unaprijed biti podijeljeni u skupine, te će svaka skupina dobiti zadatak / istraživački rad. Učenicima će biti podijeljeni materijale na temelju kojih će pripremiti svoja izlaganja na plakatu / hammer papiru te naposljetku stvoriti izložbu/zid sjećanja na koprivničke žrtve holokausta, te predstaviti povijest znamenitih koprivničkih Židovskih obitelji u prostorima Škole.

Naposljetku, svaka će skupina prezentirati rezultate svog istraživanja, a prezentabilni materijali bit će izloženi na tematskoj izložbi u prostorima Škole.

Popis planiranih aktivnosti:

1. Kratka povijest koprivničkih Židova – predavanje u suradnji s Židovskom općinom Koprivnica (u Školi). Kratko predavanje ima cilj pobuditi interes učenika za daljnje proučavanje ovog dijela koprivničke prošlosti, te ujedno služi kao motivacija za samostalni istraživački rad.
2. Samostalni istraživački rad učenika (podijeljenih u skupine) - najpoznatiji Židovi grada Koprivnice / Podravske kraja. Učenicima su podijeljeni zadaci i materijali koje će koristiti prilikom istraživanja i kreiranja svog rada.

Istraživačke teme za učenike /skupni rad (3 - 4 učenika u skupini):

- Najpoznatiji Židovi grada Koprivnice / Podravske kraja / kratke biografije
- Poznati Židovi pokopani na koprivničkom Židovskom groblju / kratke biografije
- Simboli i natpisi na nagrobnim spomenicima
- Židovsko groblje danas

3. Koprivničko Židovsko groblje – izvanučionička nastava, istraživački rad na terenu (poznati koprivnički Židovi pokopani na koprivničkom Židovskom groblju, grobovi i nadgrobni spomenici koprivničkog Židovskog groblja, stanje Židovskog groblja danas)

4. Prezentiranje istraživački rad učenika – školska izložba (prezentiranje istraživanja u obliku postera, digitalnih plakata, infografika, crteža, brošura)

8. Prenosivost: Kako se nastavni plan / projekt prenosi na druga područja / škole / učenike?

Tijekom rada na projektu učenici se solidariziraju i imaju prilike sudjelovati u kulturi sjećanja na sve nevine žrtve čija je jedina krivica bila u boji kože, crtama lica, materinjem jeziku, imenu i prezimenu ili načinu na kojem se mole bogu. Također, aktivnošću ćemo postići da učenik preispituje informacije,

uspoređuje ih, uvažava tuđe mišljenje i razvija toleranciju. Učenike će se također ohrabriti na iskazivanje osobne inicijative i osobne odgovornosti kao demokratskih građana.

Učenici su projektnim aktivnostima dodatno osposobljeni za istraživački rad, kompetencije koje će im biti potrebne tijekom školovanja u mnogim drugim područjima.

Razvijanje građanskih kompetencija kod učenika će rezultirati njihovim odgovornijim ponašanjem, učinkovitijim sudjelovanjem u razvoju demokratskih odnosa u školi, zajednici i društvu, većim interesom učenika za druge europske kulture, boljim razumijevanjem međusobnih različitosti te njihovim prihvaćanjem i poštivanjem.

9. Učinak: Kako biste opisali utjecaj vašeg nastavnog plana na očuvanje lokalne židovske baštine?

Planiranom aktivnosti učitelj će prenijeti doživljaj multikulturalne tapiserije života Židova u Koprivnici prije, u vrijeme i nakon holokausta. Obrađujući teme vezane uz stradanje Židovskog naroda naglašavat će se kako je židovska zajednica imala svoj bogat život i u dugim stoljećima prije holokausta. Učenici će se imati prilike upoznati s židovskom tradicijom i kulturnom baštinom. U skladu s mogućnostima, naša škola trudi se kontinuirano održavati veze s malobrojnou koprivničkom židovskom zajednicom, trudeći se istovremeno da se očuva sjećanje ali i spriječi kontinuirano propadanje kulturne baštine (Koprivnička sinagoga, židovsko groblje i Spomen područje Danica). Učitelji i učenici naše škole u suradnji sa židovskom općinom Koprivnica redovito sudjeluju u obilježavanju Međunarodnog dana sjećanja na holokaust i ostalim projektima vezanima uz holokaust planiranima školskim kurikulumom.

10. Održivost: Kako će nastavni plan pomoći u stvaranju održivog interesa za židovska groblja kod šire javnosti, a posebno kod tinejdžera?

Učenici će nakon realizacije nastavnog plana biti potaknuti na promišljanje i dodatno proučavanje lokalne židovske baštine, uključujući i židovsko groblje u Koprivnici. Lokalitet koji se nalazi svega 2-3 kilometara od središta grada, učenicima je uglavnom potpuno nepoznat, te se ovim projektom skreće pozornost na nekadašnju izraženiju multikulturalnost naše sredine, na značajan doprinos židovske zajednice razvoju grada te na pojedice iz židovske zajednice koji su trajno utakani u temelje našeg grada kroz njegovu arhitekturu, zdravstveni sustav, te kulturno-prosjetnu djelatnost.

Tristotinjak članova židovske općine Koprivnica ne možemo vratiti ali možemo čuvati sjećanje na njih i milijune koji su poginuli boreći se za ljudska prava i pravedan svijet za sve. Stečena znanja i vještine,

poput razvijenog kritičnog mišljenja, istraživačkog pristupa, međusobnog uvažavanja, tolerancije i pravednosti ključna su u izgradnji mladih generacija, ali i demokratske države.

Poučavanje prema nastavnom planu

Ovo je putokaz za nastavnike koji žele koristiti vaš nastavni plan u svom razredu. Uključite sljedeće:

1. Motiviranje učenika. Kako ćete motivirati učenike na početku nastavnog sata? Koju ćete početnu aktivnost upotrijebiti da ih uključite u temu?

Nastavni sati su planirani za realizaciju nakon što su učenici upoznati s temom holokausta, odnosno nakon što je navedeni sadržaj obrađen tijekom redovne nastave povijesti. U nastavnom satu sudjeluju učenici 8. razreda ili polaznici povijesne grupe ili zainteresirani učenici iz generacije 8. razreda (20-30 učenika). Učenike se opisanim aktivnostima potiče na istraživanje, promišljanje i kritičku analizu genocidnih zbivanja u 20. st., te na osudu svih oblika nasilja i progona. Razvijaju kritički stav prema nacionalizmu, totalitarnom načinu vladanja i metodama kojima se takvi sustavi služe.

Kao motivacija za samostalni istraživački rad i terensku nastavu na Židovskom groblju koji učenicima će kratko predavanje održati članica Židovske općine Koprivnica.

1. Kratka povijest koprivničkih Židova – predstavica Židovske općine Koprivnica (u Školi) – **1 školski sat**

2. Nastavni plan.

a. Opišite svaki dio nastavnog plana na način koji će drugi moći slijediti.

b. Iznad svakog odjeljka navedite koliko vremena traje

1. Učenici će biti podijeljeni u skupine (3-4 učenika u skupini). Svaka skupina će dobiti zadatak / istraživački rad. Učenici će biti upućeni na povijesne izvore i na materijale na temelju kojih će pripremiti svoj rad, te naposljetku prezentirati i sudjelovati u postavljanju izložbe/zida sjećanja na žrtve holokausta u Koprivnici, uključujući i povijest koprivničkih Židova (izložba u prostorima Škole).

Predviđeno vrijeme završetka samostalnih grupnih istraživačkih aktivnosti vezanih (istraživanje zadane teme) jest **15 - 30 dana**. Učenici se upućuju na korištenje literature koju određuje učitelj te na suradnički rad u malim grupama putem alata Microsoft Teams ili Yammer gdje mogu zajednički dijeliti i uređivati dokumente i planirati raspodjelu zadataka unutar tima.

Istraživačke teme za učenike /skupni rad (3 - 4 učenika u skupini):

- Najpoznatiji Židovi grada Koprivnice / Podravskog kraja – kratke biografije
- Poznati Židovi pokopani na koprivničkom židovskom groblju - kratke biografije
- Simboli i natpisi na nagrobnim spomenicima
- Židovsko groblje danas

2. Učenici će sudjelovati u izvanučioničkoj nastavi – **1 školski sat (prema potrebi i mogućnostima može i više)**

Židovsko groblje u Koprivnica - istraživački rad na terenu.

- Učenici uz vodstvo nastavnice iz povijesti razgledaju, analiziraju i tumače napise na grobovima i nadgrobnim spomenicima – kao pomoć u tumačenju natpisa na grobovima služe se brošurama ESJF-a (nastavnik prethodno umnoži potrebne stranice brošure).
- Učenici uočavaju grobove poznatih koprivničkih Židova koji ovdje pokopani – uočavaju niz prezimena obitelji o kojima su prethodno samostalno istraživali. Prisjećaju se detalja iz života navedenih židovskih obitelji.
- Nastavnica i učenici analiziraju stanje židovskog groblja danas. Posebno se potiče rasprava o mogućnostima pobuđivanja interesa za židovsku baštinu kod što većeg broja naših sugrađana

3. Svaka će skupina prezentirati rezultate svog istraživanja. Prezentabilni materijali bit će izloženi na tematskoj izložbi u prostorima Škole (posteri, digitalni plakati, infografike, crteži i slike, brošure).

3. Završna aktivnost. Kako ćete ocijeniti kompetencije učenika, razumijevanje i / ili ovladavanje vještinama i znanjem koje se predaje na nastavnom satu? Primjeri mogu uključivati vizualni projekt, pismeni zadatak, test itd.

1. Učenički radovi na projektu bit će izloženi na tematskoj izložbi u prostorima Škole (posteri, digitalni plakati, infografike, crteži i slike, brošure) – nastavnica će formativno i sumativno vrednovati rad na projektu.

2. Članak o realizaciji projekta na web stranici Škole, lokalnim tiskovinama i web portalima.

Refleksija

Napišite kratki odlomak o svom iskustvu predavanja ovog nastavnog plana, koristeći se sljedećim pitanjima kao smjernice:

- Kakvo je vaše iskustvo bilo podučavanja ovog nastavnog plana?
- Koje preporuke imate za druge učitelje koji koriste vaš nastavni plan?
- Što je dobro funkcioniralo?
- Što biste sljedeći put mogli učiniti drugačije? S kojim ste se izazovima susreli?

Vjerujem da će navedeni projekt imati izniman obrazovni i odgojni učinak na učenike uključene u njegovu realizaciju. Navedena aktivnost svakako će pobuditi i dodatni interes za istraživanje ovog dijela povijesti. Uočavajući ulogu i odgovornost pojedinca, zlorabu moći kao i odgovornost građana u demokratskom društvu u prepoznavanju znakova upozorenja, učenici bi trebali postati odgovorniji članovi naše zajednice.

Židovsko groblje u Ludbregu

Nastavni plan za izvođenje jedinice o Židovskim grobljima u Hrvatskoj

Autor: Milivoj Dretar, prof. povijesti i geografije

Osnovna škola „Petar Zrinski“ Jalžabet Varaždinska 32 42203 Jalžabet

Sažetak: Učenici će uz pomoć snimljenog filma o Židovskom groblju u Ludbregu upoznati dio Židovske povijesti i kulture na hrvatskom prostoru. Moći će poistovjetiti osobe o kojima su čuli/vidjeli sa tekstom iz udžbenika o Židovskoj zajednici u Hrvatskoj.

Odabir groblja: <http://iajgscemetery.org/eastern-europe/croatia/ludbreg>

<https://www.jewishgen.org/databases/cemetery/jowbrshow.php?ID=CROA-06937>

Predmet: Povijest, nastavna jedinica: Izgradnja hrvatskog građanskog društva

Dob učenika: 7. razred (13-14 godina)

Tema: Židovsko groblje u Ludbregu kao zaboravljeni spomenik kulture

Trajanje: 2 školska sta po 45 minuta

Sat (još) nije izveden u učionici.

Kontekst: U južnom dijelu Gradskog groblja Ludbreg nalazi se manje Židovsko groblje. Unatoč naporima pojedinaca, grobovi Židova se ne uređuju kao drugi, a prije opasnost da se sruše. Učenici su snimljenim filmom pokušali prikazati vrijednost groblja kao jedinog preostalog traga nekad moćne Židovske zajednice u ovom podravskom gradiću. Većina ludbreških Židova stradala je u holokaustu tijekom 1941. i 1942. godine. U Ludbreg se vratila samo jedna obitelj. Učenici su istražili tko su pokojnici te na taj način prikazali povijest nestale Židovske zajednice. Groblje je danas zapušteno, ali pod zaštitom Ministarstva kulture RH. Snimljenim videom učenici pokušavaju potaknuti na interes i uređenje groblja.

Trajno razumijevanje: Židovi su naselili prostor sjeverne Hrvatske pred 200 godina. Život je postojao prije holokausta u kojem je uništeno 8/9 zajednica. Židovi nikako nisu odgovorni, niti su

izazvali tragediju holokausta. Potrebno je čuvati kulturnu baštinu svih stanovnika, bez obzira na religijsku, etničku ili jezičnu pripadnost. Manjine su blago koje treba čuvati.

Ciljevi:

Učenici će moći primijeniti stečeno znanje pri opisivanju stanovništva Hrvatske u 19. stoljeću. Učenici će uspješno smjestiti Židove u kontekst hrvatske multikulturalnosti te razlikovati tu zajednicu od drugih. Krajnji cilj je da učenici steknu pozitivan stav prema manjinama, da se smanji/suznije negativna konotacija o Židovima, potakne želja za dodatnim istraživanjem. Učenici će prepoznati holokaust kao točku uništenju Židovske zajednice.

Izvori:

1. Matične knjige Izraelitičke bogoštovne obćine Ludbreg, 1851.-1883. Državni arhiv Varaždin
2. DRETAR, Milivoj (2010.): Židovi u ludbreškom kraju, povijesno-demografski prilozi, Židovsko groblje, str. 63.-66.
3. WINTER, Marija (2000.): Iz povijesti Ludbrega i okolice, Tragedija ludbreških Židova
4. Fotografije i razglednice iz osobne arhive M. Dretara (Ludbreg)
5. Karta Hrvatske u 19. stoljeću, mapire.eu
<https://maps.arcenum.com/de/map/europe-19century-secondsurvey/buy-sheets/?layers=158%2C164&bbox=1844298.097440848%2C5818612.395053443%2C1858811.578186496%2C5823389.709321266>
6.
<https://hr.billiongraves.international/cemetery/%C5%BDidovsko-groblje-Ludbreg---Jewish-Cemetery-Ludbreg/323699>
7. DRETAR, Milivoj (2011.): Tragom nestale Židovske zajednice u *Historia Varasdiensis*
<https://core.ac.uk/download/pdf/14452332.pdf>
8. Tamo, kod Tri lipe, film: <https://www.youtube.com/watch?v=TtUjJtFcZyI>

Vještine: učenici su sposobni raditi s više dostupnih izvora i koristiti literaturu

Posebne vještine: izrada video-priloga u programu Movie maker

Materijal i potrebna oprema:

Udžbenik povijesti, radni listići, pribor za pisanje, računalo s internetom i projektorom, fotografije.

Izazovi: provjeriti točnost podataka na internetu s onima dobivenih terenskim istraživanjem. Ustanovili smo više netočnosti podataka iz baze podataka: prvi pogreb je bio 1886., a ne 1890., Sinagoga je devastirana 1942., a ne 1941. Fotografije se ne mogu očitati pa smo mi fotografirali. Označili smo lokaciju groblja na Google Mapsu radi lakše orijentacije. Zbog epidemioloških uvjeta, groblje je posjetila grupa od samo 4 učenika.

Tijek nastavnih satova

1. SAT: terenska nastava

- na temelju prikupljenih podataka, učenici kreiraju kraći dokumentarni film o Židovskom groblju u Ludbregu:
- posjećuju groblje, fotografiraju spomenike. Posjećuju Državni arhiv, istražuju podatke o prvom spomenu groblja.
- dio podatak prikupljaju tijekom terenskog posjeta, dio iz dostupne literature kod kuće
- jedan učenik kreira video

2. SAT: obrada nastavnog sadržaja

Aktivnosti/zadaci za učenike:

1. Učenici uz pomoć udžbenika iz Povijesti istražuju tko su bili stanovnici Hrvatske u drugoj polovici 19 stoljeća.
2. Uspoređuju i analiziraju brojčane podatke o udjelu etničkih skupina.
3. Uz pomoć dostupne literature istražuju povijest Židovske zajednice (knjige, članci, prilozi na internetu i u novinama) u Hrvatskoj i Ludbregu.
4. Analiziraju edukativni film „*Tamo, kod Tri lipe*“, o Židovskom groblju u Ludbregu
5. Uz pomoć alata Google Maps istražuju lokacije i izgled preostalih Židovskih objekata

UVODNI DIO SATA (10 minuta)

Učenici su do određenog sata trebali pročitati tekst iz udžbenika o Građanskom društvu u Hrvatskoj. Ispisali su sve etničke skupine koje su živjeli u Hrvatskoj sredinom 19. stoljeća.

Početak sata učenici čitaju koje su narode pronašli.

Odgovaraju na pitanja:

1. U kojim dijelovima Hrvatske su živjeli: Talijani / Srbi / Nijemci / Mađari
2. Kojim se pismom služe: Srbi, Crnogorci, Makedonci, Rusini?
3. Što je judaizam? Što je sinagoga?
4. Što je antisemitizam?
5. Kako su Hrvati gledali na manjinske etničke skupine?

Najava na temu:

Na ovom ćemo satu govoriti o Židovima i njihovoj baštini u Hrvatskoj, a njihovu prošlost pokušat ćemo upoznati uz pomoć edukativnog filma „*Tamo, kod Tri lipe*“.

Učenici se dijele u 3 skupine – svaka grupa je dobila zadatak pratiti film i tražiti odgovore na pitanja.

Grupa A)

- Kada su Židovi stigli u Ludbreg?

- Odakle su se doselili?
- Zašto su Židovi pokapani na izdvojenom mjestu (van grada)?
- Kada je zabilježen prvi pokop na Židovskom groblju u Ludbregu?

Grupa B)

- Navedite neka Židovska prezimena
- Od čega su umirali Židovi i koja je im bila prosječna dob?
- Na koji su način Židovi pokapali svoje umrle?
- Zašto nakon 1941. gotovo i nema pokopa na groblju?

Grupa C)

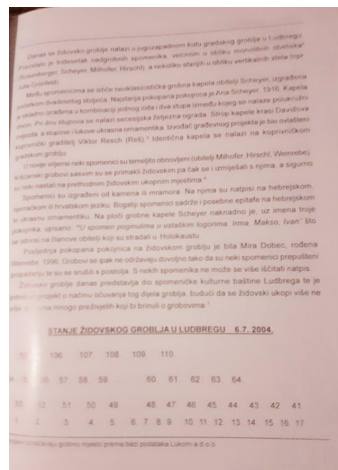
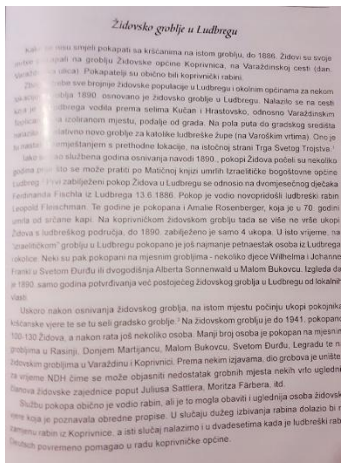
- Kojim su se poslovima bavili ludbreški Židovi?
- Da li je društveni status utjecao na izgled groba? Ako da – obrazložite.
- Koji se simboli javljaju na spomenicima i što znače?
- Zašto danas nitko ne brine o Židovskom groblju?

SREDIŠNJI DIO SATA (25 minuta)

Učenike se informira o grobljima kao posebnim mjestima i kao spomenicima kulture. Navode se poznata groblja u svijetu koja posjećuju turisti (Arlington, Praško groblje, Montmartre, Mirogoj).

Učenici zajedno gledaju edukativni film o Židovskom groblju u Ludbregu. Nakon odgledanog filma, svaka grupa iznosi svoje odgovore. Učenici međusobno raspravljaju o viđenom.

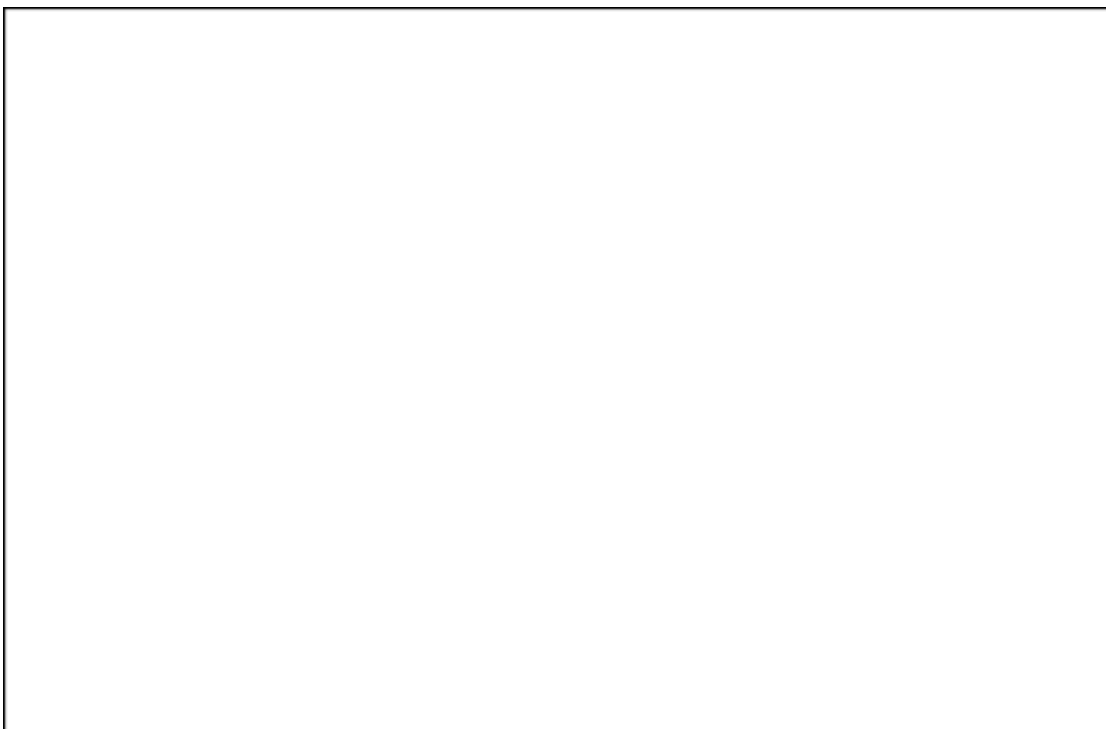
Provjeravaju odgovore na pitanja uz pomoć tekstova:

3. ZAVRŠNI DIO SATA (10 minuta)

Učenicima se prikazuju fotografije s Židovskog groblja u Ludbregu – jasnije se iščitavaju imena sa spomenika, primjećuju se simboli, primjećuju se srušeni spomenici, vide se rupe od metaka.

Učitelj otvara završnu diskusiju:

Zašto danas nema pokopa na Židovskom groblju u Ludbregu?

Zašto je važno očuvanje Židovskih groblja?

Učenici s učiteljem, uz pomoć Google Mapsa, proučavaju izgled nekih Židovskih zgrada u Ludbregu, usput komentirajući njihovu prijašnju, a potom sadašnju namjenu. Jesu li objekti zadržali istu funkciju?

1. Zgrada FINA-e (nekadašnja banka „Ludbreška dionička štedionica d.d.“) Ulica Petra Zrinskog 5:
https://www.google.com/maps/@46.2498132,16.6169228,3a,75y,273.03h,100.9t/data=!3m6!1e1!3m4!1sAxTXKkq-9xDkq1Pys_TM5w!2e0!7i13312!8i6656

2. Caffe house Baronesse (nekadašnji odvjetnički ured obitelji Schlesinger) Ulica Petra Zrinskog 2:
<https://www.google.com/maps/@46.2486621,16.6166316,3a,75y,87.05h,90.64t/data=!3m6!1e1!3m4!1sZ9I08LUkCPckPGFyWhwNzw!2e0!7i13312!8i6656>

3. Pekara Pan (nekadašnja trgovina mješovitom robom obitelji Weiss), Ulica bana Jelačića 19:
<https://www.google.com/maps/@46.2478646,16.6191372,3a,75y,22.46h,91.46t/data=!3m6!1e1!3m4!1sV6QMmCVifxHo5ehT2sQg1A!2e0!7i13312!8i6656>

4. Židovski prolaz (mjesto nekadašnje sinagoge)
<https://www.google.com/maps/@46.2482921,16.6176822,3a,75y,201.92h,94.84t/data=!3m6!1e1!3m4!1sLUEoeY7AqQbas9aY1jhABg!2e0!7i13312!8i6656>

4. Ideje za domaću zadaću:

Učenici će uz pomoć Google Mapsa istražiti u kojim se još hrvatskim gradovima nalaze židovska groblja, ispisati ih u bilježnicu te pokušati istražiti koje je najstarije.

Evaluacija: ponavljanjem i razgovorom steći trajno znanje o ovoj temi. Kviz znanja na kraju.

	A	B	C	D
1	1886.	HOLOKAUST	OBELISK	DAVIDOVA ZVIJEZDA
2	SINAGOGA	HEVRA KADIŠA	ANTISEMITIZAM	ŽID. OPĆINA
3	TRI LIPE	RABIN	IZRAELITI	1941.
4	ZANIMANJA ŽIDOVA	1. POKOJNIK	LEVIJEVO PLEME	SCHEYER

Prenosivost: učenici su dobro prihvatili ovu temu. Aktivno rade. Pokazuju interes. Pitanja.

Učinak na zajednicu: slab. Osnovna škola u Jalžabetu nema veze s Ludbregom. Udaljenost je oko 15 km. Učinci nastave Povijesti u Jalžabetu ne dopiru u Ludbreg. Jedina poveznica je film na YouTube kanalu kojeg gleda veći broj ljudi te pokazuju interes.

Održivost: učenici stvaraju simpatije prema ovoj temi. Zanimaju ih Židovi i više istražuju aktualno stanje sa Židovima u Europi.

Refleksija: Kod poučavanja o ovoj temi osjećao sam veliko zadovoljstvo jer sam se istraživanjem o ludbreškim Židovima i sam bavio prije desetak godina. Drago mi je da su i učenici pokazali interes. Preporučam drugim učiteljima da se dobro pripreme za ovaj sat jer ima na internetu ima i podosta netočnosti. Preporučio bih im da sami posjete groblje prije sata. Svi su zadatci dobro odrađeni, unatoč mladosti, učenici su pokazali zrelost i odgovornost kod ove delikatne teme. Rado bih da imamo priliku svi kolektivno posjetiti groblje te uz dobru pripremu napraviti radionicu na terenu. A film napraviti u dužoj verziji (do 15 minuta) te osim samog groblja ispričati priču o nekim Židovima koji su živjeli u gradu.

Korištenje (lokalnih) Židovskih groblja u učionici

I. Uvod

- Naslov vašeg nastavnog plana

Židovsko groblje u Đakovu

- Vaše ime, škola / obrazovna institucija, nastavni predmet (i)

Loranda Miletić, viša savjetnica za povijest, Agencija za odgoj i obrazovanje, Povijest

- Vrlo kratak sažetak (1-2 rečenice) vašeg nastavnog plana

Kratkoročni cilj ovog nastavnog plana je istražiti malo poznatu prošlost i događaje koji su se zbili u sabirnom logoru i na Židovskom groblju u Đakovu tijekom Drugog svjetskog rata te raspraviti zašto su ljudi u vrijeme holokausta donosili različite odluke i s kojim posljedicama. Dugoročni cilj je sačuvati sjećanje na 566 žrtava, žena i djece, čija su imena sačuvana zahvaljujući čovječnosti jednog grobara.

- Predmet (npr. etika, povijest, engleski)

Povijest

- Dob i razred učenika

14/15 godišnjaci, 8. razred osnovne škole

- Trajanje

Dva nastavna sata od četrdeset i pet minuta

- Nastavni plan koji ste već koristili? (Da ili ne)

Ne

II Osnovne informacije

1. [Kontekst nastavnog plana](#) / opis problema - Kako se ovaj nastavni plan uklapa u širi kontekst vaše nastave u učionici?

Postoji li problem na koji pokušavate ukazati pomoću ovog nastavnog plana?

Jedinstvenost židovskog groblja u Đakovu veoma je slabo poznata. Ono se ne spominje u kurikulumu ili udžbenicima povijesti, o njemu jako malo ili gotovo ništa znaju kako nastavnici tako i učenici, čak i na lokalnoj razini. Željeli bismo potaknuti nastavnike i učenike da se odmaknu od opće slike holokausta iz udžbenika i kurikuluma te da se s te globalne razine razumijevanja spuste ovim nastavnim planom na dublju, njima bližu, lokalnu razinu i da istraže kompleksnost prirode ljudskog ponašanja u izvanrednim uvjetima rata. Time prošlost holokausta možemo učiniti relevantnom i važnom za živote naših učenika danas.

Ova tema bi se trebala naći u Godišnjem izvedbenom kurikulumu povijesti za osnovnu školu u okviru ishoda:

POV OŠ A.8.1. *Učenik analizira međusobne odnose i dinamiku u pojedinim društvima tijekom 20. stoljeća*

Sadržaji za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda:

Rasni, vjerski, nacionalni, politički i ideološki progoni i stradanja, koncentracijski logori i logori smrti. Holokaust i drugi zločini protiv čovječnosti u hrvatskom, europskom i svjetskom kontekstu

(Kurikulum nastavnog predmeta Povijest za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj, NN 27/2019)

Nastavni plan treba uključiti u GIK kao posljedni u nizu, nakon što su učenici ostvarili planirane ishode vezane uz povijest Drugog svjetskog rata i holokaust i druge zločine protiv čovječnosti.

2. **Trajno razumijevanje** - Trajno razumijevanje je glavna ideja koju želite da vaši učenici pamte iz vašeg nastavnog plana. Za deset godina, kada zaborave određene informacije, koji će primarni koncept oni pamtititi?

Koncept slobode izbora postupanja u datom trenutku i posljedica koje proizlaze iz tog izbora na primjeru odluka Stjepana Kolbea, grobara židovskog groblja u Đakovu.

3. **Ciljevi: Koji su ciljevi / zadaci vašeg nastavnog plana?** Uključite nešto ili sve od sljedećeg:

stečeno znanje, stečene vještine, ponašanje na koje utječe.

Cilj ovog nastavnog plan stjecanje je znanja i razumijevanja o malo poznatim događajima koji su se zbili na Židovskom groblju u Đakovu tijekom Drugog svjetskog rata te tako sačuvati uspomenu na one koji su patili, žene i djecu, njih 566 poimenice zabilježeni zahvaljujući grobaru Stjepanu Kolbeu.

4. **Koji su izvori korišteni?** Navedite sve potrebne materijale, uključujući primarne izvore, online izvore i hyperlinkove te specifične filmove i intervjue. Priložite sve tekstove koji su dio ove lekcije ili projekta.

Vidi dodatak u nastavnom planu.

5. **Postoje li neke posebne vještine koje su potrebne vašim učenicima?** Ako jesu, navedite ih

Analiza i interpretacija povijesnih izvora.

6. **Izazovi i rješenja: Je li bilo izazova u provedbi nastavnog plana? Kako ste to riješili?**

Kao rezultat ograničenja putovanja zbog Covida-19 nije moguće posjetiti groblje u Đakovu, što je preporuka na kraju ovog nastavnog plana.

7. **Provedba:** Recite nam detaljno kako ste proveli nastavni plan (grupni rad, aktivnosti itd.).

Nastavni plan će prvo pilotirati nastavnici, sudionici nacionalnog seminara kojim se u Republici Hrvatskoj obilježava Dan sjećanja na žrtve holokausta, a potom će nastavnici nastavni plan uključiti u svoje godišnje izvedbene kurikulumne za školsku godinu 2021./2022.godinu. U drugom koraku pilotiranje će se ostvariti na nastavi povijesti s učenicima 8. razreda osnovne škole. Cjelokupni scenario izvedbe nastavnog plana nalazi se u nastavku.

8. **Prenosivost:** Kako se nastavni plan / projekt prenosi na druga područja / škole / učenike?

Diseminacijom nastavnog plana nastavnicima na stručnim skupovima i seminarima na regionalnoj i nacionalnoj razini.

9. **Učinkak:** Kako biste opisali utjecaj vašeg nastavnog plana na očuvanje lokalne židovske baštine?

Bude li se nastavni plan koristio u osnovnim školama u Đakovu i šire to bi moglo pridonijete očuvanju sjećanja na žrtve holokausta i očuvanju lokalne židovske baštine u Đakovu.

10. **Održivost:** Kako će nastavni plan pomoći u stvaranju održivog interesa za židovska groblja kod šire javnosti, a posebno kod tinejdžera? Poučavanje prema nastavnom planu

Učenjem prema modelu. Za pretpostaviti je da će nastavni plan diseminiran među nastavnicima pobuditi njihov interes da pokrenu slične školske projekte u svojim sredinama (isto kao što je sudjelovanje na seminaru CENTROPA-e u Zagrebu 2020. mene potaknulo da istražim prošlost groblja u Đakovu) i da uključe što veći broj učenika. Budući da škole imaju dane otvorenih vrata i javna i kulturna događanja za očekivati je da će na tim manifestacijama biti predstavljeni projekti s tematikom židovskih groblja.

Ovo je putokaz za nastavnike koji žele koristiti vaš nastavni plan u svom razredu. Uključite sljedeće:

1. Motiviranje učenika. Kako ćete motivirati učenike na početku nastavnog sata? Koju ćete početnu aktivnost upotrijebiti da ih uključite u temu?

Vidi motivaciju za nastavni plan u scenariju.

2. Nastavni plan.

a. Opišite svaki dio nastavnog plana na način koji će drugi moći slijediti.

Svi koraci Nastavnog plana su detaljno razrađeni u scenariju.

b. Iznad svakog odjeljka navedite koliko vremena traje

3. Završna aktivnost. Kako ćete ocijeniti kompetencije učenika, razumijevanje i / ili ovladavanje vještinama i znanjem koje se predaje na nastavnom satu? Primjeri mogu uključivati vizualni projekt, pismeni zadatak, test itd.

Izradom zajedničke umne mape i učeničkom evaluacijom primjera ljudskog djelovanja.

Refleksija

Njihovom interpretacijom i argumentacijom razumijevanja holokausta i njegove važnosti za svijet u kojem žive.

Metakognitivni dio će se napraviti refleksijom na kraju.

Korištenje (lokalnih) židovskih groblja u učionici

I. OPĆI PODACI

Naziv relevantnog dokumenta po kojemu se izvodi nastava		
Kurikulum nastavnog predmeta Povijest za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj		
Predmetni odgojno – obrzovni ishod i tema:		
POV OŠ A.8.1. <i>Učenik analizira međusobne odnose i dinamiku u pojedinim društvima tijekom 20. stoljeća</i>		
Sadržaji za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda: <i>Rasni, vjerski, nacionalni, politički i ideološki progoni i stradanja, koncentracijski logori i logori smrti. Holokaust i drugi zločini protiv čovječnosti u hrvatskom, europskom i svjetskom kontekstu</i>		
Nastavna jedinica:	Tip sata: Obrada	
Židovsko groblje u Đakovu	Autor: Loranda Miletić, viša savjetnica za povijest	
Škola: osnovna škola	Vrijeme: 2 školska sata	Razred: 8.

II. CILJ

Kratkoročni cilj ovog nastavnog plana je istražiti malo poznatu prošlost i događaje koji su se zbili u sabirnom logoru i na Židovskom groblju u Đakovu tijekom Drugog svjetskog rata te raspraviti zašto su ljudi u vrijeme holokausta donosili različite odluke i s kojim posljedicama. Dugoročni cilj je sačuvati sjećanje na 566 žrtava, žena i djece, čija su imena sačuvana zahvaljujući čovječnosti jednog grobara.

III. ISHODI UČENJA

Učenik:

1. objašnjava prošlost đakovačkih Židova
1. analizira razloge otvaranja i raspuštanja logora Đakovo i sudbinu njegovih zatočenika
2. vrednuje odluke pojedinaca koje su utjecale na život zatočenika logora
- 3 objašnjava značenje djela Stjepana Kolbea i važnost Židovskog groblja u Đakovu
4. interpretira značenje holokausta

IV. KLJUČNO PITANJE

U čemu je jedinstvenost Židovskog groblja u Đakovu i što možemo iz toga naučiti?

VI

V. SCENARIJ

VRIJEME	BROJ ISHODA	OPIS NASTAVNE AKTIVNOSTI (SCENARIJ)	MODELI, STRATEGIJE I METODE POUČAVANJA I UČENJA	MEDIJI POUČAVANJA
5 min		<p>Motivacija</p> <p>Učiteljica prikazuje na ploči ili na powerpoint prezentaciji fotografiju Dine Brodski (PRILOG 1). Postavlja pitanja učenicima:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Što vidite na fotografiji? Opišite. Tko je ova djevojčica? 2. Što mislite zašto je ova fotografija snimljena? Tko ju je snimio? Komu je bila namijenjena? Je li to nova fotografija? Kako to znate? Što mislite gdje se ova fotografija čuva? <p>Djevojčica na slici zove se Dina Brodski. Rodila se 1924.godine u Sarajevu. Umrula je 1942. s 18 godina u Đakovu.</p>	<p>Modeli i strategije učenja i poučavanja:</p> <p>Poučavanje vođenim otkrivanjem i razgovorom (razredna rasprava)</p> <p>metoda usmenog izlaganja</p>	<p>Prilog 1</p> <p>računalo, LCD projektor, projekcijsko platno ili školska ploča</p>

<p>5 min.</p>		<p>Učiteljica pita učenike: Što mislite, kako mi to danas znamo? Otkud nam ti podatci? Učiteljica objašnjava da su preživjeli članovi obitelji davali iskaze o ubijenim članovima i rodbini po završetku Drugog svjetskog rat i da se najveći dio tih iskaza danas nalazi u središnjem mjestu sjećanja na žrtve holokausta, u Yad Vashemu u Jeruzalemu. Pri tom pokazuje učenicima na prezentaciji stranicu svjedočenja njene sestre Sarine Shulamit Brodski Munchik. Što možemo saznati o Dini iz ovog dokumenta? Učenici čitaju i analiziraju dokument.</p> <p>Učiteljica nastavlja s objašnjenjem. To nisu jedini izvori koji govore o Dininom postojanju. Dina je pokopana na Židovskom groblju u Đakovu, groblju koje poimenice svjedoči o 566 žrtava obližnjeg sabirnog logora. Pokazati fotografiju groblja kakvo je bilo pedesetih godina 20. stoljeća s nadgrobni natpisima.</p> <p>(PRILOG 2) Pitati učenike:</p> <p>Možete li zaključiti iz ovih nekoliko grobnih natpisa tko su, odakle su i koliko su stari bili zatočnici u vrijeme pokopa? Nas danas zanima zašto su i kako ove žena i djeca pokopani na Židovskom groblju u Đakovu i zašto je to groblje jedinstveno na svijetu. To je</p>	<p>metoda razgovora</p> <p>Izravno poučavanje (frontalno poučavanje)</p> <p>metoda usmenog izlaganja</p> <p>metoda razgovora</p> <p>Izravno poučavanje (frontalno poučavanje)</p>	<p>PRILOG 2</p>
---------------	--	---	---	-----------------

10 min.	1.	<p>i ključno pitanje na koje ćemo odgovor oblikovati nizom aktivnosti. Učiteljica na powerpoint prezentaciji pokazuje ili na školskoj ploči zapisuje ključno pitanje:</p> <p>U čemu je jedinstvenost Židovskog groblja u Đakovu i što možemo iz toga naučiti?</p> <p>Aktivnost 1</p> <p>Učiteljica najavljuje daljnji tijek rada. Prije nego krenemo s radom u skupinama upoznat ćemo se sa Židovskom zajednicom u Đakovu prije Drugog svjetskog rada. Izreka glasi: <i>Da bismo učili iz židovske smrti prvo moramo upoznati židovski život.</i></p> <p>Učiteljica dijeli učenicima grafikon i kratki prikaz povijesti Židovske zajednice u Đakovu od početaka naseljavanja do danas. Druga mogućnost je da se kratki povijesni pregled prikaže kao powerpoint prezentacija i da se uz njega priloži grafikon s prikazom Židova u Đakovu od početaka naseljavanja do danas.</p> <p>(PRILOG 3.) Zadatak je da učenici, radeći u paru, prouče povijesni pregled i dovedu ga u suodnos s prikazom na grafikonu te sami zaključe koji su događaji utjecali na razvoj ili opadanje Židovske</p>	<p>metoda usmenog izlaganja</p> <p>Suradničko učenje (rad u paru)</p> <p>metoda čitanja i rada na tekstu i grafikonu</p>	PRILOG 3
---------	----	--	--	----------

<p>25 min</p>	<p>2.</p> <p>3.</p>	<p>zajednice u Đakovu i koje su posljedice toga. Učenici referiraju rezultate proučavanja.</p> <p>Kao što smo vidjeli na kraju ove aktivnosti tijekom Drugog svjetskog rata Židovi iz Đakova uglavnom nisu pokapani na Židovskom groblju u Đakovu. Sad ćemo se pomaknuti korak dalje i radeći u skupinama otkriti tko su žene i djeca čiji se grobovi nalaze na Židovskom groblju i kakvu su sudbinu doživjeli.</p> <p>Aktivnost 2</p> <p>Učiteljica dijeli učenike u 5 skupina. Svaka skupina dobiva radne materijale sa zadatcima. Učiteljica objašnjava način rada.</p> <p>Svaki član skupina treba proučiti dobiveni materijal, riješiti zadatke, pronaći odgovore na postavljena pitanja i pripremiti se za prezentaciju uratka.</p> <p>Skupine su podijeljene prema temama:</p> <p>A. Logor Đakovo</p> <p>B. Život u logoru</p>	<p>metoda usmenog izlaganja</p> <p>metoda razgovora</p> <p>Suradničko učenje (rad u skupinama)</p> <p>metoda razgovora</p>	<p>PRILOZI:</p> <p>A. Logor Đakovo</p> <p>B. Život u logoru</p>
---------------	---------------------	--	--	---

		<p>C. Stjepan Kolbe i Židovsko groblje</p> <p>D. Leteća brigada</p> <p>E. Nasljeđe</p> <p>Nakon što su 10 minuta radili u svojim matičnim skupinama metodom slagalice formiraju se nove skupine, njih 5, u kojima se nalazi po jedan predstavnik iz svake prethodne skupine. U sljedećih 15 minuta svaki član skupine poučava ostale o saznanjima do kojih je došao radeći u matičnoj skupini.</p> <p>Po završetku skupnog rada učenici se vraćaju u matične skupine.</p>	<p>Suradničko učenje (rad u skupinama)</p> <p>metoda razgovora</p>	<p>C. Stjepan Kolbe i Židovsko groblje</p> <p>D. Leteća brigada</p> <p>E. Nasljeđe</p>
15 min	4.	<p>Aktivnost 3</p> <p>Zajednička izrada umne mape</p> <p>Učiteljica najavljuje novu aktivnost – izradu umne mape - kojom će zajednički usustaviti nove spoznaje koje su učenici stekli radeći u skupinama.</p> <p>Izradu umne mape započinje učiteljica upisujući ključni pojam u središtu – Židovsko groblje, a oko njega se dalje zrakasto granaju</p>	<p>Poučavanje vođenim otkrivanjem i razgovorom (razredna rasprava)</p>	<p>Školska ploča ili neki od digitalnih alata</p>

		<p>ostale zamisli, s time da su svi ti dijelovi međusobno povezani grafički, semantički te čine cjelinu. Ti elementi (logor Đakovo, Život u logoru, Stjepan Kolbe, leteća brigada i nasljeđe) koji se granaju su podijeljeni u grupe. Svrha ovog strukturiranog prikaza je lakše razumijevanje te bolja organizacija činjeničnog i konceptualnog znanja. Učenici aktivno sudjeluju u kreiranju umne mape dodajući svoje prijedloge, ideje i zamisli uz obvezno argumentirano obrazloženje (Zašto želite to dodati na umnu mapu? Zašto vam je to važno?)</p> <p>*umnu mapu je moguće zajednički kreirati u nekom od digitalnih alata ili na školskoj ploči</p>	metoda crtanja/ilustrativnih radova/grafičkih uradaka	
15 min	2	<p>Zaključak</p> <p>Po završetku izrade umne mape učiteljica pred učenike postavlja novi zadatak. Na powerpoint prezentaciji ili na ploči učiteljica prikazuje zadatak s uputom da učenici zadatak pročitaju u cjelosti i razmisle o potencijalnim odgovorima. Učenici dijele svoja razmišljanja s učiteljicom i drugim učenicima. Komentiranje je dopušteno ali mora biti argumentirano.</p>	Poučavanje vođenim otkrivanjem i razgovorom (razredna rasprava)	računalo, projekcijsko platno, LCD projektor

	<p>Zadatak:</p> <p>Na temelju stečenog znanja i razumijevanja događaja vrednuj postupke pojedinaca koji su bili uključeni u zbivanja:</p> <p>Stjepan Kolbe i odluka da ne poštuje naredbu ustaških vlasti...</p> <p>Stjepan Kolbe i odluka da ne bježi s folksdojčerima...</p> <p>Jozo Matijević, zapovjednik logora i odluka da se zabrani izlazak zatočenicama iz logora i neosigura medicinska pomoć...</p> <p>Roditelji Sarine Brodski i odluka da se razdvoje od svoje djece i daju ih na privremeno usvajanje...</p> <p>Leo Grunwald i <i>Leteća brigada</i> i odluka da izvedu iz logora više djece nego što je bilo odobreno...</p> <p>Što ste iz ovoga naučili?</p> <p>Objasni zašto se kaže da je priča o holokaustu iznad svega ljudska priča. Što to znači za vas? Jesmo li ovim došli di odgovora na ključno pitanje s početka rada?</p>	<p>metoda razgovora</p>	
--	---	-------------------------	--

<p>10 min</p>	<p>4</p>	<p>Refleksija na kraju procesa poučavanja I učenja cijele teme</p> <p>Razmišljaj kao povjesničar</p> <p>Interpretacija značenja</p> <p>Postoje mnogobrojne ideje ili interpretacije o tomu zašto je holokaust značajan. Neke od njih su navedene u nastavku. Prikazati ih na prezentaciji.</p> <p>Odaberi tri s kojima se najviše slažeš i objasni zašto si upravo njih odabrao:</p> <p>Holokaust je značajan zato što:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● je pogodio živote milijuna ljudi ● je duboko utjecao na živote pojedinaca ● je dugo vremena utjecao na ljude i još i danas utječe ● razvija naše razumijevanje što znači biti čovjek ● nas poučava kamo nas može odvesti netolerancija, rasizam i antisemitizam ● pokazuje da su obični ljudi sposobni počinuti neljudska djela 	<p>Samostalno učenje (individualni rad)</p> <p>metoda razgovora</p>	<p>računalo, projekcijsko platno, LCD projektor</p>
----------------------	-----------------	--	---	---

		<ul style="list-style-type: none"> • nas poučava da ne budemo pasivni promatrači • nas uči da svi imamo odgovornost za svijet u kojem živimo • nam pokazuje kako je krhka europska civilizacija. <p>Za domaću zadaću napiši o tomu članak za školske novine ili prošireni sastavak u okviru 2000 riječi.</p>	metoda pisanja/pisanih radova	
5 min		<p>Evaluacija učenja</p> <p>Učenici popunjavaju kratki upitnik:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Na skali od 1 do 10 (najviše) koliko je nastavni plan ispunio vaša očekivanja? • Što vam je danas bilo naročito vrijedno čuti i osvijestiti? • Što je moglo biti drugačije? <p>Napomena: svakako bi bilo poželjno nakon završetka procesa poučavanja i učenja, ako to mogući dopuštaju, posjetiti Židovsko groblje u Đakovu kako bi proces bio cjelovit. To bi bio uistinu autentični susret s prošlošću.</p>	Samostalno učenje (individualni rad)	Izvorna stvarnost: učenje u izvornom okolišu

Logor Đakovo

Krajem studenog 1941., osječka je policija naredila gradskoj Židovskoj zajednici da u roku od pet dana nađe mjesto za 2.000 Židovskih žena i djece. Lokalni Židovski mladići organizirani u *Leteću brigadu* koja je brzo pretvorila četrdeset metara dugu trokatnicu napuštenog mlina za brašno u vlasništvu Đakovačke nadbiskupije u izbjeglički logor za smještaj žena i djece.

Dana 2. prosinca u logor je stiglo 1.800 Židovskih žena i djece i pedeset žena bosanskih Srba. Većina je bila iz Sarajeva, ali ih je bilo i iz Zagreba, Požege, Pakraca, Slavenskog Broda, Nove Gradiške, Zenice i Travnika te Austrije, Poljske i Njemačke. Zahvaljujući naporima osječke židovske zajednice i podmičivanju lokalne policije, policajci su dopustili

sklanjanje dijela djece iz logora i njihov siguran odlazak Židovskim obiteljima u Osijek i Vinkovce.

U veljači 1942. još 1.200 Židova - žena i djece - stiglo je u Đakovo iz logora Stara Gradiška. Bili su gladni, bolesni i iscrpljeni. Epidemija tifusa brzo se razbuktala i mnoge ubila. Žena i djeca koja su stradala u logoru, njih 566 pokopano je na groblju u Đakovu.

Službenici Židovske zajednice iz Osijeka brinuli su se o zatočenicima i upravljali su logorom do 29. ožujka 1942. Sredinom travnja 1942. ustaše su preuzele izravnu kontrolu nad logorom s odredom stražara iz Jasenovca predvođenim Jozom Matijevićem. Matijević je odmah zabranio izlaženje iz logora tako da zatočenice više nisu mogli uspostaviti kontakt s vanjskim svijetom. Sve naknadne isporuke pomoći ustaše su zaplijenile, a pristigle pakete pomoći zatočenica su pljačkane.

DRAGUTIN GLASNER podnio je 1947. godine izvještaj o Židovskom logoru Đakovo Komisiji za utvrđivanje zločina, u kojem navodi: *4. decembra 1941. godine bio sam pozvan po bogoštovnoj općini Osijek, da zauzmem položaj zamjenika upravitelja u ženskom logoru.*

Uprava (Židovske) bogoštovne općine u Osijeku, koja je zbilja savjesno i zdušno posvetila sav svoj rad za održavanje Djakovačkog logora, imala je tešku borbu naročito oko nabave živežnih namirnica.

Neraspoloženje prema upravi logora kod ustaških vlasti poraslo je do maksimuma te je tako 29. marta (1942.) nenadano došao jedan odred ustaša iz logora Jasenovac na čelu sa zloglasnim Ljubom Milošem. Zaposjednuti su svi prilazi logoru, odstranjena je redarstvena služba, te su ustaše preuzeli logor. Zlostavljanje žena i djece nastupilo je odmah nakon dolaska ustaša. Zapovjednik logora Jozo Matijević i obskrbnik Vuković bili su naročito grubi te je čuškanje i batinjanje bilo na dnevnom redu. Evakuacija (logora) je započela 15. juna 1942. s tim, da svaki tjedan pođe po jedan transport od oko 1000 zatočenica. Nastojali smo na sve moguće načine doznati smjer njihovog puta, ali nažalost bez uspjeha. Vjerujem da su sve žene išle u smrt, jer do danas nisam ustanovio, da bi si se bilo koja od njih spasila. Likvidacija je završila oko 5. jula, te su ustaše pristupile i rušenju unutarnjih uređenja logora.

Državni arhiv Hrvatske, Zagreb, ZKRZ-GUZ 2235/24-45, kut.13.

VERA TOMANIĆ

U međuvremenu je izgrađen logor u Đakovu, posebno za žene i djecu. Tamo su odvedene žene iz Vinkovca, Slavonskog Broda i Vukovara. Prva dva mjeseca osječka je židovska zajednica osiguravala hranu za logor. Ustaška su vlasti dopustile svakoj obitelji da iz logora odvede po jedno dijete i brine o njemu. Moja se obitelj brinula o 12-godišnjaku kojem se ne mogu sjetiti imena i 4-godišnjoj djevojčici Zuzi iz Vinkovaca, čija je majka ostala u logoru Đakovo i čiji je otac, kako smo kasnije saznali, ubijen je u Auschwitzu. Svima je bilo jasno da za Židove nije bilo budućnosti. Mnogi su pokušali pobjeći u Dalmaciju.

Svjedočanstvo Vere Tomanić, 2001. CENTROPA

<https://www.centropa.org/biography/vera-tomanic>

ALBERT EŠKENAZI

Dio intervjuja Alberta Eškenazija koji je dao CENTROPA, 2001.

Moj djed (...) u studenom 1941. otišao je kod kćeri u Novu Gradišku, jer ona još uvijek nije bila deportirana. Govorilo se da bi oni koji su živjeli u manjim gradovima mogli biti spašeni. No, jednog dana dođoše ustaše i odvedoše moju tetu Mirjam; Merjama, sestra moje majke; njezina supruga, Bernarda Krausa; njihovu djecu, Zlatu i Jelenu; i njezina ostarjela oca, mog djeda. Zlata je bila starija od mene, a Jelena mojih godina. Svi su odvedeni u logor Stara Gradiška. Odatle su žene i djeca odvedeni u Đakovo. Nitko se od njih nije vratio.

<https://www.centropa.org/biography/albert-eskenazi>

Zadatci:

1. Pročitaj opće informacije o logoru Đakovo i usporedi ih s podacima koje donose preživjeli.
2. Izradi crtu vremena s osnovnim podacima o logoru Đakovo.
3. Tko je donio odluku o zabrani izlaska zatočenica iz logora i s kakvim posljedicama?
4. Na koji je način logor prestao postojati i koje su bile posljedice toga?

Napomena za učitelje: budući da je prvo svjedočenje zabilježeno još 1947. Moguće je da će učenicima neke riječi biti nepoznate. Prije čitanja teksta upozorite učenike da nepoznate riječi podcrtaju. Pojasniti značenje nepoznatih riječi.

B. Život u logoru Đakovo

Tijekom prvih nekoliko mjeseci postojanja logor su čuvala dva ili tri policajca pod zapovjedništvom Dragutina Mayera. Policajci su dopuštali logorašicama da napuste logor kako bi nabavile potrebnu robu u gradu, posjetile osječku bolnicu i nazvale rodbinu i prijatelje. Tijekom zatočenja, zatočenice su tjerane na fizički rad. Unutar logora osnovane su radionice keramike i kože, u kojima je radila većina odraslih zatočenica. Čak 400 žena natjerano je da obavlja poljoprivredne radove na farmama i na poljima u blizini logora.

Početak 1942. godine u logoru je izbio tifus. Dana 30. siječnja 1942. vlasti su uputile liječničku komisiju u Đakovo, koja je primila k znanju nehumane životne uvjete u kojima su bile zatvorenice i njihova djeca i preporučila povećanje količine i kvalitete medicinske opreme dodijeljene logoru. Nisu poduzete nikakve mjere da se situacija popravi. Zbog toga je mali broj zatvorenika prebačen u bolnice. Otprilike u isto vrijeme, lokalni su dužnosnici tražili da se logor preseli dalje od grada kako bi se zaustavila epidemija, ali budući da je nedavno započelo uhićenje i deportacija slovenskih Židova, ustaške su vlasti nastojale povećati logor. Transport od 1161 žene, podrijetlom iz Stare Gradiške, stigao je u Đakovo 24. veljače 1942. Do tada je u logoru bilo smješteno oko 3.000 protjeranih, od čega oko četvrtine djece mlađe od 14 godina. Veliki porast broja zatočenika brzo je pogoršao epidemiju tifusa. Službenici židovske zajednice upravljali su logorom do 29. ožujka 1942. Sredinom travnja 1942. ustaše su preuzele izravnu kontrolu nad logorom s odredom iz Jasenovca predvođenim Jozom Matijevićem. Novi čuvari logora nisu dopuštali zatočenicama da izlaze iz logora, kao što je to ranije bio slučaj, pa zatočenice više nisu mogle uspostaviti kontakt s vanjskim svijetom. Preživjeli svjedoče o teroru koji je započeo nakon što je Matijević postao zapovjednikom. Zatočenice se tuklo i silovalo, a hrana im se nije davala danima. Sve naknadne isporuke pomoći ustaše bi zaplijenile, a zatočenice su često bile pljačkane. Glad je postala žestoka; dnevni obroci smanjeni su na dva ili tri krumpira po osobi. Do svibnja je čak 800 zatočenika podleglo trbušnom tifusu, koji je ubijao između pet i šest zatočenika dnevno. Dodatnih 700 zatočenika oboljelo je od drugih bolesti. Logor tada postaje teret za ustaške vlasti. Dana 18. svibnja 1942., Ministarstvo zdravstva zatražilo je od Uprave za javni red i sigurnost (RAVSIGUR) da u roku od mjesec dana logor raspusti. RAVSIGUR je zaključio da bi bilo najkorisnije pobiti sve

zatočenike. Zagrebačka židovska zajednica naknadno je ponudila pomoć u obnavljanju zaliha, ali vlasti su odbile njihovu ponudu jer su logor već bile odlučile likvidirati.

Dragutin Glasner podnio je 1947. godine izvještaj o židovskom logoru Đakovo Komisiji za utvrđivanje zločina, u kojem navodi:

Uprava (židovske)bogoštovne općine u Osijeku, koja je zbilja savjesno i zdušno posvetila sav svoj rad za održavanje Djakovačkog logora, imala je tešku borbu naročito oko nabave živežnih namirnica... Ustupljene su nam manje količine krumpira, i stanovita količina bijele repe. Kruh koji smo davali iznosio je 250 gr. I to čistog kukurušnjaka. Nesumljivo da je usljed loše ishrane došlo do velikih oboljenja.. sa slabo uređenom higijenskom službom... a u pomanjkanju zdrave pitke vode, stanje je bilo neodrživo... Nakon nekoliko dana (veljača 1942.) stigao je transport žena i djece iz logora Stara Gridiška. Uprava đakovačkog logora stajala je pred novim problemom na koji će način smjestiti još oko 2.000 stanovnik u i tako prenaseljene prostorije... Bili smo prisiljeni u svim spratovima izgraditi četverospratne ležaje te je uslijed toga život u logoru postao nenasoan jer su stanovnice logora imale na raspolaganju svega 50 cm za jedan ležaj a i higijenske prilike su se drastično pogoršale. Dobar dio novopridošlih bile su smještene u štalama posjeda Josipa Franka u zimi od 25 stepeni ispod ništice. Pukotine na zidovima bile su i po 5 cm širine. Nakon nekoliko dana nastala su prva oboljenja od pjegavog tifusa. Izolacija nije bila moguća jer nismo imali slobodnih prostorija.

Državni arhiv Hrvatske, Zagreb, ZKRZ-GUZ 2235/24-45, kut.13.

Pronađi odgovore na sljedeća pitanja i zabilježi ih. Trebat će ti u nastavku rada.

1. Tko je upravljao logorom Đakovo do 29. ožujka 1942. a tko nakon toga?

2. Koja su obilježja prve a koja druge uprave logora?

3. Kakvi su bili stambeni i higijenski uvjeti zatočenica?

4. Zašto Dragutin Glasner kaže da je *Život u logoru postao nesnosan*?

5. Od čega se sastojala prehrana zatočenika?

6. Zašto su se prilike u logoru pogoršale dolaskom transporta zatočenika iz Stare Gradiške?

7. Zašto je logor zatvoren? Što se dogodilo sa zatočenicima?

C. Stjepan Kolb i židovsko groblje u Đakovu

Židovsko groblje u Đakovu osnovano je 1879. godine. Na tom je groblju od 1910. kao grobar radio Stjepan Kolb. Njegova unuka, Branka Bukovac sjeća se svog djeda: *Obitelj moga djeda još se u 19. stoljeću doselila iz Austrije u Slavoniju. Znala sam da je on zapravo Švabo, folksdojčer, ali on je uvijek govorio da je Hrvat rođen u Hrvatskoj. Nikada nije naglašavao svoje njemačko podrijetlo.*

Prva preminula zatočenica logora bila je 65-godišnja Mazalta Katan iz Sarajeva. Predstavnici Židovske općine tada su pozvali grobara Kolba da staricu preveze na židovsko groblje i ondje je pokopa. Kolb je tada otvorio *Knjigu mrtvih* i u nju upisao osnove podatke pokojne starice. U logoru je umiralo sve više ljudi. Kolb je u početku po preminule išao danju, ali kasnije isključivo noću. U početku je za svoj posao bio plaćen. Naime, ustaške su vlasti unutarnje ustrojstvo logora u početku prepustile Židovskoj općini Osijek, kojoj je Kolb redovito izdavao račune. Međutim, krajem ožujka 1942. godine potpunu kontrolu nad logorom preuzela je Ustaška obrana. Tada je došlo do pogoršanja prilika i naglog povećanja smrtnosti.

Od tog trenutka Kolb više nije primao naknadu za posao, ali je do zadnjeg trenutka nastavio bilježiti podatke i ukapati žrtve. *Moja baka je za logoraše pekla kruh i kuhala krumpir. Hranu je motala u nekakve krpe i stavljala u prazan lijes. Tako je dida hranu potajno unosio u logor i dijelio logorašima, objašnjava gospođa Branka. Gospođa Branka se sjeća kako je jednom nakon povratka iz sabirnog logora Kolb rekao ženi: E stara, ustaše su mi zaprijetile da ću, ako me uhvate da pomažem Židovima, završiti kao i oni.*

Prvih nekoliko mjeseci tijela je pokapao u ljesovima, ali kasnije su mu ustaše naredile da ljesove mora vratiti u logor a da mrtve pobaca u neoznačenu jamu. U mrtvačnicu je često dovodio gola tijela. *Dida je uvijek pronašao nekakvu bakinu plahtu ili komad odjeće. Nije mogao dozvoliti da se pokopaju goli, kaže njegova unuka.*

Nakon likvidacije sabirnog logora, Stjepan Kolb zadržao je popis svih pokopanih logoraša. Na Židovskom groblju do kraja rata više nije bilo pokopa. Grobar je ostao bez posla. Obitelj Kolb morala je preživljavati isključivo od vrtlarenja. Godine 1944. većina njemačkog stanovništva iselila je iz Đakova. Jedne su večeri đakovački organizatori njemačkog zbjega došli pred njegovu kuću. Naredili su mu da se spremi. Rekli su mu da je švabo i da je

njegova budućnost u Đakovu neizvjesna. Kolb je odbio otići. Obitelj je dočekala partizane. Nekoliko tjedana nakon oslobođenja Đakova, Kolbovi su privedeni u stari mlin, u kojemu je početkom rata bio sabirni logor za Židove, a nakon rata za folksdojčere. Slijedećih nekoliko mjeseci proveli su u logoru Sarvaš pokraj Osijeka. *U logoru su završili dida, moja mama, koja se u međuvremenu vratila iz Njemačke, i moje dvije tete. Baku nisu priveli zbog hrvatskog podrijetla*, objašnjava gospođa Bukovac. U Sarvašu su obavljali poljoprivredne radove. Kolbovo zdravstveno stanje naglo se pogoršalo te je pušten iz logora. Vrlo brzo nakon povratka, odnosno 8. studenoga 1945. godine, u kotarskom sudu dao je iskaz o stradanju Židova u đakovačkom logoru. Više se nije oporavio. Umro je 22. studenoga 1945. godine i pokopan je na đakovačkom gradskom groblju. Kolbe je iza sebe je ostavio knjigu neprocjenjive vrijednosti, bez koje bi bilo nemoguće utvrditi broj i imena stradalih na židovskom groblju. Zahvaljujući njegovoj pažljivoj evidenciji o svakom pokopu, uključujući red i osobne podatke žrtve, nakon rata bilo je moguće grobove obilježiti grobnim biljezima, otkrivajući ukupan broj i detalje 566 žrtava logora Đakovo. Ovo je jedinstveno groblje iz Drugog svjetskog rata na kojemu žrtve nisu samo brojevi već pojedinci sačuvanog identiteta.

Stjepan Kolb (stoji prvi s desna) s obitelji 1918. godine u Đakovu

IME I PREZIME	God.rođenja	Mjesto žlta, kod	Mjesto rođenja	Dan		Ime bolnice u svak. dat. i	Broj polje i bolni. br. reda	Op. z. b.
				smrti	zdravne			
Levi, Emil	729	Djakovo nacimdon 64		16/1 1941	17/1 1941	Na F. bolnici Djakovo	90 R 4 2	
Stjepan Kolbe	659	Djakovo logor	Djakovo	2/1 1941	2/1 1941	Pucavina	90 R 2 2	1 *
Stjepan Kolbe	702	Djakovo logor	Djakovo	2/1 1941	2/1 1941	Algera Bolnica	90 R 6 2	2.
Estera Ekenat	1888	Djakovo logor	Djakovo	2/1 1941	2/1 1941	Handega Bolnica	90 R 2 2	3
Stjepan Kolbe	3190	Djakovo logor	Djakovo	2/1 1941	2/1 1941	Djakovo Bolnica	90 R 2 2	4
Denisa Ekenat	1856	Djakovo logor	Djakovo	2/1 1941	2/1 1941	Djakovo Bolnica	90 R 8 2	5
Stjepan Kolbe	1941	Djakovo logor	Djakovo	2/1 1941	2/1 1941	Djakovo Bolnica	90 R 2 2	6

Knjiga mrtvih u koju je Kolb upisivao imena umrlih logoraša

Zadatci:

1. Tko je Stjepan Kolbe? Kakvim se poslom bavi? Kakav je Kolbe, navedite nekoliko pridjeva?
2. Kako se Kolbe odnosi prema stradalima u logoru a kako se prema njima odnose ustaške vlasti?
3. Pročitaj tekst i olovkom u boji izdvoji dvije odluke Stjepana Kolbea koje su imale dugoročne posljedice. Što možemo naučiti iz tih odluka?

<https://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/bearing-witness/djakovo.asp#gallery>

<https://www.telegram.hr/velike-price/moj-djed-stjepan-grobar-koji-je-za-vrijeme-ndh-zidove-iz-logora-potaj-no-pokapao-u-dostojne-grobnice/>

D. Leteća brigada

Članovi *Leteće brigade*, Osijek

<https://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/rescue-by-jews/flying-brigade.asp>

<https://www.yadvashem.org/blog/one-for-all.html>

Osječka Židovska zajednica osnovala je odbor za socijalnu skrb koji je pomagao u logoru Đakovo. Skupina mladih, poznata pod imenom *Leteća brigada*, dobrovoljno se prijavila da ode u Đakovo i organizira logor. Članovi skupine trudili su se hale mlina za brašno učiniti pogodnima za stanovanje. Izgradili su višekratne krevete za spavanje i nabavili hranu i odjeću. Osječka zajednica financirala je izgradnju i organizirala hranu, odjeću i lijekove za zatočenike. Židovska zajednica Vinkovci također je prikupljala hranu i odjeću za zatočenike logora.

Zahvaljujući naporima osječke židovske zajednice i podmićivanju lokalne policije, policajci su dopustili sklanjanje određenog broja djece iz logora među židovske obitelji u Osijeku i Vinkovcima. Leo Grunwald i Isidore Ferrera iz Vinkovaca stigli su s kamionom po djecu.

Leo Grunwald se prisjeća:

Dozvoljeno je sklanjanje 37 djece do 12 godina [...] Kad smo stigli u logor Đakovo, bila je tamo jedna židovska liječnica iz osječke zajednice koja nam je pomogla pripremiti djecu za polazak u Vinkovce [...] Neke obitelji koje su me poznavale [...] Prišli su mi i zamolili me da uzmem njihovu djecu kako bi bila spašena. Kamion je bio velik i pokriven ceradom, pa sam iskoristio priliku ne uzimajući u obzir moguće posljedice mojih postupaka. Koristeći dozvolu koju sam imao za 37 djece, uzeo sam 57 djece, tako da je samo druga znamenka, broj 7, odgovarala dozvoli. Sarina Brodski bila je 57. dijete koje sam uzeo.

Sarina Brodski (Shulamit Munchik)

Jednog dana čuli smo glasinu da žele djecu [...] do 12 ili 14 godina odvesti u Vinkovce [...] i da su se obitelji već organizirale da usvoje djecu. I moja se majka uključila, rekla je da sam rođena 1928. godine i molila ih da me povedu. Naravno, naš je rastanak bio izuzetno težak, uopće nisam željela ići .

Ovo su sjećanja Shulamit-Sarine Munchik rođene Brodski u vezi s njenim spašavanjem iz logora Đakovo . U siječnju 1942. godine, kada je Shulamit imala 16 godina, članovi *Leteća brigada* krivotvorili su njezine godine i izveli je iz logora s desecima druge djece. Sarina je tad zadnji put vidjela svoje majku Lunu i sestru Dinu. Otac Leo ubijen je u Jasenovcu.

Djeca su bila raspoređena među židovskim obiteljima u Vinkovcima i Osijeku. Neki od njih premješteni su kasnije u Split, koji je bio na području NDH pod talijanskom vlašću. Sarina je stigla do Splita, a odatle je sa skupinom djece odvedena u vilu Emma u Nonantoli u Italiji. Iz vile Emma djeca, uključujući i Sarinu, prokrijumčarena su u Švicarsku i tako su preživjela rat.

Tijekom likvidacije logora Đakovo, pripadnici *Leteće brigade* uspjeli su pobjeći kroz procjep u zidu zgrade i pobjegli u Osijek. U kolovozu 1942. uništene su židovske zajednice u Vinkovcima i Osijeku.

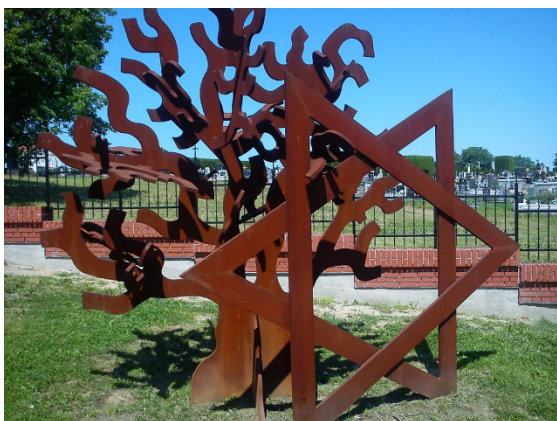
Sarina Brodski (kasnije Shulamit Munchik) u Nonantola, Italija, 1943. Iz Italije je otišla u Izrael nakon rata.

Zadatci:

1. Tko su članovi *Leteće brigade*? Kakva je njihova uloga u organizaciji logora u Đakovu?
2. Kako su članovi *Leteće brigade* spasili iz logora 57 djece? Zašto je među spašenom djecom bila Sarina Brodski ali ne i njena sestra Dina (upoznali smo Dinu na početku rada)?
3. Što se po izlasku iz logora Đakovo događalo sa spašenom djecom? Gdje je Sarina dočekala kraj rata?

Nasljeđe

Sl.1

Sl. 1 *Mir na nebu*, rad Dine Merhav, izraelske umjetnice, inače podrijetlom Vinkovčanke. Skulptura je postavljena 2013. pred ulazom u Židovsko groblje u Đakovu.

Sl.2

Sl.2 Obnovljeno Židovsko groblje u Đakovu 2011.

Foto: <https://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/bearing-witness/djakovo.asp#gallery>

U desetljećima nakon rata, kada su mnoga Židovska groblja širom Jugoslavije propala i ostala napuštena jer nije bilo Židovske zajednice koja bi se o njima mogla brinuti, groblje u Đakovu bilo je dobro održavano. U rujnu 1952. godine Savez Židovskih zajednica Jugoslavije otkrio je pet spomenika žrtvama holokausta u Beogradu, Zagrebu, Sarajevu, Novom Sadu i Đakovu. Židovska općina Sarajevo organizirala je 1957. prvi posjet đakovačkom Židovskom groblju. Od tada se komemorativna ceremonija održava na groblju svake godine prve nedjelje u lipnju. Za postojanja socijalističke Jugoslavije komemoracije su postale tradicionalne ali o grobaru Stjepanu Kolbu, godinama nije bilo spomena. *Njegova hrabrost i ljudskost*, kako piše na kamenoj ploči podignutoj njemu u čast, prepoznata je tek 2016.

U SPOMEN NA STJEPANA KOLBA (1886 - 1945).
GROBARA ĐAKOVAČKOG GROBLJA .
ZAHVALJUJUĆI ČIJOJ HRABROSTI I LJUDSKOSTI
SU POPISANE I DOSTOJNO POKOPANE SVE ŽRTVE
SABIRNOG LOGORA ĐAKOVO . A OVO LOGORAŠKO
GROBLJE UČINJENO JEDINSTVENIM U CIJELOJ
EUROPI .
GRAD ĐAKOVO ŽIDOVSKA OPĆINA OSIJEK

<https://www.radio-djakovo.hr/2016/06/otkrivena-spomen-ploca-grobaru-stjepanu-kolbu/>

Zahvaljujući *Knjizi mrtvih* Stjepana Kolba odmah nakon rata rekonstruirana su grobna mjesta i postavljeni prvi, metalni biljezi pokojnika. Na inicijativu Židovske općine iz Sarajeva ti su biljezi zamijenjeni novim metalnim biljezima 2011. (sl.br.2) da bi ista općina pokrenula 2019. postavljanje novih, kamenih nadgrobnih spomenika, što je i učinjeno uz potporu lokalne zajednice.

Židovska općina Osijek, koja se skrbila o židovskom groblju predala je gradu Đakovu u posjed i na upravljanje groblje 2007. godine. Groblje je 2014. postalo sastavni dio Gradskog groblja Đakovo. Predstavnici lokalne vlasti i Đakovačke nadbiskupije svake godine sudjeluju na komemoraciji. Groblje je danas spomenik kulture.

Lea Maestro, članica Židovske općine u Sarajevu i autorica izložbe o židovskom groblju u Đakovu pripremajući izložbu (2013.), razgovarala je s mladima iz Đakova o groblju te o tomu kaže: *To je jedino groblje na svijetu, barem vjerujemo da jest i da mi znamo, gdje imate sahranjene sve žrtve i njihova imena. Jako puno ljudi u Đakovu čak nije nikad ni čulo za to, o tome se ne priča, ne govori se ništa. Ja sam uspjela razgovarati sa mladim ljudima koji su to od mene prvi put čuli. Mi se unutar naših zajednica trudimo da djecu uputimo na te stvari i da oni dalje prenose poruku. Naravno da smatramo da treba da se o svakom zločinu priča i da treba da se zna.*

<https://www.slobodnaevropa.org/a/plp-zvezdan-sjkecanje-na-logor-djakovo/25162294.html>

1.Odgovori na pitanja:

- A. Tko je nakon Drugog svjetskog rata preuzeo brigu o židovskom groblju u Đakovu?
Što misliš zašto?

—

B. Tko su bili organizatori komemoracija?

—

C. Kako se i zašto izgled groblja mijenjao?

—

D. Zašto se na komemoracijama u poslijeratnoj Jugoslavije nije spominjalo djelo grobara Stjepana Kolba? Kad su i od koga njegova djela javno priznata?

—

E. Što misliš zašto je Lea Maestro napravila izložbu o židovskom groblju u Đakovu?

—

F. Kako objašnjavaš njene riječi da mladi danas u Đakovu ništa ne znaju o jedinstvenosti Židovskog groblja?

—

2. Na temelju odgovora pripremi sažeto izlaganje za tvoje kolege iz razreda.

PRILOG 1.

Fotografija Dine Brodski

<https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=962787&ind=1>

https://photos.yadvashem.org/photo-details.html?language=en&item_id=14276121&ind=1

YAD VASHEM

The Holocaust Martyrs' and Heroes' Remembrance Authority
Hall of Names

יד ושם

רשות הזיכרון לשואה ולגבורה
היכל השמות

Page of Testimony דף עד

דף עד לרישום והנצחה של הנספים בשואה; נא למלא דף עבור כל נספה בנפרד, בכתב ברור ובאותיות דפוס.
Commemoration of the Jews who perished during the Holocaust; please fill in a separate form for each victim, in block capitals

חוק יזכרון השואה: התגברת-תש"ג 1953 קובע בטעמים מס' 2 כי "תפקידו של יד ושם הוא לאסוף אל המולדת את זכרם של כל אלה שבני העם היהודי נטלו ומסרו את נפשם, ולחסן וסדרו באויב הנאצי ובעוזריו ולחייבם עם חברי עם, לקהילות, לארגונים ולמוסדות שחבריו בגלל השתייכותם לעם היהודי. The Martyrs' and Heroes' Remembrance Law 5713-1953 determines in section 2 that: "The task of Yad Vashem is to gather into the homeland material regarding all those members of the Jewish people who laid down their lives, who fought and rebelled against the Nazi enemy and his collaborators, and to perpetuate their names and those of the communities, organizations and institutions which were destroyed because they were Jewish."

Maiden name: שם משפחה לפני הנישואין: BRODSKI DINA		Victim's family name: שם משפחה של הנספה: ברודסקי דינה	
Previous/other family name: שם משפחה קודם/אחר: /		First name (also nickname): שם פרטי (גם שם חיבה/כינוי): דינה	
Approx. age at death: גיל משוער בעת המוות: 18-19	Date of birth: תאריך לידה: 1923	Gender: מין: M / F ז / נ	Title: תואר: /
Nationality: נתיבות: JUGOSLAVIA	Country: ארץ: JUGOSLAVIA	Region: מרחק: BOSNIA	Place of birth: מקום לידה: יגוסלביה סרביה
Victim's father: שם משפחה: BRODSKI	First name: שם פרטי: איאן	Victim's mother: שם משפחה: PINTO	First name: שם פרטי: לונה
Victim's wife/husband: /	No. of children: מס ילדים: /	Family status: מצב משפחתי: /	Maiden name: שם לפני הנישואין: /
Address: כתובת: HERVATIN 4		Country: ארץ: JUGOSLAVIA	Permanent residence: מקום מגורים קבוע: כ"ו וואסיץ 4 סרביה
Member of org./movement: חבר בארגון/תנועה: /		Place of work: מקום העבודה: /	Profession: מקצוע: למדה תיכון אמריקאית
Address: כתובת: /		Country: ארץ: /	Residence before deportation: מקום מגורים לפני הגירוש: כ"ו וואסיץ
Places, events and activities during the war (prison / deportation / ghetto / camp / death march / hiding / escape, resistance / combat): JAKOVO			
Date of death: תאריך המוות: /	Country: ארץ: /	Region: מרחק: /	Place of death: מקום המוות: /
Circumstances of death: נסיבות המוות: /			
אני, הח"ט, מצהיר בזה כי העדות שמסרתי על מרטיה נכונה ואמיתית לפי מיטב ידיעתי והכרתי. I, the undersigned, hereby declare that this testimony is correct to the best of my knowledge.			
Previous/maiden name: שם משפחה קודם: BRODSKI		Family name: שם משפחה: SARINA	
State/Zip code: אזור/מיקוד: 25208	City: עיר: כ"ו-סרביה	Entrance: כניסה: /	House no.: מס' בית: /
Relationship to victim (family/other): הקרבה (משפחתית/אחרת) לנספה: אחות		Tel: מס' טלפון: 04-9854232	Country: מדינה: ישראל
During the war I was in a camp / ghetto / forest / the resistance / in hiding / had false papers (circle relevant optional) בזמן המלחמה הייתי (במחנה) / בנאי (במסווה) / באחת בדיה / ביערות / במחתרת (הקף בעיטל) /			
Date: 18.12.99	Place: מקום: כ"ו סרביה	Signature: ד"ר יעקב ליפא	

"ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם... אשר לא יכרת" ישעיהו נ"ד ז'
"And I shall give them in My house and within My walls a memorial and a name... that shall not be cut off" Isaiah 56:5

PRILOG 2.

Židovsko groblje u Đakovu snimljeno pedesetih godina prošlog stoljeća

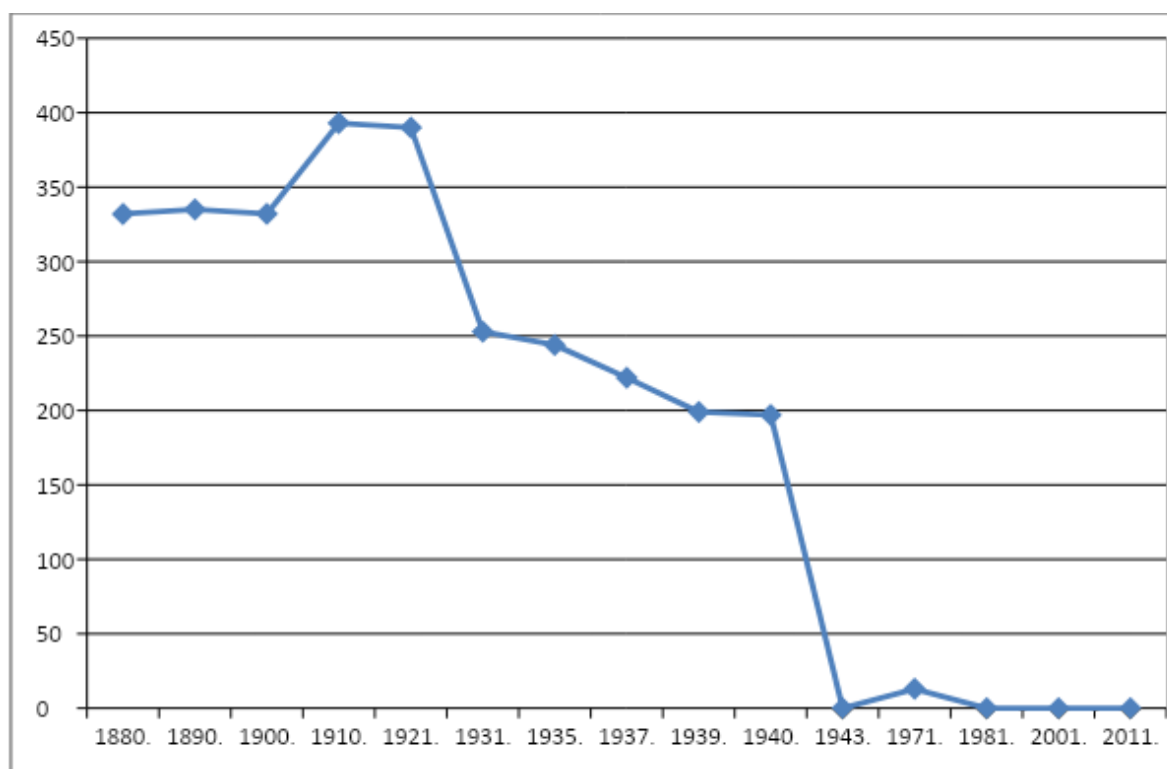
<https://www.telegram.hr/velike-price/moj-djed-stjepan-grobar-koji-je-za-vrijeme-ndh-zidove-iz-log-ora-potajno-pokapao-u-dostojne-grobnice/>

<https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn51087>

PRILOG 1.

Demografski prikaz Židova u Đakovu od početka naseljavanja do 2011

Napravljeno prema: Ljiljana Dobrovšak, Demografski prikaz Židova u Đakovu i Đakovštini od početka naseljavanja do Prvog svjetskog rata, Zbornik Muzeja Đakovštine (2009.), str. 173. -200.

Kratka povijest Židovskog postojanja u Đakovu i Đakovštini

Od 1783. godine, nakon što je car Josip II. izdao (1783.) patent kojim je omogućeno trajno naseljavanje Židova u civilni dio Hrvatske i Slavonije, može se pratiti kontinuirani razvoj Židovskih zajednica u Slavoniji, pa tako i u Đakovu. Četrdesetih godina 19. stoljeća Ugarski je sabor izglasao novi zakonski članak 29/1840. kojim je uz ostale olakšice, kao što je dozvola gradnje tvornica, bavljenje trgovinom i obrtom, pohađanje slobodnih znanosti i umjetnosti, kupovine nekretnina i zemlje, Židovima pružio pravo slobodnog naseljavanja u Hrvatskoj i Slavoniji i to u slobodne kraljevske gradove. Tako već 1844. u đakovačkom okrugu živi 15 obitelji s 92 člana. Ekonomska modernizacija tijekom pedesetih godina 19. st. omogućila je znatniji val imigracije Židova u Slavoniju i to prije svega iz zapadne Ugarske ali i iz Galicije, Češke, Moravske i Austrije. Židovi osnivaju svoju općinu u Đakovu 1852. Povećanje broja Židova uvjetovalo je osnivanje vjerskih, školskih i humanitarnih ustanova i gradnju sinagoge. U Đakovu se gradi sinagoga 1863. (srušena u travnju 1941.) Židovsko posmrtno društvo, Hevra Kadiša osnovano je 1860. pod pokroviteljstvom samog biskupa J.J. Strossmayera. Groblje je kupljeno 1879. godine. Po zanimanju su na početku svog doseljavanja u Đakovštinu djelovali kao pokućarci, sitni trgovci i gostioničari a kasnije se u Đakovu ističu kao trgovci, obrtnici, te kao liječnici, učitelji i advokati. Uključuju se u osnivanje brojnih lokalnih društava raznih usmjerenja ali osnivaju i vlastita, primjerice Židovsko djevojačko društvo *Marija* 1907. Ili Društvo za Židovsku prosvjetu. Usporedno s postupnom integracijom u društvo, kulturni i društveni život Židovske zajednice početkom 20. st. bilježi razna previranja, od sukoba između ortodoksnih vjernika i

umjerenih, aktivnog uključivanja Židova u hrvatsku zajednicu u kojoj žive do pojave asimilacije, cionizma ali i antisemitizma. Židovska općina je u Đakovu na vrhuncu svog razvoja bila početkom tridesetih godina 20. stoljeća (1931. prema popisu stanovništva bilo ih je 253). Predstavnici Židovske općine su 21. lipnja 1942. dobili naredbu da svi Židovi moraju napustiti Đakovo. Sami su si morali izgraditi naselje na Tenjskoj cesti pored Osijeka u koje su se trebali iseliti. Naselje je bilo pretrpano tako da se već sredinom 1942. šalju prvi transporti u njemačke logore. Upravu nad Tenjom su preuzele ustaše u trenutku kad je u naselju bilo oko 3000 Židova iz Osijeka, Đakova i okolice. Neki su poslani u Jasenovac, a ostali u nekoliko transporta u Auschwitz. Većina Židova iz Đakova bila je ubijena. Danas u Đakovu, osim na groblju, nema traga nekadašnjeg postojanja ove zajednice.

I. Uvod

Naslov: Staza sjećanja

Ime i prezime: Tatjana Protulipac

Škola: Ekonomsko-turistička škola, Karlovac

Nastavni predmet: Povijest

Dob i razred učenika: Drugi razredi srednje škole, 15-16 godina

Trajanje: dva nastavna sata od 40 minuta

Nastavni plan: djelomično korišteno

Sažetak: Učenici će biti upoznati sa Židovskim grobljem kao kulturno-povijesnim spomenikom i baštinom Židovske zajednice. Kroz priču o Židovskom groblju učenici će doznati kada i kako je nastala Židovska zajednica u gradu i tko su bili najistaknutiji pojedinci i obitelji za razvoj grada.

II. Osnovne informacije:

1. S obzirom da od 2018.g u školi radimo projekt „Židovi u Karlovcu“ nastavni plan se uklapa u kontekst nastave. Tijekom našeg rada u ove tri godine povezale su se Ekonomsko-turistička škola, OŠ „Dubovac“ i udruga „Židovi u Karlovcu“ i zajedničkim radom i trudom utjecali smo na oživljavanje Židovske baštine i tradicije u gradu. Također vrlo je važno za reći i da gradske strukture imaju vrlo važnu ulogu u očuvanju Židovske baštine, pa je tako je obnovljeno Židovsko groblje a ove godine i mrtvačnica na groblju.

Ovaj nastavni plan se uklapa jer na taj način učenici smišljaju kako uz pomoć različitih IKT medija popularizirati povijest, istraživati i prikazivati prošlost. Uz pomoć novih nastavnih materijala koje će učenici pripremiti i oni mogu poučavati svoje kolege jer se radi o učenicima turističkih usmjerenja koji na taj način sudjeluju u praktičnoj nastavi - virtualni turistički pratitelji i virtualni turistički materijali kao dio kulturno-povijesne baštine grada.

2. Trajno razumijevanje je upravo bitno da bi se taj rad na očuvanju i daljnjem upoznavanju novih generacija nastavio. Za deset godina, učenici koji će tada biti odrasli članovi gradske

zajednice moći će i dalje aktivno sudjelovati u radu na očuvanju i prezentiranju kulturno-povijesne baštine Židovske zajednice grada.

To će biti omogućeno suradnjom sa udrugom „Židovi u Karlovcu“ jer je u planu slijedećih nekoliko godina postaviti stolpersteine pred kućama prvih žrtvi holokausta, oformiti mali muzej Židovske baštine grada, organizirati kao obilježavanje Židovskih blagdana i Dana sjećanja na Holokaust. S obzirom da sa Udrugom surađuje Ekonomsko-turistička škola i učenici škole će surađivati u nekim projektima – izložbe, predavanja, snimanje filmova, obilježavanje blagdana. Dakle zamisao je da učenici sadašnje i budućih generacija pamte da su prije svega u ovom gradu nekad živjeli Židovi koji su svojim radom pridonijeli izgradnji ovog grada, da su bili važni članovi gradske zajednice, da aktivno sudjeluju u prožimanju različitih kultura koje čine njihov grad.

3. Cilj nastavnog plana je aktivno uključivanje učenika u povijesna istraživanja, upoznavanje prošlosti vlastite sredine, korištenje stečenog znanja iz nastave povijesti (Holokaust), korištenje stečenih vještina učenika (Dramska grupa, Kino sekcija, Glazbena škola, Računalstvo) – snimanje i montaža filma, glazba korištena u filmu, internet aplikacije; ...međusobna komunikacija i timski rad; utjecaj na razvoj tolerancije, svijesti o potrebi očuvanja kulturno-povijesne baštine, aktivno uključivanje u civilno društvo – dva važna elementa demokracije su aktivnost i odgovornost.
4. Fotografije članova obitelji Reiner, knjižara Reich – zbirka Ivane Kovačić, potomak obitelji Reiner
Fotografija članova obitelji Meisel – Zbirka Tene Bunčić, praunuke Davida Meisela
Fotografija Lisandera Reicha, obitelji Goldstein, palače Reiner – www.kafotka.net
Dan sjećanja Tena Bunčić 2021. – www.karlovački.hr
Fotografija Zorin doma – www.karlovac.hr
Fotografija sinagoge – www.hr.wikipedia.org
Glazba u završnom djelu filma: Dee Yan-Key – Post Bellum
Fotografije groblja – učenici
R. Radovinović, Z. Gerber: Karlovačka groblja, Zelenilo, Karlovac, 2007.
R. Radovinović: Židovi u Karlovcu-od osnutka Zajednice do njezina uništenja, Svjetlo, Karlovac, 2001.
5. Posebne vještine su vezane uz uporabu IKT medija
6. S obzirom na COVID rad na projektu se najvećim dijelom odvijao izvan učionice sa manjim brojem učenika grupe koja je sudjelovala u izradi projekta (jedna skupina na groblju, druga skupina u gradu)...velik dio rada na projektu odvijao se preko platforme Teams i preko grupe na WhatsApp-u. Jedna grupa učenika je samostalno fotografirala groblje. Sve učenice

nisu mogle istovremeno posjetiti gradsku knjižnicu pa su materijali poslikani i postavljeni na platformu Teams.

7. Početak projekta je bio u stvari tijekom 27.1. (Škola je sudjelovala u tadašnjem eTwinning projektu „Žuta vrpca“) učenici 4. razreda (Ivana Barić, Vanja Ilić, Marina Jurčić i Luka Kostelac) snimili su kratke filmove o tri prve žrtve Holokausta u Karlovcu – Ivo Goldstein, David Meisel, Filip Reiner. Ti kratki filmovi su postavljeni na platformi Teams i na osnovu tih kratkih priča i filma „Svjedočanstva 2-Priča Zdenka Ofnera“ učenici drugih razreda su izradili crteže i eseje o antisemitizmu i Holokaustu. Deset učenica 2.c i 2.d razreda uključile su se u projekt o Židovskom groblju. Učenice su istraživale povijest Židovske zajednice uz pomoć literature (Karlovačka groblja, Židovi u Karlovcu) i drugih materijala koje su izradili učenici u okviru projekta „Židovi u Karlovcu“ – fotografije, tekstovi, filmovi. Prvi zadatak je bio izdvojiti nekoliko značajnijih Židovskih obitelji u gradu. Učenice su izdvojile obitelji Reiner i Reich. Proučili su kako i kada su se doselili u Karlovac, čime su se bavili, tko su bili najznačajniji članovi obitelji, kako su doprinijeli razvoju grada, što im se dogodilo tijekom Holokausta – zadatak su izradile učenice Nika Jež i Laura Pušnik. Drugi zadatak je bio otići na groblje i poslikati ga – to su učinile učenice Nika Jež, Nicole Buturajac, Lucija Špigelski. Učenica Marta Zovko trebala je izabrati glazbu za budući film, Lana Špoljarić je složila priču u wordu koja je poslužila za scenarij filma, Helena Mrkalj i Zita Jakin su bile zadužene za prevođenje tekstova na engleski jezik (tekstove je provjerio kolega Marin Čalić, profesor informatike i engleskog jezika), Iva Žaja izradila je profil groblja na Google Sites, Nicole Buturajac izradila je online brošuru o Židovskom groblju, Nina Štranjger intervjuirala je Tenu Bunčić. Svaki tjedan sam s učenicima održala kratak sastanak na kojem smo razgovarali što su do tada napravili i što bi trebali biti slijedeći koraci. S učenicima sam komunicirala i putem platforme Teams (video konferencija) i WhatsAppa. Učenice Iva Žaja i Lucija Špigelski snimile su dio filma o groblju, Nicole Buturajac i Zita Jakin snimile su dijelove filma o sinagogi, knjižari Reich i Židovskoj varoši, Nicole Buturajac i Marta Zovko snimile su dijelove filma o obitelji Reiner. Sve snimljene dijelove filma učenice su poslale Nini Štranjger koja je (na žalost morala neke navedene segmente izbaciti) obavila završni montažerski i režiserski dio posla.

Aktivnosti učenika tijekom posjeta groblju:

Učenici su razgledavali i slikali spomenike. Proučavali su izgled spomenika i uspoređivali ga sa susjednim grobljem. Zaključili su koje su različitosti u židovskoj i kršćanskoj grobnjoj arhitekturi. Vidjeli su i razliku u pejzažnom izgledu židovskog i susjednog kršćanskog groblja (grobovi prekriveni vegetacijom). Čitali su imena na nadgrobnim spomenicima i zaključili da upućuju na srednjoeuropsko podrijetlo, zaključili su da vjerojatno pripadaju skupini Aškenaza. Vidjeli su da je većina natpisa na hrvatskom jeziku a manji dio na

hebrejskom što ih je uputilo da se Židovska zajednica velikim dijelom asimilirala sa ostatkom stanovništva u gradu. Učenici su primijetili da nema novih grobova što znači da su Židovi gotovo u potpunosti stradali tijekom Holokausta. Učenici su vidjeli da je groblje dosta obnovljeno a također i mrtvačnica te zaključili da se u gradu pridaje pažnja očuvanju kulturno-povijesne baštine svih zajednica u gradu. Učenici su zaključili da je najveći dio preminulih pokopan krajem 19. i početkom 20. stoljeća na temelju čega su zaključili da je tada bila i najbrojnija Židovska zajednica u gradu. Učenici su izdvojili nekoliko obitelji koje su dalje proučavali – Reiner, Ofner – doznali su da je obitelj Reiner zaslužna za izgradnju brojnih važnih institucija u gradu (Sinagoga, Kazalište, Glazbena škola).

8. Nastavni plan tj. naš film mogu koristiti i druge škole tijekom nastave povijesti, nastave povijesti umjetnosti, Google Site i online brošuru može koristiti i Turistička zajednica grada i udruga Židovi u Karlovcu.
9. Naš projekt je samo jedan segment u suradnji sa Udrugom Židovi u Karlovcu u edukaciji učenika i građana te očuvanju Židovske kulturno-povijesne baštine grada.
10. Nastavni plan će pomoći u održavanju interesa za Židovsku zajednicu grada, u povezivanju kulture, arhitekture i religije u okviru razvoja Židovske zajednice i stoga razvijanju interesa za groblje kao izričaj te povezanosti. Istražujući groblje učenici mogu doći do brojnih spoznaja o važnim pojedincima i njihovom značaju za grad. Također svi podaci postavljeni na Internet mogu biti dostupni potomcima karlovačkih obitelji koje su napustile grad i svim drugima zainteresiranim za povijest grada.

III. Poučavanje prema nastavnom planu

1. **Prvi školski sat** učenicima pokazati dio filma Staza sjećanja koji upravo govori o Židovskom groblju. Pitati učenike da li su bili na Židovskom groblju? Pitati učenike da li na osnovu datuma osnivanja groblja mogu zaključiti kada se Židovi doseljavaju u Karlovac? Mogu li na temelju pročitanih prezimena na Info ploči na groblju odgovoriti od kuda su podrijetlom došli Židovi u Karlovac? Pitati učenike na kojem pismu su neki natpisi na groblju? – **5 minuta**

Tim pitanjima ćete motivirati učenike da krenu u dalje istraživanje povijesti Židovske zajednice grada.

2. a) Nakon početnog uvoda učenike podijeliti u 4 grupe i podijeliti im listiće sa zadacima – 1. grupa: Povijest groblja; 2. grupa: Povijest Židovske zajednice; 3. grupa: Značenje obitelji Reiner u razvoju grada; 4. Holokaust u Karlovcu – **5 minuta**

b) 1.grupa – učenici će koristiti Google Sites, online brošuru, dio teksta iz knjige “Karlovačka groblja” o Židovskom groblju koji se nalazi na platformi Teams - izraditi će plakat – najstarije grobno mjesto, najpoznatije osobe pokopane na groblju i kratki podaci o smještaju, nastanku i povijesti groblja

2.grupa – učenici će koristiti Google Sites, dio teksta iz časopisa „Svjetlo“ koji se nalazi na platformi Teams, Internet stranicu www.kafotka.net – izraditi će plakat – kada su se Židovi doselili u grad, od kuda dolaze, kojoj skupini pripadaju, gdje su u početku živjeli, čime su se bavili, koje je područje obuhvaćala Zajednica, kakav je bio vjerski život zajednice, kakvu su ulogu imali članovi Zajednice u životu grada, koje su najpoznatije obitelji

3.grupa – učenici će koristiti Google Sites, online brošuru o Židovskom groblju, priču o obitelji Reiner na platformi Teams, Internet stranice www.tripline.net, www.kafotka.net – kada se obitelj Reiner doselila u Karlovac, od kuda su se doselili, tko su bili prvi članovi obitelji u Karlovcu, na koji način su sudjelovali u kulturnom, gospodarskom i vjerskom razvoju grada i Zajednice – izraditi će obiteljsko stablo i kratke biografije najznačajnijih članova obitelji na plakatu – Filip, Terezija, Vatroslav, Vilim i Miroslav Reiner

4.grupa – učenici će koristiti Google Sites i platformu Teams – izraditi će plakat - tko su bile prve žrtve Holokausta, što se dogodilo sa članovima Zajednice u vrijeme Holokausta, koliko je članova zajednice preživjelo, kako su uspjeli preživjeti, tko su Pravednici među narodima iz Karlovca

Svaka grupa ima **30 minuta** za izradu svog zadatka.

Svi plakati biti će izloženi na panoima u glavnom holu škole kako bi i ostali učenici bili upoznati sa poviješću Židovske zajednice i Židovskog groblja, te zbivanjima u vrijeme Holokausta u Karlovcu.

Nakon što su učenici prvi školski sat izradili plakate, **drugi školski sat** jedan učenik iz grupe će uz pomoć plakata prezentirati njihov rad ostalim učenicima u razredu – svaka grupa ima 10 minuta – **40 minuta**

Ovaj nastavni plan može se ostvariti u učionici i online jer se svi potrebni materijali mogu koristiti u tiskanom izdanju i online izdanju.

3. a) Učenici će za domaću zadaću napisati sastav o odnosu prema kulturno-povijesnoj baštini Židovske zajednice kroz povijest i danas u Karlovcu.
ili
Učenici će za domaću zadaću napisati sastav o značenju Židovske zajednice za kulturni i gospodarski razvoj grada.

Na sljedećem nastavnom satu napraviti kratki kviz (**10 minuta** – aplikacija Socrative – možete ubaciti i fotografije) u kojem će se provjeriti njihovo znanje o povijesti groblja i Židovske zajednice grada.

IV. Refleksija

- a) Iskustvo prilikom izrade projekta je odlično jer su učenice imale puno više vremena za istraživanje prošlosti svoga grada, važnih osoba u razvoju svoga grada. Učenice su vrlo vješto koristile medije i pokazale da su vrlo dobro savladale nastavni predmet informatike (računalstva), engleskog i hrvatskog jezika, jako je dobro funkcionirao timski rad. Naučili su kako je za uspjeh važan rad svakog pojedinca u grupi i međusobna potpora, kako je važno različite vještine pojedinaca povezati za uspjeh grupe.
- b) Prepustite učenicima inicijativu na koji način će istraživati, kako će koristiti svoje vještine, koje će materijale u konačnici iskoristiti za svoj vizualni i tekstualni rad. Budite netko tko će ih samo lagano usmjeravati tijekom rada. Iznenaditi ćete se kako su sposobni i vješti stvaraoci.

Što se tiče nastavnog plana i preporukas obzirom da postoji dosta podataka na internetu o Židovskoj zajednici Karlovca – film, Google Sites, online brošura, platforma Teams, www.kafotka.net, www.online-zbirke.gmk.hr – nećete imati problema sa učeničkim samostalnim istraživačkim radom.

- c) Dobro je funkcioniralo sve s obzirom da je zadnjih tjedan dana bila i online škola. Učenice su pokazale vrlo veliku odgovornost i aktivnost prilikom rada na projektu.
- d) Rado bih da slijedeći put možemo više komunicirati uživo jer zbog COVIDA je to bilo nemoguće, tako da je izazov bio uvijek na vrijeme doći u kontakt sa određenom osobom. Izazov za učenike i mene je bio kako iz toliko važnih podataka vezanih uz značaj Židovske zajednice za naš grad izdvojiti podatke za samo 7 minuta filma a reći ono doista najvažnije.

Nadam se da su učenice u tome uspjele i da ćete poželjeti posjetiti naš mali ali izuzetno bogat grad kulturno-povijesne baštine brojnih naroda (Židovi, Srbi, Slovenci, Hrvati,) .

I Uvod

- **Naslov nastavnog plana:** Židovsko groblje u Dardi
- **Ime nastavnika:** Sanela Toša Ljubičić
- **Škola:** OŠ Darda
- **Predmet:** povijest

Kratak sažetak nastavnog plana. Učenici na terenskoj nastavi i kroz rad na povijesnim

- Izvorima istražuju Židovsko groblje i povijest Židovskog naroda u Dardi.
- **Dob i razred učenika:** 14 godina, osmi razred
- **Trajanje :** dva nastavna sata od četrdeset pet minuta
- **Nastavni plan** koji ste već koristili: Da

II Osnovne informacije 1. Kontekst nastavnog plana / opis problema – Židovsko groblje u Dardi je zapušteno. Veliki broj učenika na putu do škole prolaze pokraj njega. O Židovskoj povijesti učimo u petom razredu osnovne škole i u osmom razredu. Dva nastavna sata koristimo za posjet Židovskom groblju gdje se upoznajemo s povijesti Židova u Dardi i s povijesti Židovskog groblja u Dardi. Odgojni zadatak je educirati učenike da je riječ o kulturnoj i povijesnoj baštini jednog naroda i da ne smiju bacati smeće po Židovskom groblju ili oko njega.

2. Trajno razumijevanje – Kod učenika želim postići da shvate važnost ostavljanja tragova u svojoj prošlosti jer ostavljanjem tragova ostavljamo poruku budućim generacijama.

3. Ciljevi:

Istražiti Židovsko groblje u Dardi

Istražiti Židovsku povijest u Baranji

Izdvojiti bitne povijesne činjenice analizom povijesnih izvora

Analizirati slikovne izvore

Imenovati osobe s nadgrobnog spomenika

Kreirati digitalni plakat

Postaviti lokaciju Židovskog groblja na Google map

4. Izvori:

Stjepan Sršan, Baranja, Osijek 1999, str 175

Stjepan Sršan, Kanonske vizitacije, knjiga I, Osijek 2003, str 346

Stjepan Sršan, Kanonske vizitacije, knjiga II, Osijek 2003., str 43 Skupina autora . „Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj, Zagreb, 1998, str 56

<https://www.centropa.org/search/site/BERGER>

<https://jewish-heritage-europe.eu/page/9/?s=croatia> <https://www.centropa.org/search/site/illes>

<https://cendo.hr/Onama.aspx>

<https://cendo.hr/Opcine.aspx?id=16#16>

<https://pixabay.com/>

<https://www.zo-osijek.hr/>

5. Posebne vještine. Digitalne vještine

6. Izazovi i rješenja: zbog Covida-19 učenici nisu mogli raditi u grupu nego individualno pa je bila potreba veća pomoć slabijim učenicima. Posjet groblju bilo je moguće samo u manjim skupinama bez miješanja učenika različitih razreda

7. Provedba: grupni rad, frontalni, individualni

8. Prenosivost: Nastavni plan može se iskoristiti za nastavu povijesti za učenike 8. razreda osnovne škole. Može se provesti i bez terenskog tako da se provede u učionici uz pomoć fotografija i izvora.

9. Učinak: Učenici nakon provedenog nastavnog plana imaju više obzira prema groblju i utječu na svoje sumještane i kolege da ne bacaju otpad po groblju.
10. Održivost: Nastavni plan bi trebao potaknuti druge da se više bave očuvanjem kulturne baštine i proučavanje prošlosti Baranje.

POUČAVANJE PREMA NASTAVNOM PLANU

1. UVODNI DIO (10 minuta)

Za motivaciju učenicima pokazujemo fotografije Židovskog groblja u Dardi.

POUČAVANJE PREMA NASTAVNOM PLANU

1.UVODNI DIO (10 minuta)

Za motivaciju učenicima pokazujemo fotografije Židovskog groblja u Dardi.

Postavljamo im pitanja: Kako vam izgledaju nadgrobni spomenici?

Što mislite zašto izgledaju zapušteno?

Znate li gdje se nalazi ovo groblje?

Znate li čije je ovo groblje?

Olujom ideja s učenicima ponavljamo što smo u petom i šestom razredu naučili o povijesti Židovskog naroda.

2.NAJAVA NASTAVNE JEDINICE

Učenicima govorimo da ćemo danas upoznati Židovsko groblje i povijest Židovskog naroda na prostoru Baranje.

3.GLAVNI DIO (70 minuta)

Prvo posjećujemo Židovsko groblje u Dardi gdje učenike upoznajem sa životom Židova u Dardi tijekom 18. i 19. stoljeća. Pomoću povijesnog izvora odgovaraju na ova pitanja:

Koliko je Židovskih obitelji u Dardi 1785.?

Čime se bave?

Kada su Židovi dobili građanska prava?

Kada su dobili sinagogu i školu?

Kako je dobivanje građanskih prava utjecalo na njihov položaj u društvu?

Pronađite jedan grobni natpis i analizirajte ga. Zapišite imena ljudi, njihovo rođenje i smrt. Nacrtajte simbole s nadgrobnog natpisa.

Učenici dobivaju sljedeći povijesni izvor pomoću kojeg istražuju povijest Židovskog naroda u

Baranji tijekom Drugog svjetskog rata. Pomoću povijesnog izvora odgovaraju na ova pitanja:

Pod čijom okupacijom je bila Baranja tijekom Drugog svjetskog rata?

Kakvi zakoni su doneseni za Židove?

Nabroji neka prava koja su Židovima oduzeta ovim zakonom.

U kojem logoru su završili baranjski Židovi?

Nabroji imena osoba koja su završila u
Auschwitzu.

Učenici zapisuju odgovore. Pomoću Google maps-a pronalaze Židovsko groblje u Dardi i postavljaju ga na kartu.

ZAVRŠNA AKTIVNOST (10 minuta)

Pregledavamo odgovore učenika i razgovaramo o njihovim dojmovima.

Zadajem im domaću zadaću. Učenici moraju napraviti digitalni plakat o Židovskom groblju u Dardi ili o povijesti Židovskog naroda u Baranji. Najbolje radove ćemo plastificirati i zalijepiti na ogradu Židovskog groblja. Na taj način ćemo ukazati stanovnicima Darde na postojanje ovog groblja i na njegovu povijest.

RADNI MATERIJAL

POVIJEST ŽIDOVSKOG NARODA U BARANJI TIJEKOM 18. I 19. STOLJEĆA

Na područje Darđanskog vlastelinstva prema Popisu kotarskih načelnika, koji sadrži i popis stanovništva, 1785.g u Dardi se nalazi devet Židovskih obitelji koje nemaju stalno boravište. Većina ih se bavi trgovinom. Dva su obrtnici, a dva prodavači. Nisu zakupci. Dva stanuju na vlastelinskom placu, a drugi tu i tamo u seljačkim kućama. Nemaju rabina niti stvarnu sinagogu, već se sastaju u jednoj sobi. Od njih ni jedan nije kirurg niti liječnik. Svi su siromašni.¹ U istom izvoru navodi se da se Židovski trgovci ne usuđuju prodavati štetnu robu jer bi ih smatrali krijumčarima i da najviše trguju po Bosni i

¹ Stjepan Sršan, Baranja, Osijek 1999, str 175

Slavoniji. Osim Darde u Darđansko vlastelinstvo, koje je pripadalo obitelji Esterhazy, pripadalo je i selo Kozarac u kojoj nalazimo popis dva Židova koji se bave trgovinom. U Kozarcu nema rabina i sinagoge. U selu Karanac postoji jedna Židovska obitelj koja se bavi trgovinom i nema stalno prebivalište.

Židovi se na prostoru Baranje bave trgovinom i obrtom te odlaze na sajmove na kojima prodaju svoju robu. Židovi prvenstveno trguju poljoprivrednim proizvodima i rabljenim stvarima jer im je jedino trgovina tih proizvoda bila omogućena. Njihov broj stalno povećava od sredine 19. stoljeća kada započinje proces modernizacije u hrvatskim zemljama, pa Židovi u tom napretku postepeno stječu građanska prava i sve bolje žive. Osobito je za Židove bilo nepovoljno što nisu mogli posjedovati ni nekretnine ni zemlju.

Kanonske vizitacije po Baranji iz godine 1810. govore nam da u Dardi Židovi imaju vlastitu sinagogu, rabina i školu te da ih ima 135 duša². Već 1829 godine sljedeći kanonski popis govore kako u gradiću Darda Židovi imaju vlastitu sinagogu i rabina, kao i školu te ih ima 231 duša.³

Punu građansku ravnopravnost Židovi postižu 1873. godine što otvara nove perspektive i potiče dramatične promjene: u generaciji koja je doselila u Hrvatsku bili su uglavnom trgovci koji su pokućarili ili otvarali trgovine po selima i malim gradovima. U sljedećoj generaciji, stekavši određeni imetak, mnogi se doseljavaju u Zagreb. Druga i treća generacija doseljenika krenule su u akademska zvanja i etablirale se u prestižnim zanimanjima.

Najviše idu u liječnike i odvjetnike, ali se pronalaze i kao graditelji, arhitekti, umjetnici.

² Stjepan Sršan, Kanonske vizitacije, knjiga I, Osijek 2003, str 346

³ Stjepan Sršan, Kanonske vizitacije, knjiga II, Osijek 2003., str 43

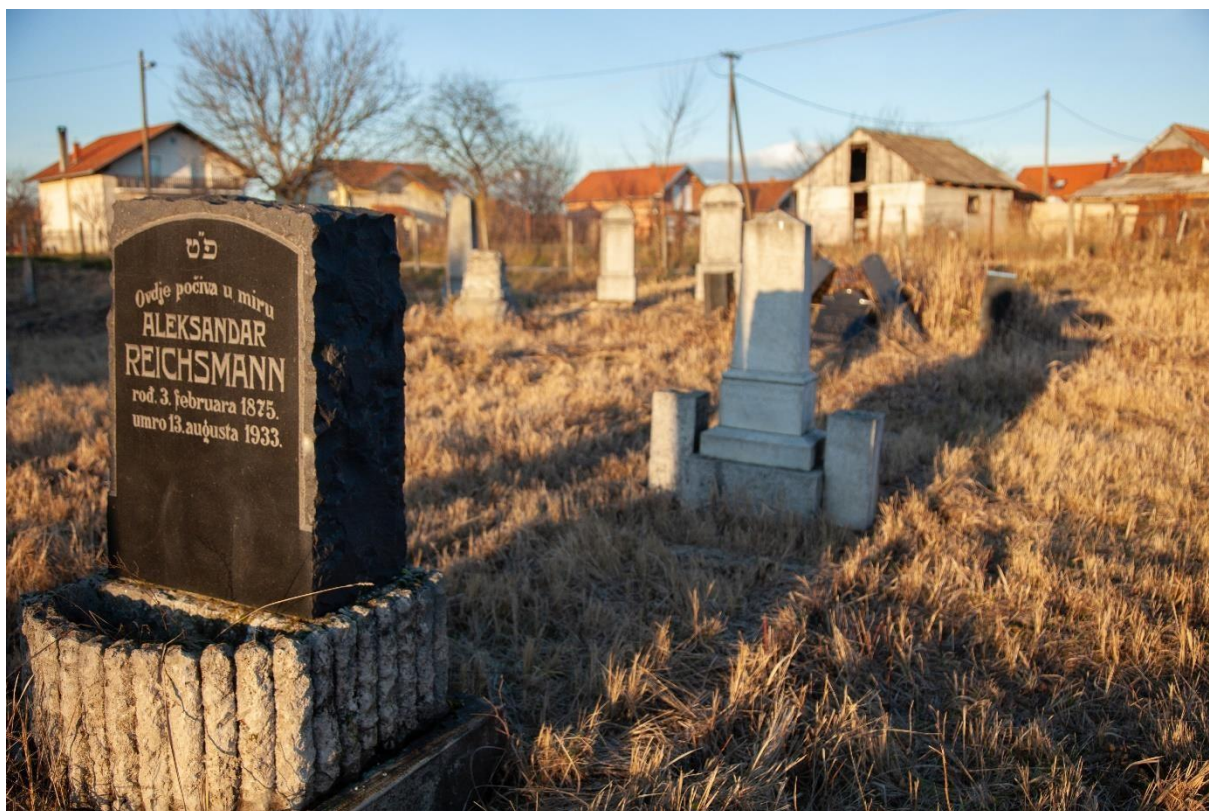
Trgovačka djelatnost u mnogih prelazi u veletrgovačku i bankarsku, a od obrtnika postaju pravi industrijalci.

Punim rečenicama odgovorite na ova pitanja:

- Koliko je Židovskih obitelji u Dardi 1785.?
- Čime se bave?
- Kada su Židovi dobili građanska prava?
- Kada su dobili sinagogu i školu?
- Kako je dobivanje građanskih prava utjecalo na položaj Židova u društvu?
- Analizirajte grobni natpis. Zapišite ime i prezime. Opišite grob. Navedite godinu rođenja ili smrti. Nacrtajte simbole. Zapišite čime se osoba bavila. Zapišite ime supruge ili djece.

ŽIDOVU U BARANJI TIJEKOM DRUGOG SVJETSKOG RATA

Židovska sudbina u Dardi, Baranji, Hrvatskoj bila je ista kao sudbina europskih Židova u zemljama koje su bile pod utjecajem Njemačke ili od nje okupirane. Već se sredinom tridesetih godina osjećao sve veći antisemitizam. Krajem 1940. donesena je „Uredba o merama koje se odnose na Jevreje u pogledu obavljanja radnja s predmetima ljudske ishrane“ kojom se zabranjuje Židovskim vlasnicima trgovina i veletrgovina poslovi s hranom. Donesena je i „Uredba o upisu lica jevrejskog porekla za učenike univerziteta, viših, srednjih, učiteljskih i drugih stručnih škola“ kojom se ograničava upis Židova u te škole.

Njemačka napada Jugoslaviju 6. travnja 1941. godine, a 10.4.1941. osnovana je Nezavisna Država Hrvatska. NDH je izgubila Baranju koju su okupirali Mađari.

Počinjtu vrijediti svi mađarski zakoni i svi su propisi prošireni na Baranju. Ministar pravosuđa izdao je 10. listopada 1941. godine naredbu kojom stupa na snagu ženidbeni zakon.⁴ Ukidaju se mješoviti brakovi Židova i kršćana. Do ostavke vlade Bardossya Laszla 8. ožujka 1942. godine Židovi su bili uhićivani, zlostavljani, proganjani. Sinagoge, židovske kulturne ustanove, pa čak i židovska groblja sustavno su uništavani. Vlada Kallaya Miklosa pooštrila je zakonske propise u vezi sa Židovima. 19. rujna 1942. godine mađarsko ministarstvo vojske izdaje naredbu kojom propisuje da Židovi ne mogu biti pripadnici regularnih vojnih jedinica, već se pozivaju u sustav pomoćnih postrojbi mađarske vojske. Naredbom od 20. studenoga 1942. godine Židovi su isključeni iz redovite mađarske vojske.

Nakon Njemačke okupacije Mađarske 19. ožujka 1944. vladu je oformirao Stojay Doma s pristalicama i članovima pronjemačke i profašističke stranke „Obnova“. Položaj Židova se pogoršavao iz dana u dan. Provođena su masovna uhićenja i uništavanja Židova. Od tada provodi se masovna deportacija svih Židova iz Mađarske u logor Auschwitz.

Davorin Taslidžić, povjesničar, tvrdi da se 1944. formirao sabirni logor u Dardi i da su pri tome uhvaćeni i odvedeni u Auschwitz ovi Židovi:

Aranka Berger, kućanica oko 60 godina starosti - 26. travnja 1944. doveden u Sabirni logor

Darda, 28. svibnja upućena u Auschwitz

Ljudevit Begrer, odvjetnik oko 67 godina starosti - isto

Abrahan Kesler, dijete oko 4 godine starosti - 26. travnja 1944. doveden u Sabirni logor

⁴ Skupina autora . „Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj, Zagreb, 1998, str 56

Darda, 28. svibnja upućen u Auschwitz

Jolanda Kesler, kućanica, oko 65 godina starosti - isto

Ilonka Kesler, kućanica, oko 70 godina starosti - isto

Lazar Kesler, učitelj, oko 70 godina starosti - isto

Nela Verthajm, kućanica, oko 38 godina starosti – isto

Punim rečenicama odgovorite na ova pitanja:

- Pod čijom okupacijom je bila Baranja tijekom Drugog svjetskog rata?
- Kakvi zakoni su doneseni za Židove?
- Nabroji neka prava koja su Židovima oduzeta ovim zakonom.
- U kojem logoru su završili baranjski Židovi?
- Nabroji imena osoba koja su završila u Auschwitzu.
- Pomoću Google maps-a pronađite Židovsko groblje u Dardi i ucrtajte ga na karti svog mobilnog uređaja

REFLEKSIJA:

Ovaj nastavni plan je namijenjen terenskoj nastavi povijesti na Židovskom groblju u Dardi. Učenici su vrlo zainteresirani prilikom posjeta groblju jer ono predstavlja dio njihove zavičajne povijesti. Pripravu je moguće koristiti i bez terenskog dijela i iskoristiti priložene fotografije i povijesne izvore.

Neki učenici se nisu mogli snaći na aplikaciji Google Maps pa im je bila potrebna pomoć oko snalaženja na karti.